

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA PEDAGOGIKY

Viola Hoznauerová

Multidisciplinární přístup při sanaci rodiny

Multidisciplinary Approach to Rehabilitation of a Family

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Praha 2014

Vedoucí práce:.....Mgr. Tereza Barietzahyová, Ph.D.

Ráda bych na tomto místě poděkovala především Mgr. Tereze Bariekzahyové, Ph.D. za trpělivé a shovívavé vedení. Dále pak všem odborníkům i klientům sanace rodiny, kteří byli ochotni k rozhovorům.

Prohlašuji, že tuto diplomovou práci jsem vypracovala zcela samostatně, že v ní řádně cituji všechny použité prameny a literaturu a že tato práce nebyla použita v rámci jiného vysokoškolského studia ani k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze

dne 8.5.2014

OBSAH

0.ÚVOD.....	10
1.RODINA A JEJÍ PROBLÉMY.....	12
1.1.Definice rodiny.....	12
1.2.Rodina jako systém.....	13
1.3.Funkce rodiny.....	15
1.3.1.Rodina jako socializační a individualizační činitel	15
1.4.Rozdělení rolí v rodině.....	16
1.5.Význam rodiny pro dítě	17
1.6.Psychické potřeby dítěte.....	18
1.7.Problémy v rodině.....	19
1.7.1.Poruchy rodičovství.....	21
1.7.2.Problémy v rodinných vztazích.....	21
2.SANACE RODINY V SYSTÉMU PÉČE O OHROŽENÉ DĚTI....	23
2.1.Současné problémy systému péče o ohrožené děti.....	26
2.2.Spolupráce neziskového a státního sektoru.....	29
2.3.Systemický pohled.....	30
2.4.Služby.....	31
2.5.Program „healthy families america“	32
3.SANACE RODINY.....	34
3.1.Definice.....	34
3.2.Základní teze.....	34
3.3.Kdy je sanace vhodná.....	35
3.4.Kdy je sanace nevhodná	36
3.5.Cíle sanace.....	37
3.6.Oblasti sanace.....	38

3.7. Metody práce.....	41
3.8. Multidisciplinární tým.....	42
3.9. Případové konference.....	44
3.9.1. Základní principy.....	44
3.9.2. Typy případových konferencí.....	46
3.9.3. Struktura.....	47
3.9.4. Role odborníků.....	48
3.9.5. Potřeby účastníků.....	50
3.9.6. Proces organizace.....	50
3.9.7. Příprava rodičů.....	52
3.10. Komunikace sanačního pracovníka.....	53
3.11. Když rodiče sanaci nechťejí.....	55
4. MOŽNOSTI VYUŽITÍ VZDĚLÁVACÍCH AKTIVIT PŘI PRÁCI S RODINAMI OHROŽENÝMI SOCIÁLNÍM SELHÁNÍM.....	56
4.1. Otázky sondy.....	56
4.2. Předběžné předpoklady.....	56
4.3. Metody.....	58
4.3.1. Kvalitativní metody výzkumu.....	58
4.4. Soubor respondentů.....	59
4.4.1. Výběr respondentů.....	59
4.4.2. Charakteristiky vzorku.....	60
4.5. Sběr dat.....	62
4.6. Zpracování dat.....	63
4.7. Výstupy sondy.....	64
4.7.1. Vysvětlivky k následujícímu textu.....	64
4.7.2. Co způsobuje, že se rodina dostane do problémů.....	64
4.7.3. Jak můžeme předcházet problémům.....	70
4.7.4. Jaké vzdělávací aktivity mohou působit preventivně.....	85
4.7.5. Změny v souvislosti s novelou.....	103

4.8.Shrnutí výsledků.....	104
4.8.1.Co způsobuje, že se rodina dostane do problémů.....	105
4.8.2.Jak můžeme předcházet problémům.....	106
4.8.3.Motivace ke vzdělávání.....	107
4.8.4.Jaké vzdělávací aktivity mohou působit preventivně...	109
4.8.5.Jakým způsobem by měly být aktivity organizovány .	111
4.8.6.Změny v souvislosti s novelou.....	112
4.9.Diskuse.....	112
4.9.1.Limity zobecnění a nežádoucí vlivy.....	112
4.9.2.Navrhované návazné výzkumy.....	113
5.ZÁVĚR.....	114
SOUPIS BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ.....	117
SEZNAM PŘÍLOH	121

RESUMÉ

Teoretická část práce si klade za cíl shrnout základní informace o sanaci rodiny, jako poměrně novém fenoménu v české sociální práci s rodinami. Nejprve na základě dostupné literatury popisují funkci rodiny, její důležitost pro dítě i nejčastější problémy, které se v rodinách objevují. Dále zařazují přístup sanace rodiny do systému péče o ohrožené děti v České republice a popisují současné nedostatky tohoto systému. Nakonec shrnují základní charakteristiky sanace rodiny jako multidisciplinárního přístupu k práci s rodinou.

Empirická část práce se zakládá na polostrukturovaných rozhovorech s odborníky v oblasti sanace rodiny a klienty služeb sanace rodiny. Klade si za cíl zjistit možnosti využití vzdělávacích aktivit pro rodiny ohrožené sociálním selháním.

KLÍČOVÁ SLOVA: sanace rodiny, multidisciplinární přístup, rodiny ohrožené sociálním vyloučením, případová konference

SUMMARY

The theoretical part of this diploma thesis aims to summarize the basic information about rehabilitation of a family as a relatively new phenomena in Czech social work with families. Firstly I describe according to a disposable literature functions of a family, its importance to a child as well as the most common problems a family can face. Than I place rehabilitation of a family as an approach into the Czech system of care of vulnerable children and describe disadvantages of the current system. Lastly I describe the characteristics of rehabilitation of a family as a multidisciplinary approach to family social work.

The empirical part of this thesis is based on semi-structured interviews with professionals in the field of rehabilitation of a family as well as clients of family rehabilitation services. It aims to find out how can we use educational activities when working with families in danger of social failure.

KEY WORDS: family rehabilitation, multidisciplinary approach, families in danger of social failure, case conference

0.ÚVOD

Teoretická část práce si klade za cíl shrnout základní informace o sanaci rodiny, jako poměrně novém fenoménu v české sociální práci s rodinami.

Nejprve na základě dostupné literatury popisují znaky rodiny jako systému. Dále pak funkce rodiny, kde se zaměřují na její socializační a individualizační funkci. Další podkapitoly jsou věnovány rozdělení rolí v rodině, významu rodiny pro dítě i potřebám dětí s ohledem na rodinu (rodiče) obecně. Také shrnují nejčastější problémy, které se v rodinách objevují.

Dále zařazují přístup sanace rodiny do systému péče o ohrožené děti v České republice a popisují současné nedostatky tohoto systému. Zaměřují se především na spolupráci neziskového a státního sektoru a specifika systemického přístupu, který je pro sanaci rodiny zásadní. Shrnují také druhy služeb, které jsou v současnosti rodinám dostupné.

Ve třetí kapitole popisují základní charakteristiky sanace rodiny jako multidisciplinárního přístupu k práci s rodinou. Shrnují základní teze, ze kterých sanace jako komplexní přístup k práci s rodinou vychází, její cíle, oblasti, kterých se týká i metody práce, kterých využívá. Rozlišují případy, kdy je vhodné sanovat rodinu, od případů, kdy taková sanace může být naopak na úkor dítěte. Podrobněji se věnují složení a práci multidisciplinárního týmu a případovým konferencím, jako jednomu ze základních nástrojů sanace rodiny. U případových konferencí pojmenovávám jejich základní principy, strukturu, role jednotlivých odborníků v průběhu jejich přípravy a chování i celý proces organizace konference. Také se věnují potřebám jednotlivých účastníků konference, konkrétně pak nutné přípravě rodičů a dítěte na sezení. Rozlišuji různé typy případových konferencí na základě jejich cíle. V neposlední řadě se věnuji důležitosti otevřené, konstruktivní a partnerské komunikace ze strany sanačních pracovníků a dalších odborníků a také tomu, co dělat v případě, že rodina nejeví o spolupráci na sanaci zájem.

Empirická část práce se zakládá na polostrukturovaných rozhovorech s odborníky v oblasti sanace rodiny a klienty služeb sanace rodiny. Klade si za cíl zjistit možnosti využití vzdělávacích aktivit pro rodiny ohrožené sociálním selháním. Za tímto účelem hledá odpověď na čtyři hlavní otázky: Co může

způsobit, že se rodina dostane do problémů, které sama nedokáže řešit? Jak těmto problémům můžeme předcházet? Jaké vzdělávací aktivity (zaměřené na rodiče i děti) mohou působit preventivně? Jaké vzdělávací aktivity (zaměřené na rodiče i děti) jsou smysluplné i ve chvíli, kdy už rodina problémy má?

Téma sanace rodiny je aktuální především v souvislosti s novelou Zákona o sociálně právní ochraně dětí (Zákonem č. 401/2012 Sb. ze dne 7.11. 2012). Tato novela dává na první místo při práci s rodinou a ohroženými dětmi zájem dítěte. Z tohoto důvodu se snaží brát odebrání dítěte z rodiny jako poslední možnost řešení situace a dává přednost komplexní práci s rodinou na úpravě poměrů tak, aby se rodiče o dítě mohli dále starat. Jako základní nástroje sanační práce s rodinou zavádí novela individuální plánování a konání případových konferencí, na kterých jednotliví odborníci společně s dítětem a rodinou plánují další kroky ke zlepšení situace.

Vycházím z odborné literatury týkající se přímo sanace rodiny a případových konferencí, literatury pojednávající o sociální práci s rodinou a literatury týkající se fenoménu rodiny obecně.

1. RODINA A JEJÍ PROBLÉMY

Nejprve se zaměříme na obecné charakteristiky rodiny a problémů, které rodiny mohou postihnout. Na tomto základě budeme moci lépe porozumět sanační práci s rodinou jako práci s celým rodinným systémem a jeho jednotlivými složkami. V praktické části práce se pak budeme dotazovat, co může způsobit, že se rodina dostane do problémů, které sama nedokáže řešit a jak těmto problémům můžeme předcházet. Díky tomu bude možnost porovnat, jaké problémy zmiňuje literatura a jaké odborníci v práci s rodinou a jejich klienti.

1.1. DEFINICE RODINY

Existuje řada různých definic. Rodina bývá charakterizována především „...z hlediska svého postavení ve společenském systému, dále pak z hlediska vazeb, sociálních funkcí a základních sociálních procesů, které v ní probíhají. Jedna z nejjednodušších definic popisuje rodinu jako malou skupinu osob, které jsou navzájem spojeny manželskými, příbuzenskými nebo jinými obdobnými vztahy a zvláště společným způsobem života (Děti a jejich problémy, 2005, s. 15).“

Právní řád ČR neobsahuje legální definici rodiny, většinou se za ni považuje rodinné soužití založené manželstvím (Děti a jejich problémy, 2005, s. 15).

„Rodinu můžeme považovat za nejstarší společenskou skupinu či společenství, které je spojeno nejrozličnějšími vztahy vnitřními i vnějšími – funkcemi a činnostmi, které zabezpečují potřeby svých členů na straně jedné, ale zároveň i společnosti jako celku (Vrtíšková, 2011, s. 105).“ Rodina se musí adaptovat jak na změny společnosti, které ji obklopují, tak na své vnitřní vývojové změny.

Je tedy zřejmé, že rodina je mimo jiné také velmi společensky významnou institucí.

Rodina se v historicko-sociologické perspektivě jeví jako nestálý sociální útvar, který se mění z hlediska obsahu, vymezení i forem. Již z hlediska definičního se setkáváme s nejednotností v tom, jak univerzálně rodinu

definovat. Jak se historicky měnila rodina a rodinné chování, tak se mění i interpretace tohoto pojmu (Navrátilová, Navrátil, 2009, s. 74-84).

Vždy záleží na tom, které aspekty tak mnohoobsažného pojmu, kterým rodina bezesporu je, budeme akcentovat. Různé společenskovední obory tedy definují rodinu vždy ze svého úhlu pohledu.

1.2. RODINA JAKO SYSTÉM

Znát vlastnosti každého jednotlivce není totéž, jako porozumět rodině jako systému a celku. Rodinné systémy mohou být uzavřené nebo otevřené. U uzavřených systémů může v rodině panovat větší bezpečí, je zde ale riziko nedostatečného kontaktu s okolím a chybějící podpůrné sítě. Rodina nedokáže reagovat na změny, které se ve společnosti odehrávají, a její členové mají díky uzavřenému prostředí i nižší míru tolerance. Otevřená rodina má naopak rozvětvenou podpůrnou síť a adaptabilita jejích členů je dobrá. Mluvíme-li o rodině, můžeme rozeznávat makrosystém, exosystém, mezosystém a mikrosystém (Vrtíšková, 2011, s. 115).

Makrosystém tvoří společenské instituce, normy, postoje, ale i třeba mýty a pověry (Vrtíšková, 2011, s. 115). Faktory makrosystému můžeme rozdělit do několika skupin. První z nich je „sociální adresa“. Ta vyjadřuje geografickou podmíněnost, příslušnost k určité ekonomické třídě, národnosti či etniku a můžeme sem počítat i druh bydliště. Další skupinou jsou faktory, které ovlivňují partnerské vztahy v průběhu jejich vývoje, jako je druh bydlení nebo aktuální společensko-ekonomická situace. Dalšími faktory jsou kontextuální vlivy - například spokojenost rodičů na pracovišti. Zde je důležitá obousměrnost interakcí, rodina není, nebo nemusí být, pasivní a může se ke stejným vnějším vlivům postavit různým způsobem.

Exosystém tvoří různé instituce, se kterými je rodina přímo v kontaktu - tedy škola, zaměstnavatelé, úředníci, soudci a další.

Mezosystémem je myšleno bližší okolí rodiny. Tedy příbuzní, známí, přátelé, předchozí partneři apod.

Mikrosystémem je pak rodina jako základní společenská jednotka (Vrtíšková, 2011, s. 116). Ta se skládá z několika subsystémů, obvykle manželského, sourozeneckého a systému oba tyto subsystémy propojujícího.

V rámci vazeb mezi rodinnými příslušníky je možné utvoření různých typů nezdravých koalic. Nezdravými se stávají především ve chvíli, kdy fungují dlouhodobě a oslabují tak vazby s ostatními členy rodiny mimo tuto koalici. Prvním typem je koalice schizmatická, která popisuje příliš slabý vztah v rámci rodičovské diády. V případě asymetrické rodinné koalice dochází k tomu, že některý z členů rodiny je izolován. Generační koalice pak vyjadřuje neexistenci komunikace mezi rodičovským a sourozeneckým systémem, popřípadě různé formy jejího narušení. Pseudodemokratická koalice znamená nejasné vymezení rodičovské autority, komunikace mezi rodiči se příliš neliší od komunikace rodičů s dětmi. Posledním typem koalice je koalice totální, kdy jsou mezi členy rodiny tak úzké vazby, že není dostatek prostoru pro jednotlivce (Vrtíšková, 2011, s. 118).

Pracovníci s rodinou musí mít na paměti všechny aspekty rodinného systému a chápat ho jako propojený a vzájemně se ovlivňující. Změny, které jsou třeba vyžadují leckdy komplexní změny v celém rodinném systému. Takové změny chtějí svůj čas a vyžadují multidisciplinární spolupráci týmu odborníků. Často se setkáváme i s rodinami, kde velkou roli hraje odlišné kulturní, hodnotové a jazykové zázemí rodiny a komunity, do které rodina patří, od majoritní společnosti.

Rodinu potkávají různé změny. Některé jsou kontinuální a souvisejí s vývojem rodiny jako celku. Diskontinuální změny jsou naopak náhlé a často se v rámci nich rodina ocitne v krizové situaci (Vrtíšková, 2011, s. 119).

Rodinu můžeme charakterizovat z hlediska dynamičnosti, integrity, otevřenosti, kulturní úrovně a hodnotové orientace (Vrtíšková, 2011, s. 119). Životní styly českých rodin se odlišují podle vzdělání, příjmů, tradic i hodnot. Kulturní a etnické menšiny však vytvářejí výrazně odlišné životní styly (Gjuričová, Kubička, 2009, s. 84)

1.3.FUNKCE RODINY

Mezi základní funkce rodiny řadíme funkci reprodukční (plození potomků), ekonomickou (hmotné zajištění členů rodiny), socializační, tedy pomoc dětem při zařazování se do dané společnosti a kultury a funkci emocionální, tedy zajištění citového zázemí pro členy rodiny (*Děti a jejich problémy*, 2005, s. 15).

Právě emocionalita je tím nejdůležitějším slučovacím prvkem. „*Emocionální funkci v rodině dokáže plně zastávat jen jedinec, který je dostatečně zralý, zodpovědný a dokáže vytvořit trvalé citové zázemí pro všechny ostatní členy*“ (*Děti a jejich problémy*, 2005, s. 15). I když je emocionalita důležitá pro děti i dospělé, v poslední době lze sledovat, že někdy vystupují do popředí spíše ekonomické faktory.

Při sanaci rodiny sledujeme, jak rodina plní své funkce v jednotlivých oblastech a spolu s rodiči pak můžeme určit, na čem je třeba pracovat nejdříve.

„Akceptování funkcí rodiny a jejich společenských stránek je závislé především na dvou činitelích: kulturní a mravní úrovni členů rodiny a na ekonomické situaci rodiny (Vrtíšková, 2011, s. 127).“

„*Nukleární rodina je všude ve světě považována za základní jednotku solidarity a vzájemné odpovědnosti. Ve většině kultur je rovněž uznávána jako jediná legitimní sociální jednotka plodící potomky a mající zodpovědnost za jejich výchovu*“ (*Děti a jejich problémy*, 2005, s. 15).

1.3.1. RODINA JAKO SOCIALIZAČNÍ A INDIVIDUALIZAČNÍ ČINITEL

Socializace je dvoustranný proces, kdy si jedinec na jedné straně osvojuje sociální zkušenost, na základě toho, že vstupuje do sociálního prostředí. Zároveň jedinec ale není jen pasivním účastníkem v tomto procesu, ale sám se do společnosti aktivně začleňuje a přetváří ji. Obecně jde o proces utváření osobnosti jedince. Tento proces probíhá ve třech základních sférách: činnosti, sociálním kontaktem a sebepoznáváním. Socializace je procesem, který je ze strany společnosti cíleně řízen (Vrtíšková, 2011, s. 124-125).

Paralelním procesem k socializaci je pak proces individuace. Jeho průběh závisí na různých okolnostech. Začíná již v prenatálním období vývoje. V tuto dobu je rozhodující především, zda je dítě chtěné, jak jsou na jeho příchod rodiče psychicky, sociálně i materiálně připraveni, zdravotní stav rodičů a kvalita lékařské péče, která je poskytována matce. Na toto přímo navazuje průběh porodu. Tady hraje důležitou roli přítomnost otce u porodu, informovanost a angažovanost matky ve věcech, které s porodem souvisí a možnost bezprostřední interakce matky a ostatních rodinných příslušníků s dítětem po porodu (Vrtíšková, 2011, s. 125).

Zde je vidět, jak je důležité vytipovat ohrožené rodiny již ve fázi těhotenství matky. Čím dříve se rodině dostane podpory, tím je větší šance, že se stane fungující rodinou.

Dítě se rodí vybaveno základními vrozenými vzorci chování jako je preference obličeje, vrozený úsměv či vrozené broukání. Je vrozeně schopno adaptovat se a učit se. Přitom existují tzv. senzibilní období, která jsou vhodná k osvojení určitých dovedností. Rodina pak působí na vytváření představy dítěte o sobě samém, pomáhá utvářet jeho sebepojetí a sebehodnocení. Z odměn a trestů se dítě dozvídá co je správné a co naopak špatné. V rodině také dochází ke kulturnímu přenosu. Dítě se učí tradicím, zvykům, mateřskému jazyku, hygieně, pravidlům stolování, oblékání a chování. Rodina vybavuje dítě určitým sociálním statutem, který odráží příslušnost rodiny k určité společenské vrstvě, třídě či etnické skupině. Rodina je podstatným činitelem při utváření osobnosti dítěte včetně jeho odchylek, záleží také na genetické výbavě dítěte (Uhlíková, 2012, s. 4). Je tedy zřejmé, že rodina hraje při zabezpečení zdravého vývoje dítěte nezastupitelnou roli a je třeba jí v tomto nelehkém úkolu poskytnout maximální podporu.

1.4.ROZDĚLENÍ ROLÍ V RODINĚ

Role v rodině bychom mohli dělit z různých pohledů. Základně jsou však rodiče v rodině tím, kdo nese zodpovědnost, tím kdo by měl být schopný poskytovat péči. Dítě je naopak tím, kdo je na rodičích závislý a péči přijímá. Pokud rodič není se svou rolí srozuměný a ztotožněný, mohou nastat problémy. Nevyzrálí jedinci nejsou schopni skloubit velký počet rolí, které ve svém životě zastávají. Najednou musí zastat roli matky/otce, manžela/manželky,

zaměstnankyně/zaměstnanec a mnohé další (*Děti a jejich problémy*, 2005, s. 16).

1.5. VÝZNAM RODINY PRO DÍTĚ

Nás v tuto chvíli zajímá především, jaký má rodina význam pro děti v ní žijící. „*Rodina je v podstatě mikrosvět, vzorová společnost, ve které si dítě osvojuje základní vzorce chování, návyky, dovednosti a strategie, které jsou pak rozhodující pro jeho další fungování ve společnosti, především v interpersonálních vztazích*“ (*Děti a jejich problémy*, 2005, s. 16). To platí v pozitivním i negativním smyslu.

Pro zdravý vývoj dítěte je nutné, aby byly uspokojeny jeho různorodé potřeby. Můžeme je rozdělit na biologické, psychologické, sociální a vývojové. Biologické potřeby zahrnují řádnou výživu, teplo, čistotu a další. K psychickým potřebám můžeme řadit potřebu jistoty, vědomí vlastní identity, otevřené budoucnosti či přísunu různorodých podnětů. Mezi sociální potřeby pak patří potřeby lásky, bezpečí, akceptace a podpory ve všestranném rozvoji dítěte. Jednou z nejdůležitějších potřeb je právě jistota, a tu dítěti mohou poskytnout i jiní dospělí, než jeho biologičtí rodiče. (*Děti a jejich problémy*, 2005, s. 17).

Pro děti v náhradních rodinách je nicméně důležité, aby svou minulost a biologickou rodinu znaly. Považuji za přiléhavé již zlidovělé úsloví: „Kdo nezná svoji minulost, je odsouzen k tomu si ji zopakovat“. Nevěřím, že dítě v náhradní rodině lze zcela bez následků odstříhnout od původní rodiny (Krobová, 2010, s. 41). Děti „...*když neví, čím prošly, nedokážou se ve svém životě vyznat, a tím pádem se nemohou léčit z prodělaného traumatu. Co dítě neví, to si snadno vymyslí, a jeho představy bývají často mnohem horší než skutečnost*“ (Krobová, 2010, s. 41). Na druhé straně dítě, které nezažije fyzický kontakt s původními rodiči, má tendenci si je glorifikovat.

Zároveň se zde objevují také tendence seznamovat a kontaktovat děti v náhradní rodinné péči se svými biologickými rodiči za každou cenu. Jsem pro dětem o jejich minulosti říct, nic neskrývat. To, zda budou rodiče chtít kontaktovat, či s nimi zkusí obnovit vztahy by mělo být především na dětech samotných. Určitě jsou případy, kdy toto rozhodně vhodné není a může to být

pro děti naopak traumatizující. Důležitost rodiny pro dítě jasně hovoří pro podporu aktivit v oblasti sanace rodiny. Podaří-li se podmínky v rodině upravit tak, aby nebránily zdravému rozvoji dítěte, jde jistě o lepší variantu, než náhradní rodinná či ústavní péče. O situacích, kdy není vhodné rodinu dítěte sanovat, pojednáme dále.

1.6.PSYCHICKÉ POTŘEBY DÍTĚTE

Mezi nejdůležitější potřeby dětí patří stimulace, tedy přiměřený přísun podnětů, a to věcných, emočních i sociálních. V rodině by dítě mělo cítit životní jistotu, mělo by z ní čerpat pocit bezpečí a jistoty i pro další mezilidské vztahy. Je třeba naplnit dítěti i potřebu smysluplného světa. V rodině by tedy měl panovat nějaký řád. Dítě by se mělo naučit účelným pracovním postupům, strategiím společenského chování. Mělo by získat základ pro vytvoření pozitivní identity, sebeúcty i zdravého sebevědomí. Neméně důležitá je potřeba otevřené budoucnosti, životní perspektivy a směřování. (Uhlíková, 2012, s. 3).

Dítě potřebuje pevný vztah s rodiči, přijetí a projevovaný zájem ze strany rodičů pro rozvoj pozitivních vzorců chování. Emoční a sociální nezralost, nedostatek zkušeností, chybějící sociální zázemí, nízká podpora okolí, pocit opuštěnosti nebo nastavení na konzumní způsob života jsou jen některé z řady rizikových faktorů, které zvyšují pravděpodobnost ohrožení zdraví a života dítěte v důsledku tělesného a psychického týrání. Právě tyto faktory se často vyskytují v rodinách, které jsou pak klienty sanace rodiny. *„Dítě se narodí se svou vnitřní potřebou být syceno, nikoliv sytit, má potřebu, kterou mohou naplnit jen osoby, které rezignují ze svého komfortu, které si nechtějí udržet svůj komfort bez ohledu na dítě. Rodiče, kteří místo toho, aby se vzdali v zájmu svého dítěte svých vlastních potřeb, očekávají, že dítě a rodina konečně uspokojí jejich citové potřeby, které ještě nestačili naplnit, nutí dítě o jejich pozornost a zájem neustále soutěžit a bojovat“* (Fabián, 2012, s. 125). Tento princip je podle Fabiána jedním ze zdrojů domácího násilí. Dalším rizikovým faktorem jsou podle něj přehnaná očekávání ze strany rodičů vůči dítěti.

Jistě narození dítěte přináší oběma rodičům poměrně zásadní změny v jejich dosavadním životním stylu. Zároveň pokud by tyto změny rodiče vnímali jako nepříjemně zasahující do jejich komfortu, nebyla by to zdravá startovní čára

pro rozvoj vztahu rodičů s dítětem. Znamenalo by to spíše, že rodiče nejsou na svou roli ještě dostatečně připraveni.

U ústavních dětí zaznamenáváme opožďování ve vývoji oproti dětem, které vyrůstají v rodině. Chybí jim především vazba k nějaké stálé pečující osobě. U miminek můžeme pozorovat například opožděný úsměv či žvatlání. A to především z důvodu nedostatku podnětů, příležitostí k učení nápodobou i malému množství příležitostí k aktivnímu pohybu ve stabilním prostředí. Toto pak má za následek citovou deprivaci, neschopnost udržet dlouhodobé vztahy, vyšší nemocnost či výskyt psychiatrických poruch. V dospívání pak nárůst rizikového chování, kriminality a výskyt závislostí (Uhlíková, 2012, s. 6)

Sobotková, Indráková a Očenášková (2012, s. 74) provedly výzkum, který zkoumal subjektivní posuzování životní spokojenosti, síly a naděje u dospělých lidí, kteří vyrostli v pěstounské rodině. Tento výzkum dokazuje, že ve zmíněném vzorku nebylo mnoho rozdílů ve srovnání s daty u obecné populace vyrůstající ve vlastních rodinách. Rovněž tato zjištění dokládají důležitost rodiny pro zdravý vývoj dítěte.

1.7.PROBLÉMY V RODINĚ

Problémy v rodinách mohou mít různé příčiny. Ty mohou být objektivní, tedy nezávislé na rodičích a jejich jednání. A to jak celospolečenské, jako je špatná ekonomická či bezpečnostní situace, nebo individuální, jako úmrtí či těžká nemoc rodiče nebo i dítěte (*Děti a jejich problémy*, 2005, s. 18). Vrtíšková (2011, s. 136) pak k objektivním příčinám přidává přírodní katastrofy nebo i velký počet dětí v rodině. U poslední kategorie jsem nicméně spíše toho názoru, že se jedná o příčinu problémů, kterou rodiče ovlivnit mohou.

Nebo mohou být naopak subjektivní, tedy ovlivněné či zapříčiněné rodiči. Sem můžeme zařadit například neochotu k péči o dítě, nezralost či nízkou frustrační toleranci. Samozřejmě existují i problémy, kde se snoubí oba druhy příčin (*Děti a jejich problémy*, 2005, s. 18).

Šmolka a Mach (2008, s. 51-91) popisují jako nejčastější problémy v rodinách neshody ve výchově dětí, hádky o peníze, neshody v rozdělení domácích povinností či násilí ze strany partnera. To může souviset buď s agresivním

osobnostním založením, drobným mozkovým poškozením nebo epileptickými změnami. Dále se objevují závislosti, které mohou být mimo jiné projevem nespokojenosti v některé oblasti života. Častá je také nevěra partnera. Zde Šmolka a Mach doporučují nepátrat po podrobnostech. Prý nepomohou výčitky ani slzy, ale je lepší pokusit se soužití více otevřít. Zmiňují i možnost rozvodu na zkoušku.

Zelená a Klégrová (2006, s. 23-28) pak k častým rodinným problémům přidávají ještě nezaměstnanost, špatnou bytovou situaci, nemoc, invaliditu či výchovné problémy s dětmi v rámci rodiny.

Dunovský vypracoval Dotazník funkčnosti rodiny, kde hodnotí osm kritérií:

- složení rodiny
- stabilitu rodiny
- sociálně-ekonomickou situaci (tu popisuje na základě věku, vzdělání, rodinného stavu, zaměstnání a příjmu rodičů a bytových podmínek rodiny)
- osobnost rodičů (zde sleduje jak jejich zdravotní a psychický stav, tak jejich společenskou adaptaci)
- osobnost sourozenců
- osobnost dítěte
- zájem o dítě
- péče od dítě

Tento dotazník byl začleněn do systému preventivních prohlídek dětských lékařů a ti tak mají další nástroj, jak monitorovat situaci v rodině dítěte. Dunovský dále definuje čtyři typy rodin podle závažnosti problémů, které se v nich vyskytují: funkční, problémové, dysfunkční a afunkční. U problémových rodin obvykle stačí jednorázová či menší podpora či pomoc a rodina je své problémy schopná sama zvládnout. U dysfunkční rodiny je pak třeba systematičtější podpora či dohled, právě zde je místo pro sanaci rodiny a všechny aktivity s ní spojené. V afunkčních rodinách se vyskytují problémy takového rázu, že není sanace rodiny možná a v zájmu dítěte je jeho umístění v náhradním rodinném prostředí (*Děti a jejich problémy*, 2005, s. 18).

1.7.1.PORUCHY RODIČOVSTVÍ

Můžeme popsat několik druhů poruch rodičovství v rodinách. V první kategorii jsou rodiče, kteří se z nějakého důvodu o dítě starat nemohou. Důvody, proč k tomuto dojde, mohou pramenit z celospolečenských problémů nebo například ze špatného zdravotního stavu rodičů. Dále máme rodiče, kteří se o dítě starat neumějí. A to z důvodů, které souvisejí s funkčností rodinného systému jako celku, nebo důvodů odvislých od limitů osobnosti rodičů. Příčinou může být nezralost rodičů, jejich neschopnost vyrovnat se s náročnými situacemi. Třetí kategorií jsou rodiče, kteří se o dítě starat nechtějí, popřípadě děti dokonce týrají či zneužívají. Zde se často objevuje porucha osobnosti v anamnéze rodičů. Problémem může být ovšem i nadměrná péče o dítě ze strany rodičů (Vrtíšková, 2011, s. 137).

1.7.2.PROBLÉMY V RODINNÝCH VZTAZÍCH

Vzhledem k intimitě rodinných vztahů může být rodina pro člověka útočištěm, místem bezpečí a naplňování psychických potřeb. Zároveň pokud tyto blízké vztahy nejsou uspokojivé, zanechají na duši člověka často šrámy, které si s sebou pak nese celý život. V rodině obvykle neočekáváme, že nám za naše služby a investice ostatní budou něco hned vracet. Nicméně i zde se jedná o vztah, který by měl být uspokojivý pro všechny zúčastněné. Pokud někdo z členů rodiny dlouhodobě cítí, že pouze investuje a jeho potřeby uspokojovány nejsou, dříve či později se objeví problémy (*Děti a jejich problémy*, 2005, s. 20).

Velkým současným tématem je role otce v rodině. Díky nárůstu neúplných rodin, ať už po rozvodu nebo v důsledku toho, že se rodí více nemanželských dětí, vyrůstá velké množství dětí jen v péči matky a role otce při výchově velmi schází (*Děti a jejich problémy*, 2005, s. 22).

Často se setkáváme také s alkoholismem rodičů. V případě, kdy je rodič závislý na alkoholu, není většinu doby s ostatními členy rodiny schopen adekvátně komunikovat. Alkoholismus či jiné závislosti se často objevují v návaznosti na jiné problémy, které rodiče nedokáží řešit a ve stresu a

bezradnosti pak sahají k návykovým látkám. Typicky může jít například o nezaměstnanost, kdy vzniku závislosti nahrává také přemíra volného času (*Děti a jejich problémy*, 2005, s. 22).

Dnes se často setkáváme také s osamocenými rodiči, většinou jde o matky s dětmi. S touto skutečností se pojí mnoho problémů. Některé jsou praktického rázu a souvisí s horší finanční situací, většími nároky na zvládání každodenní péče o děti a domácnost. Další pak souvisí s nízkým sebepojetím či krizí identity osamělých rodičů a emočně náročnou situací, kterou musejí zvládat. Osamělí rodiče pak nemívají dostatek času ani energie pro výchovu a trávení času s dětmi. Dítě nevidí a nezažívá model úplné rodiny a fungování obou rodičů. Objevují se ovšem názory, že důležitá není kvalita, ale kvantita rodičovství. Horší ekonomická situace má vliv i na trávení mimoškolního času dětí, častým problémem bývá nedobytnost výživného. Bytová situace neúplné rodiny je většinou rovněž náročná. Někdy jsou rozvedení rodiče nuceni žít i nadále v jedné domácnosti, což může být pro všechny velmi náročné. Extrémním případem je pak to, pokud se toto stane i v případě domácího násilí. Ani pokud se rozvedený rodič odstěhuje zpět ke svým rodičům nebývá situace ideální. Velkým problémem pak může být sociální izolace osamělého rodiče, který nemá čas ani finanční prostředky pro volnočasové aktivity a v průběhu rozvodu často ztratil hodně svých přátel (Vrtíšková, 2011, s. 139-140).

Jako podpora se zde nabízejí především dávky sociální péče, jako je příspěvek na péči o dítě, bezúročné půjčky a další finanční pomoc. Z hlediska sociálních služeb mohou tito rodiče využívat azylových domů, respitních služeb, pečovatelských služeb, poradenství či služeb středisek rané péče (Vrtíšková, 2011, s. 140).

2.SANACE RODINY V SYSTÉMU PÉČE O OHROŽENÉ DĚTI

Přestože to na první pohled nemusí působit jako podstatné, design, struktura a filozofie celého systému péče o ohrožené děti mají vliv na to, jaké intervence a přístupy volí pracovníci při práci s ohroženou rodinou a dětmi. Existují dva hlavní systémy - child protection a child welfare. V případě child protection se zde pracovníci s rodinami řídí především zákonnými normami a vystupují spíše jako sběratelé důkazů o špatném zacházení s dětmi a dalších skutečnostech. Sem bychom mohli zařadit i český systém sociálně-právní ochrany. Naopak v případě child welfare pracovníci více zkoumají situaci v rodině a snaží se ji řešit komplexně, více se zaměřují na preventivní aktivity (Šanderová, 2012, s. 145).

Základem péče o ohrožené děti je přirozeně prevence. Tu můžeme rozdělit na prevenci primární, tedy celospolečenskou, kam spadají preventivní aktivity určené k podpoře rodiny, které jsou zacílené na celou populaci. Dále prevenci sekundární, která se zaměřuje na ohrožené skupiny obyvatelstva, kde je větší pravděpodobnost výskytu ohrožených dětí. A konečně prevenci terciární, která se zaměřuje přímo na zvláště ohrožené děti a rodiny (Matějček, 2004, s. 5).

Na pomezí mezi preventivními aktivitami, během nichž je dítě stále ve své biologické rodině a opatřeními, kdy je situace dítěte řešena jeho umístěním mimo rodinu stojí právě sanace rodiny. Ta může probíhat ve chvíli, kdy je dítě ještě v rodině, za účelem zlepšení podmínek pro jeho výchovu a rozvoj, stejně tak jako ve chvíli, kdy je dítě dočasně umístěno mimo rodinu. Cílem sanace v této situaci je pak úprava podmínek v rodině tak, aby se do ní dítě mohlo co nejdříve vrátit (Matějček, 2004, s. 5).

Ať již dítě v rodině zůstává, nebo je z rodiny dočasně vzdáleno, základní charakteristikou tohoto stupně péče o dítě je cílevědomá sociálně terapeutická intervence v rodině. Využívá se i pomocných zdrojů, jimiž jsou především vztahy v širším rodinném společenství, tj. zvláště vztahy prarodičů, sourozenců a jiných příbuzných k dítěti. Vyloučeny samozřejmě nejsou ani vztahy přátelské, sousedské apod. (Matějček, 2004, s. 5).

Pokud není možné zařídit uspokojivé podmínky pro dítě v jeho vlastní rodině, je třeba zajistit náhradní péči, ta může být buď rodinná nebo ústavní. Obě tyto varianty mohou být buď dlouhodobého nebo krátkodobého rázu. V případě krátkodobé ústavní péče se jedná o umístění dítěte na přechodnou dobu do diagnostického ústavu popřípadě do kojeneckého ústavu či do dětského domova pro děti do tří let. V posledních případech je krátkodobost péče určena omezenou věkovou hranicí daného zařízení. V případě krátkodobé rodinné péče může jít o příbuzenskou neformální výpomoc v rámci rodiny (v takových případech se o této péči o dítě zpravidla ani nedozvědí příslušné úřady), umístění dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (Klokánku) či pěstounskou péči. Pěstounská péče může mít individuální či skupinový charakter (zde se jedná především o pěstounskou péči ve specializovaných zařízeních typu SOS dětských vesniček) a může se také jednat o pěstounskou péči v rámci rodiny. Momentálně se navíc zavádí systém pěstounské péče na přechodnou dobu. I když by pěstounská péče z principu měla mít charakter péče přechodné, reálně tomu tak dosud vesměs nebývalo. Pěstounské děti zůstávaly v pěstounských rodinách většinou až do doby zletilosti a od osvojení se tato péče lišila vesměs jen tím, že rodiče pěstounských dětí nepozbyli svá rodičovská práva. Dlouhodobou rodinnou péčí se pak myslí osvojení a dlouhodobou ústavní péčí pobyt v různých typech dětských domovů či jiných ústavů (Matějček 2004, s. 2).

Příčinou dlouhodobého pobytu dítěte v ústavu je podle Blahutové (2008, s. 2) nejčastěji selhání biologické rodiny a neúspěch práce s rodinou, tedy její sanace. Dále pak ze systémového hlediska nedostatek vhodných pěstounů, kteří nejsou připraveni přijímat dítě i s jeho biologickou rodinou, obecná neinformovanost běžné populace o pěstounské péči i vysoké nároky na požadované dítě. Na počtu dětí v ústavech se podílí i zdlouhavé fungování soudů, které o osudu dítěte rozhodují. Podle Blahutové jsou navíc práva rodičů v praxi mnohdy nadřazená právům dítěte, tedy v rozporu s Úmluvou o právech dítěte.

Práce s rodinou začíná preventivními aktivitami. Základem je všeobecná prevence zaměřená na celou populaci. „*V obecnou známost mají být uvedeny (a ovšem i patřičně zdůrazněny) hodnoty, které dobře fungující rodina přináší společnosti jako celku. Stejně mají být náležitě propagovány její funkce výchovné a vzdělávací v přípravě mladé generace na život ve společnosti i její*

funkce ochranné, pomocné a ozdravné v případě jakýchkoliv zdravotních obtíží, sociálního selhání či jiných těžkostí, jež člověka postihují a omezují jeho plnohodnotné společenské uplatnění“ (Matějček, 2004, s. 3). Toto může probíhat v rámci osvětových akcí (např. „rok rodiny“), či výchovných programů pro děti a mladistvé zaměřených na rodičovské kompetence.

Dále je třeba preventivně pracovat s rodinami, které jsou ohrožené sociálním selháním. Tato prevence probíhá především formou doprovázení. U prevence je důležité, aby vše bylo jednotně koordinováno, ne rozděleno mezi jednotlivá ministerstva. Proto, aby prevence mohla být realizována, je třeba dostatek kvalifikovaných pracovníků (Matějček, 2004, s. 4).

Když už se pak problémy v rodině objeví, často je nejlépe vyřeší sami rodiče tím, že se o dítě v daný čas postará někdo jiný z příbuzných či známých. O této „náhradní rodinné péči“ se tak úřady zpravidla ani nedozvědí. U této péče pak ani není riziko přetrhání vztahů, které dítě s náhradními pečovateli naváže. Pokud tato péče nabyde oficiální podoby, stane se příbuzenskou pěstounskou péčí.

První možností v případě, kdy je dítě třeba umístit mimo rodinu je pak profesionální pěstounská péče. Zde není rozsah péče stanoven a přijímání dětí není věkově omezeno (Matějček, 2004, s. 5-6). *„Poněvadž jde o výchovu dítěte v rodině (a to svým způsobem modelové), je víceméně samozřejmé, že určitý citový vztah mezi dítětem a jeho novými vychovateli vznikne. Ostatně, bez něho by se terapeutická výchovná práce asi sotva mohla dařit. V rodině nelze dítě vychovávat v citové "neutralitě", tj. bez citového "přijetí". Bude tedy patřit k odbornosti vychovatelů, aby za takových okolností přechod z jednoho prostředí do druhého probíhal pro dítě bez traumatizujících komplikací“ (Matějček, 2004, s. 6).*

Domnívám se, že tento požadavek je velmi těžké naplnit. Dítě s rodinou, ve které bude být na přechodnou dobu pobývat, s největší pravděpodobností naváže citový vztah. Odchod z takové rodiny pro něj pak bude nutně znamenat odloučení a navazování nových vztahů. Taková situace je velmi náročná jak pro dítě, tak pro pěstouny. A to i v případě, že vše proběhne tím nejlepším možným způsobem. Tedy že nevznikne žádná rivalita mezi těmito dvěma rodinami a pěstounská rodina bude na odchod, nebo jeho možnost, dítě

dostatečně připravovat už od samého začátku jeho pobytu v rodině. Myslím, že jde o jedno z nejchoulostivějších míst v systému profesionální péče vůbec.

Není-li možné umístit dítě do náhradní rodiny, přicházejí na řadu ústavní zařízení. Tedy zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (Klokánky), kojenecké ústavy, dětské domovy a diagnostické ústavy. Zde je alarmující vysoké procento dětí přicházejících ze sociálních důvodů, které se pohybuje až okolo šedesáti procent (Matějček, 2004, s. 6). To, že se děti dostávají do ústavů z důvodu finančních a materiálních problémů v rodině, považuji za zbytečné a smutné. Právě tomu by měla zabránit účinná prevence v rodinách a intenzivní práce s nimi v rámci sanačních programů.

Je třeba si také uvědomit, že v jakékoliv přechodné péči nemůže být dětem ani jejich vychovatelům uspokojena potřeba otevřené budoucnosti (Matějček, 2004, s. 6). Přitom jde, jak bylo zmíněno výše, o jednu ze základních potřeb dětí i jejich rodičů.

2.1.SOUČASNÉ PROBLÉMY SYSTÉMU PÉČE O OHROŽENÉ DĚTI

Na základě výzkumu péče o týrané a ohrožené děti bylo identifikováno několik nejpalčivějších nedostatků současného systému.

Mezi nimi můžeme jmenovat značný resortismus, tedy roztríštěnost kompetencí ve vztahu k ohroženým dětem a rodinám mezi různé instituce i ministerstva. Nemáme žádné „ministerstvo pro rodinu“, které by celý systém zastřešovalo a zajišťovalo jeho fungování a komplexnost, jak je zvykem v jiných vyspělých státech (Kovařík, Pazlarová, Bubleová, [2004], s. 4).

Nevyhovující je i způsob práce soudů rozhodujících o osudu dětí a jejich rodin. Zde by bylo třeba jistě zvýšit počet soudců i jejich odbornost, podpořit terapeutickou funkci soudů a ideálně zavést rodinné soudy. Kontrola ústavních zařízení, kam jsou děti umisťovány, je také nedostatečná (Kovařík, Pazlarová, Bubleová, [2004], s. 4).

Nehledě na to, že ústavní výchova by měla být skutečně posledním řešením. Měla by jí předcházet systematická práce v rodině a pokus o její sanaci. Měl by pokračovat trend vzniku spíše menších „rodinných“ zařízení. Ústavy by se měly více otvírat okolí, a to jak fyzicky větší propojeností s komunitou, kde

jsou umístěny, tak přebíráním novým metod a postupů. Měla by se zlepšit vzdělanostní a odborná struktura pracovníků ústavních zařízení (Kovařík, Pazlarová, Bubleová, [2004], s. 4).

Obecně se potýkáme s nedostatkem služeb pro rodiny. Chybí především dostupné právní poradenství, ve světě rozšířené občanské poradny u nás teprve rozbíhají svoji činnost v širším měřítku. Chybí, nebo je těžko dostupná, následná péče či terapie, je zde špatná provázanost služeb. V případě psychosociálních služeb pro rodiny je problém s jejich úhradou ze strany VZP. Stále jsou nedostatky ve spolupráci mezi státními a nestátními subjekty a málo se prosazuje interdisciplinární a týmový přístup (Kovařík, Pazlarová, Bubleová, [2004], s. 7). Měly by být vytvořeny jasné formulované standarty sociálních služeb platné stejně pro státní i nestátní organizace (Kovařík, Pazlarová, Bubleová, [2004], s. 4).

V případě pěstounské i jiné náhradní rodinné péče je zde stále nedostatečný kontakt pěstounů i dítěte s biologickou rodinou. Matky, které mají o své děti zájem, ale nejsou z různých důvodů schopné se o ně momentálně starat, by se měly účastnit života pěstounské rodiny. Mohou třeba denně docházet za svými dětmi, učit se starat o domácnost, zvládat běžné denní úkoly, přípravu s dětmi do školy apod. Nejen, že děti nestrádají ztrátou kontaktu s matkou, ale i matky jsou více motivovány k řešení svojí osobní situace (Kovařík, Pazlarová, Bubleová, [2004], s. 8). V tomto případě bych ovšem byla opatrná při zobecňování tohoto tvrzení. Jistě ne každá biologická rodina projevuje o dítě zájem a ne u každé z rodin, která zájem projeví, je kontakt dítěte s ní přínosem. Vzhledem k tomu, že bychom měli mít na zřeteli především zájem dítěte, mělo by být rozhodnutí o četnosti i způsobu kontaktu s rodinou především na dítěti (samozřejmě úměrně jeho věku a rozumové vyspělosti).

Dále můžeme mluvit o často nevyhovujícím vzdělávání odborníků pracujících s rodinami i nedostatečné supervizi. Profesionalita především náhradních vychovatelů je jen těžko měřitelnou veličinou. Není možné jí měřit tituly či absolvovanými kurzy. Velkou roli zde hrají osobnostní předpoklady a motivace vychovatele. Důležitá je osobní i profesionální zkušenost, získávaná především soužitím se svěřenými dětmi. *„Jestliže záleží na tom, zdali se dítě do původní rodiny vrátí či nevrátí, pak k profesionalitě náhradního vychovatele patří, aby dítě k němu nenavázalo (!) vskutku hluboký (život určující, "životodárný") citový vztah. V každém případě má být dítě chráněno*

před konfliktem "dvojit loajality" (Matějček, 2004, s. 2). Je přitom zřejmé, že tento požadavek na profesionální pečovatele klade velmi vysoké nároky v emocionální oblasti, kterou člověk velmi těžko může regulovat vlastní vůlí. Mohli bychom dokonce mluvit o tom, že jde o osobnostní předpoklad, který buď tito odborníci mají nebo nemají.

Setkáváme se také s neschopností škol zvládat odlišnosti žáků. Přitom právě škola je instituce, která je hned po rodině s dítětem nejvíce v kontaktu a může, pokud plní svou roli, působit preventivně a zachytit rodinné problémy včas. Stále také bojujeme se sociální diskriminací, a to jak ze strany většinové společnosti, tak systému jako takového. Problémem je i nízký kredit rodiny v současné společnosti obecně (Kovařík, Pazlarová, Bubleová, [2004], s. 4).

Profesor Matějček se svými spolupracovníky poukazoval na to, že výkyv kyvadla sociální politiky ve prospěch rodiny je tak daleký, že potřebuje určitou korekci ve prospěch dítěte (Matějček, Bubleová, Kovařík, 1997, s. 15). V případě poskytování jakékoliv služby bychom měli pamatovat na to, že pokud je zájem dítěte v rozporu se zájmy dospělých, zájem dítěte má přednost. To znamená mimo jiné, že je třeba nepaušalizovat prospěšnost kontaktů dětí v náhradní rodinné péči s biologickou rodinou (Sobotková, 2010, s. 6).

Matějček (2004, s. 11) zdůrazňuje, že je důležité klást větší důraz na terénní práci. Dlouhodobé pobyty dětí v ústavním prostředí, jak se s nimi stále setkáváme, by měly být spíše výjimkou. Nutná existence a zvyšování počtu dnešních Domů na půl cesty je ostatně svědectvím o nedostačující přípravě dětí z dětských domovů na samostatný život ve společnosti. Také je třeba zvýšit společenskou prestiž pěstounství - mediální osvětou veřejnosti. Pouhá propagace ale nestačí, je třeba uzpůsobit pěstounským rodinám podmínky, tak aby mohly přijímat například i zdravotně postižené děti. A to z ekonomického, společenského, administrativního hlediska i z pohledu dostupných služeb pro tyto rodiny. Schází také cílevědomá a rozumná mediální podpora. Je příznačné, že veškerá iniciativa a snaha jednotlivců a nevládních organizací v tomto směru dosud nikdy neuspěla.

2.2.SPOLUPRÁCE NEZISKOVÉHO A STÁTNÍHO SEKTORU

V rámci sanace rodiny je vzhledem k šíři problémů, které se v sanovaných rodinách objevují i časové a jiné náročnosti práce s rodinou potřeba spolupráce státních institucí s neziskovými a nestátními organizacemi. V ideálním případě by mělo jít o oboustranně prospěšnou spolupráci. *„Význam tohoto dialogu a přínos občanského sektoru pro stát bývá mimo reálné řešení problémů v praxi též spatřován v přínosných poznatcích k navrhování legislativy. Je totiž zřejmé, že aktéři občanského sektoru se během své činnosti setkávají s konkrétními problémy, mají blíže k praxi* (Nešporová, Svobodová, 2006, s. 8).“

Výhodou služeb neziskových organizací je bezesporu to, že jsou levné. Často ovšem mají nedostatečnou kapacitu a nezvládají v odpovídající šíři a kvalitě poskytovat služby všem klientům, kteří by o to měli zájem (Nešporová, Svobodová, 2006, s. 41-50).

Státní péče o rodiny je zaměřena zejména na hmotné zabezpečení rodin pomocí peněžitých a věcných dávek, ne už však tolik na vytváření společenské vztahové sítě a na prevenci sociálně patologických jevů prostřednictvím přímé práce s klienty. Státní instituce na tuto činnost ve většině případů nemají kapacitu. Proto je z hlediska sociální politiky v péči o rodiny velmi nutný rozvoj specializovaných neziskových organizací, které mohou lépe a adresněji řešit jednotlivé sociální události týkající se rodin (Zelená, Klégrová, 2006, s. 22).

V praxi zatím tato spolupráce často závisí na konkrétních osobních kontaktech, stále se rozvíjí a není plně využit její potenciál. Neziskové organizace často říkají, že by ze strany státních institucí uvítaly větší finanční podporu a aktivnější zájem o spolupráci. Za potřebné považují také zjednodušení administrativních úkonů v případě podávání grantů a vykazování činnosti nebo možnost podávání víceletých projektů, která by pro organizaci znamenala větší ekonomickou stabilitu. Objevily se i námitky k právnímu zakotvení fungování neziskových organizací. *„Zejména mateřská centra požadovala vytvoření kategorie, do které by organizace, které podporují funkční rodiny, mohly být řazeny. Jejich činnost totiž není za stávajícího stavu zařaditelná mezi sociální služby, ale ani do jiné kategorie“* (Nešporová, Svobodová, 2006, s. 47). Organizace poskytující službu sociálně právní ochrany dětí vyjadřovaly nespokojenost s jednostranným přístupem a nedostatečnou obousměrnou

komunikací mezi nimi a odděleními sociálních odborů. Zatímco ony jsou povinny poskytovat státním úředníkům veškeré informace o svém klientovi, opačně tato povinnost neplatí. S tím souvisí i to, že se neziskové organizace často necítí být vnímány ze strany státních institucí jako rovnocenní partneři. Státnímu sektoru zase schází jasné vymezení pravidel pro činnost NNO a stanovení standardů kvality poskytovaných služeb, se kterými by právě mohla souviset i záruka zmíněné finanční podpory (Nešporová, Svobodová, 2006, s. 47).

Spolupráce státní a neziskové sféry je důležitá především v případě těžkých sporů o dítě nebo když má dítě nezvladatelné výchovné problémy. Zde mohou neziskové organizace účinně přispět třeba nabídkou volnočasových aktivit. Důležitý je zde zejména individuální přístup při práci s každou rodinou, ke kterému mají neziskové organizace lepší podmínky (Bartošová, Škrochová, 2012, s. 109-110).

2.3.SYSTEMICKÝ POHLED

Povaha praktických řešení situace rodin žádá překonávání resortního vnímání problému. Vyžaduje nejen spolupráci různých odborníků, ale vede také zároveň k uznání i jejich odlišných hledisek – například hlediska právníků, sociálních pracovníků či psychologů, protože všechna hlediska mohou být platná zároveň. (Bechyňová, 2007, s. 149)

I při spolupráci na úrovni institucí můžeme využít systemického hlediska a služeb systemických rodinných terapeutů, obvykle formou konzultací. Důležité je prostředí důvěry, ale zároveň otevřenosti vůči všem možným pohledům. Je třeba pracovat se silnými přesvědčeními nebo i předsudky členů rodin, které řídí jejich chování. Mnohostranné problémy jako CAN pak přímo vybízejí k využití systemického přístupu (Bechyňová, 2007, s. 132).

Zatímco sociální pracovníci zasahují v zájmu dítěte a v rámci své pravomoci mohou využít i donucovací role, role terapeutů tento aspekt neobsahuje. Spolupráce rodiny s terapeutem musí být dobrovolná, terapeutická spolupráce je možná pouze s klienty, kteří se k tomu rozhodnou. Pokud je rodina doporučena institucí k terapii, hned v rámci tohoto prvního kontaktu je třeba vyjasnit očekávání doporučující instituce a dohodnout se, zda je terapeut/ka může

přijmout anebo je třeba původní objednávku pozměnit. V každém případě je nutné zmapovat systém odborníků, vyjasnit si vzájemně odpovědnost každého z nich i podobu spolupráce a informovat o nich rodinu. Je rovněž žádoucí zapojit rodinu do plánování dalšího postupu (Bechyňová, 2007, s. 137-139).

Přestože to může působit jako slovíčkaření, je důležité i jak klientské rodiny nazýváme. Pokud o nich budeme hovořit jako o problémových rodinách, nejspíše se budeme zaměřovat na věci, které nefungují. Například pojem „rodiny se speciálními potřebami“ naopak umožňuje uvažovat o těchto rodinách konstruktivním způsobem. Rodiče by si také měli uvědomit, že hledat pomoc je výrazem dobrého rodičovství a není ostudou (Bechyňová, 2007, s. 141).

Zajímavý pohled na systémovost a multidisciplinaritu v oblasti práce s rodinou přináší i Navrátilová a Navrátil (2009, s. 74-84). Měníci se společenské podmínky vyvolávají potřebu lidí vytvářet si své vlastní životní projekty, které tyto společenské okolnosti reflektují. To má za následek také nutnost změny přístupu sociálních pracovníků k těmto lidem. Jejich nová role by měla spočívat v tom, že místo zaměření na řešení problémů, budou své klienty podporovat v rozhodování a uskutečňování jejich vlastních životních projektů. Hledání identity sociální práce v podmínkách postmoderní společnosti je spojováno s podporou lidí v jejich životním plánování. Roli sociálních pracovníků vidí právě v tom, že intervenují do života lidí, aby jim pomohli s plánováním jejich života. Často je to za situace, kdy se lidem některý z jejich životních projektů zhroutil (odchod partnera, dítě zneužívající návykové látky, ztráta finančního zabezpečení rodin atp.). K tomu, aby sociální pracovníci pomohli znovu vytvářet reflexivní životní projekty lidem nacházejících se v obtížných životních situacích, využívají různorodých metod a nástrojů.

2.4.SLUŽBY

Existují různé druhy služeb pro rodiny a děti. Zelená a Klégrová (2006, s. 15-20) rozděluje služby pro ohrožené rodiny na státní a nestátní. Mezi státní služby patří kurátoři pro děti a mládež, terénní služby, centra pro děti s postižením, zařízení ochranné výchovy, pedagogicko-psychologické poradny, speciálně-pedagogická centra, střediska výchovné péče, výchovní poradci a manželské a rodinné poradny.

Mezi nestátními službami pak zmiňují poradenské služby (výchovné, pedagogické i sociální), střediska rané péče, azylové domy pro matky s dětmi, zařízení pěstounské péče, respitní péči, osobní asistenci, stacionáře, nízkoprahová zařízení či kontaktní centra (Zelená, Klégrová, 2006, s. 15-20).

Neměli bychom zapomenout také na psychoterapeutické služby, doprovázení, centra mediace, občanské poradny nebo intervenční centra pro osoby ohrožené domácím násilím (Šmolka, Mach, 2008, s. 16-19). Důležitá jsou i mateřská centra. Dále k službám pro rodiny patří také krizová centra, telefonické linky důvěry či probační programy (Nešporová, Svobodová, 2006, s. 9-12).

Výčet těchto služeb přitom jistě není úplný. Je zřejmé, že v některých případech nejde o služby, které by sloužily vyloženě pouze rodinám, ale mohou jim v jejich situaci také pomoci. Někdy je tedy těžké rozhodnout, co všechno do služeb pro rodiny zařadit.

V českých podmínkách by bylo žádoucí zaměřit se hlavně na preventivní a sanační programy pro biologické rodiny, na kvalitní vzdělávání pěstounů, odborné služby pro všechny typy rodin a na podporu terénních forem sociální práce (Sobotková, 2010, s. 6).

2.5.PROGRAM „HEALTHY FAMILIES AMERICA“

Jedním z příkladů komplexní práce s rodinami je americký program „Healthy families America“. Program stojí na tom, že služba začíná ještě před narozením dítěte nebo krátce po něm. Pro vyhledávání a hodnocení rodin vhodných pro zařazení do programu jsou používány standardizované metody. Zařazení do programu je striktně dobrovolné s cílem získat důvěru rodiny a aktivní účast a přístup rodičů. Služba je poskytována dlouhodobě (až 3 roky). Její intenzita se flexibilně mění podle momentálních potřeb konkrétní rodiny. Služba je „kulturně kompetentní“, tedy je přizpůsobena kulturním zvláštnostem a zvykům rodin z různých socioetnických skupin zařazených do programu. Služba je zaměřena komplexně jak na rozvoj dítěte a rodičovských dovedností, tak i na vztahy uvnitř rodiny. Rodinám je zprostředkováván kontakt na další potřebné služby. Počet rodin, se kterými pracuje jeden rodinný asistent, je omezen. Pracovníci realizující službu jsou vybíráni nejen na základě profesionálních dovedností, ale i podle osobnostních předpokladů, schopnosti

získat důvěru klientů a navázat s nimi vztah. Jsou také speciálně vyškoleni a pracují pod supervizí (Bechyňová, 2007, s. 153-155).

Cílem projektu je podpořit rodiče ve zkvalitnění rodičovské péče v raném věku, včas zachytit eventuální vrozené či vývojové odlišnosti, působit jako prevence sociálního osíření, předcházet zanedbávání a zneužívání dětí a podpořit a zrovnoprávnit šance dětí z minoritních a ohrožených rodin.

Pracovníci mají k dispozici metodické manuály i materiály přímo pro práci s rodinou. První kontakt s rodinou se odehrává s vytipovanými matkami již v porodnici. Ty dostanou balíček s příručkou, videokazetou, kontaktem na rodinného asistenta a praktické drobnosti pro péči o miminko (Bechyňová, 2007, s. 153-155).

Prvním krokem pracovníků po navázání kontaktu je pak vyhodnocení situace rodiny. Zjistí rodinnou anamnézu rodičů, informace o současných vztazích v rodině. Zmapují rizikové faktory v rodině (např. zdravotní či psychické problémy, nezaměstnanost, alkoholismus, drogy apod.). Doptají se na očekávání rodičů spojená s narozením dítěte. Zjišťují jaká je vlastní podpůrná síť rodiny i jakých sociálních služeb rodina dříve využila (Bechyňová, 2007, s. 158).

Rodinní pracovníci navíc musí komunikovat se státními institucemi, které se o takové rodiny většinou zajímají (nebo je na organizaci přímo sami nakontaktují). S těmito spolupracujícími osobami a institucemi je nutné jasně formulovat pravidla vzájemné komunikace a spolupráce, nejlépe písemně. Je nutné dbát na to, aby nebyla porušena ochrana osobních dat potenciálních klientů (Bechyňová, 2007, s. 158).

Jistě není možné tento program jen tak převzít a využívat v českém prostředí. Nicméně jistě by stálo za to zaměřit se také více na včasné intervence v rodinách ohrožených sociálním vyloučením a prevenci. Také materiály, které by bylo možné klientům předat, nám zde momentálně chybí. Větší důraz by bylo třeba klást také na adaptaci existující praxe pro rodiny z kulturně odlišného prostředí. I přes existenci např. romských asistentů by v tomto smyslu bylo jistě třeba pokročit dále.

3.SANACE RODINY

3.1.DEFINICE

Bechyňová a Konvičková (2008, s. 18) definují sanaci rodiny takto: „*Sanace rodiny je soubor opatření sociálně-právní ochrany, sociálních služeb a dalších opatření a programů, které jsou poskytovány a ukládány především rodičům dítěte a dítěti, jehož sociální, biologický a psychologický vývoj je ohrožen. Důsledkem neřešené nebo akutní situace ohrožení dítěte může být jeho umístění mimo rodinu. Základním principem sanace rodiny je podpora dítěte prostřednictvím pomoci jeho rodině.*“

Matoušek (2003, s. 196) ve svém slovníku sociální práce definuje sanaci rodiny jako postupy podporující fungování rodiny, které jsou opakem postupů vyčleňujících některého člena rodiny kvůli tomu, že někoho ohrožuje, popřípadě kvůli tomu, že je sám někým ohrožován.

Obecně můžeme říci, že sanace rodiny je oblast sociální práce podporující fungování a zachování biologické rodiny. Jedná se o metodu preventivní práce s rodinou v případech ohrožení vývoje dítěte. Šíře práce je veliká od doprovázení rodiny odborníkem po znovu navazování kontaktu rodiny s dítětem v ústavní výchově. Práce je poskytována multidisciplinárně (zapojuje se více odborníků, např. dětský lékař, policie, odbor sociální péče o dítě) a dlouhodobě (*Sanace rodiny*, 2013).

3.2.ZÁKLADNÍ TEZE

Sanaci rodiny by měl vždy provádět multidisciplinární tým, který má svého koordinátora. Členem tohoto týmu je pracovník sociálně právní ochrany dětí, pracovník centra pro sanaci rodiny a pracovník ústavního zařízení, pokud je dítě umístěno mimo rodinu. Dále mohou být členy týmu psychologové, učitelé, speciální pedagogové, pediatři, soudci a další odborníci, kteří jsou s dítětem a s rodinou v kontaktu. Je třeba, aby každý člen týmu znal své úkoly a byla jasně nastavená pravidla. S nastavenými pravidly musí souhlasit i rodiče dítěte a musí být zaručeno jejich dodržování. Rodiče by se tedy měli podílet na sestavení sanačního plánu (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 18)

Koordinátorem týmu je v ideálním případě sociální pracovnice sociálně-právní ochrany dětí. Odborníci by měli vnímat rodiče jako partnery při řešení obtíží dítěte. Tým by měl být tvořen odborníky, se kterými je rodina v kontaktu a kteří mohou svou činností přispět ke snížení míry zanedbávání dítěte v rodině. Měly by být realizovány pravidelné případové konference a průběžně by měla být vyhodnocována situace dítěte a rodiny. Míra rizik ohrožení dítěte zjištěná vyhodnocením by měla být vnímána jako příležitost pro změnu v péči či výchově dítěte. Hlavním znakem pro posouzení efektivity sanace rodiny je pak měřitelné snižování míry zanedbávání dítěte v rodině. Nedochází-li v přiměřeném čase ke kvalitativním změnám v rodině, multidisciplinární tým, optimálně ve spolupráci s rodiči, přeformuluje cíl sanace rodiny podle aktuálních potřeb dítěte a reálných možností rodičů či širší rodiny (Bechyňová, 2012b, s. 115).

Nejzákladnějším principem sanace rodiny je dbát na blaho dítěte. Zájmem dítěte je, aby bylo zdravé, tělesně, psychicky i sociálně. Mělo by vyrůstat v citově vřelém a stálém prostředí (Matějček, 2004, s. 3).

Pracovník sanace rodiny by se měl teoreticky i prakticky orientovat ve struktuře rodiny a rodinných rolích, funkcích rodiny, rodinných interakcích, příčinách vzniku konfliktů v rodině, metodách zaměřených na řešení konfliktů, rodinných pravidlech a rituálech i diagnostice rodiny (Kasanová, Tomka, 2009, s. 196-197).

Návštěva v rodině by měla být vždy ohlášená, mělo by být zajištěné soukromí pro rozhovor rodičů s pracovníkem (Hudečková, Csáderová, 2009, s. 79).

3.3.KDY JE SANACE VHODNÁ

Sanovat rodinu ohroženého dítěte lze v různých případech. Například i ve chvíli, kdy víme o nastávajících rodičích, kteří pravděpodobně nebudou dostatečně vybaveni pro péči o miminko. To může být třeba v případě, že vyrůstali sami v ústavní výchově, pocházejí ze sociálně slabšího prostředí nebo mají velké finanční potíže. Dále je sanace užitečná pracujeme-li s rodinou, ve které se nachází ohrožené dítě, jehož fyziologické, psychické a jiné potřeby nejsou dostatečně naplňovány. V takové chvíli může být sanace cestou, jak zabránit odebrání dítěte. Sanovat rodinu můžeme i ve chvíli, kdy je dítě na

přechodnou dobu umístěno v náhradním ústavním prostředí. Nabízet sanaci rodině má v tuto chvíli smysl i pokud rodiče předtím nabídku odmítli. Často je právě v tento moment rodina spolupráci přístupná a pobyt dítěte v zařízení pak může být využit opravdu k úpravě poměrů v rodině tak, aby se dítě do rodiny mohlo pokud možno vrátit. Pokud to není možné, je třeba s rodinou pracovat alespoň na způsobu kontaktu s dítětem tak, aby pro něj byl co nejprínosnější. I po případném zrušení nařízení ústavní výchovy je třeba s rodinou dále pracovat. Protože jde o situaci, která je náročná pro rodiče i pro dítě, můžeme tak předejít selhání a znovu umístění dítěte do ústavu. Dokonce i ve chvíli, kdy je dítě svěřeno do pěstounské péče na přechodnou dobu je vhodné s rodinou pracovat. Zde je rovněž cílem zajistit kontakt dítěte s rodinou a popřípadě i pracovat na tom, aby se do rodiny mohlo vrátit. Zde musí být celému procesu přirozeně účastni i pracovníci organizace, se kterou spolupracují pěstouni (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 20).

Aby sanace měla šanci na úspěch, biologická rodina musí být v zásadě funkční, byť dočasně ohrožená krizí. K vyhodnocení funkčnosti rodiny je třeba vypracovat použitelnou metodiku, která by mohla sloužit komplexní diagnostice funkčnosti rodin a jejich resilience. Biologická rodina musí být ochotna spolupracovat s odborníky na zlepšení situace. Spolu s rodinou je třeba určit cíl spolupráce a vypracovat program sanace pro konkrétní rodinu (Sobotková, 2004, s. 4).

3.4.KDY JE SANACE NEVHODNÁ

Sanace může být kontraproduktivní v rodinách, kde jsou děti vystaveny zanedbávání, týrání a zneužívání. V takovém případě sanace vlastně podporuje nezodpovědné chování rodičů. Ti pak vidí, že i když se k dítěti chovají nepřijatelným způsobem, je zde ze strany státu pořád snaha o možný návrat dítěte do rodiny a oni tak o něj vlastně nemusejí přijít. Pokud chybí nejméně stejná snaha rodičů upravit si podmínky pro výchovu svých dětí, docílí se pouze toho, že se podaří „zachránit“ děti rodičům, nikoliv naopak. Děti navíc takto ztrácejí šance vyrůstat v náhradní rodinné péči. O děti, které v důsledku citové deprivace trpí nejrůznějšími projevy vývojového opoždění, je s jejich přibývajícím věkem stále menší zájem. Navíc málokterý pěstoun je ochoten

akceptovat zásahy biologických rodičů do výchovy přijatého dítěte (Vildová, 2010, s. 1).

Sanovat rodinu nemá smysl ani v případě, kdy jsou rodiče závislí na alkoholu nebo jiných návykových látkách a odmítají léčbu. Dále pokud rodiče mají nějaké psychiatrické onemocnění a nespolupracují se svým lékařem, popřípadě odmítají jeho účast v multidisciplinárním týmu. Spolupráce by neměla smysl ani ve chvíli, kdy je znaleckým posudkem prokázáno, že rodiče a děti mezi sebou nemají žádnou citovou vazbu. Rovněž není spolupráce možná pokud jsou rodiče částečně zbaveni způsobilosti k právním úkonům a odmítají spolupráci multidisciplinárního týmu s jejich opatrovníkem (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 21).

3.5.CÍLE SANACE

Cíl sanace musí být hned v úvodu práce jasně formulován. Především dostatečně konkrétně na to, aby bylo možné určit, zda bylo cíle dosaženo nebo nikoliv. Jinou možností je dohoda o určitém počtu setkání a cílem kontaktu je pak vyčerpání dohodnutého množství času (Hudečková, Csáderová, 2009, s. 81). Druhá varianta z mého pohledu ale může být velmi neefektivní, zejména pokud rodina není motivovaná a vymezený čas nestráví řešením důležitých problémů.

Ze sanačního plánu by měl být patrný cílový stav, ke kterému sanace rodiny směřuje. Měl by být stanoven termín, do kterého je žádoucí cílového stavu dosáhnout. Také je třeba stanovit časový úsek po kterém bude vyhodnocováno průběžné plnění plánu a kritéria pro toto vyhodnocování (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 19). Zde je velmi důležité už při vytváření plánu brát v úvahu rizikové znaky rodiny.

Individuální plán sanace rodiny by měl obsahovat konkrétní žádoucí změny v situaci dítěte a rodiny. Ty by měly být rozdělené do jednotlivých bodů a konkrétních úkolů, u kterých je jasně určeno, kdo za ně má zodpovědnost a do kdy mají být splněny. Stejně důležitá je zpětná vazba na plnění těchto úkolů, u které musí být rovněž určeno kdo, kdy a jak ji poskytne. Jasně dané musí být i to, kdo svolá případovou konferenci a kdo prodiskutuje individuální plán s rodinou (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 92).

Rodina bude spolupracovat jen na takovém plánu, který bude bezpečný, tedy bude těžkosti rodiny pojmenovávat respektujícím způsobem. Dále musí plán být srozumitelný a konkrétně popisovat žádoucí změny. Je třeba, aby plán byl přiměřený, nesmí na rodinu klást nereálné nároky. Reálný musí být plán i časově. Dokud nejsou splněny určité úkoly, není možno rodinu zatěžovat dalšími. Plán by se také neměl měnit za pochodu, všichni pracovníci by měli rodině dávat stejné úkoly. Především pak jednotlivé kroky v individuálním plánu pro rodinu musí být smysluplné (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 92).

3.6.OBLASTI SANACE

Sanace rodiny se musí zaměřovat na různé aspekty života rodiny a vyžaduje tedy multidisciplinární přístup. Sociální vyloučení vyžaduje řešení v oblasti sociálního zabezpečení, zdravotní péče, vzdělání i bytové politiky a další různorodou podporu rodiny (Derevjaníková, 2009, s. 123).

Jednou z rovin, na které se sanace rodiny může zaměřovat je sociální a především praktické fungování rodiny, tedy zvládání každodenních nároků. Zde pracovníci s rodinou mohou pracovat na různých jednotlivostech. Například na zajištění platných dokladů totožnosti či matričních dokladů nebo zajištění dávek sociální podpory. Také se můžeme zaměřit na hledání a udržení zaměstnání, postupné vyrovnávání rodinného rozpočtu, zajištění splátkových kalendářů a umořování dluhů, zajištění financí na obědy dětí a jejich volnočasové aktivity. Dalším okruhem může být udržitelnost bydlení a úklid v domácnosti, úpravy bytových podmínek, aby se děti případně mohly navrátit z ústavní výchovy, popřípadě pomoc s návštěvami dětí v ústavní výchově (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 21).

Dále s rodiči můžeme pracovat na jejich výchovných schopnostech a dalších měkkých dovednostech. Konkrétně na jejich vztahu k jednotlivým dětem v rodině, na tom jak rozumí jejich specifickým potřebám. Můžeme sledovat, jak probíhá běžný den v rodině, kdy je čas na plnění školních povinností, výchovu, hru i odpočinek. Můžeme se rodičů ptát, kdy se cítí být dobrými rodiči a kdy naopak ne. Zaměřit se můžeme i na systém pochval a trestů v rodině. S rodiči je možné nacvičovat rodičovské chování při jednotlivých běžných situacích (například ranních rituálech, příchodu dítěte ze školy, u jídla, při přípravě do školy nebo při pomoci dětí v domácnosti) (Bechyňová,

Konvičková, 2008, s. 22). Speciální oblastí, které se sanační pracovník může také věnovat, je podpora intuitivního rodičovství. Rodiče potřebují vědět, že dítě je již od narození vnímá, komunikuje s nimi a reaguje na ně. S tím souvisí zvyšování citlivosti rodičů vůči potřebám dítěte (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 110).

Rovněž je třeba rodiče vést k zajištění adekvátní péče o dítě. S tím souvisí dodržování pravidelného denního režimu dítěte, vytvoření bezpečného místa pro dítě v rodině (jak fyzicky, tak psychicky), výživa a hygiena dítěte, ošacení i dohled úměrný věku. Důležitá je adekvátní zdravotní péče o dítě a rodiče by také měli být informováni o běžných vývojových potřebách dítěte. Péče o domácnost a o dítě by měla být rozdělena mezi oba rodiče (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 110). Především v případě nezaměstnanosti rodičů či ekonomicky nezodpovědného chování rodičů může být hlavním cílem sanace právě stabilizace finanční situace. Tématem sanace může být i psychická porucha nebo psychiatrická diagnóza některého z rodičů (Kasanová, Tomka, 2009, s. 195).

Specifická je práce s mladými budoucími rodiči. Budoucí rodiče potřebují především podporu při vytváření vztahu k dítěti. Důležitý je také prostor pro práci s osobní historií obou rodičů a s jejich představami o péči o dítě. Podporu rodiče potřebují i v přípravě materiálního zázemí pro dítě a stabilizaci finanční situace rodiny. Zde jde o žádosti o dávky, splátkové kalendáře, trénink hospodaření s penězi. S ohledem na širší rodinu rodičů je třeba jak hledat podpůrné zdroje, tak vykomunikovat podmínky soužití v případě, že nová rodina bude sdílet prostor s ostatními rodinnými příslušníky. Rodiče by si měli být vědomi důsledků svého rizikového chování (například u závislosti). Matka by se v průběhu těhotenství měla naučit o sebe pečovat, upravit odpovídajícím způsobem svůj životní styl, nezanedbávat zdravotní péči a výživu. Také je třeba podporovat rodiče v kontaktu se zařízením, kde by matka po porodu mohla s dítětem zůstat v chráněném prostředí. To může znamenat delší pobyt v porodnici, kojeneckém ústavu či azylovém domě (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 105).

Často se ovšem setkáváme s rodinami, které si své problémy nepřipouštějí, nevidí je, protože fungují jejich obranné mechanismy (Hudečková, Csáderová, 2009, s. 82). U takových rodin je pak jistě třeba pomoci jim nejprve na jejich

problémy nahlédnout. Jen pokud si je uvědomí, budou moci spolupracovat na jejich řešení.

Důvodem zařazení rodiny do programu sanace jsou nejčastěji nedostatečné rodičovské schopnosti, alkoholismus u rodičů, poruchy chování u dětí nebo narušené vztahy v rodině mezi dospělými i sourozenci (Hudečková, Csáderová, 2009, s. 81). Hudečková a Csáderová (2009, s. 79) v rámci svého výzkumu jako nejčastější potíže, se kterými se rodiny zařazené do programu sanace potýkají, zmiňuje neshody se sousedy či přenášení rodičovské zodpovědnosti na starší děti. Děti v těchto rodinách také často trpí nedostatkem pochvaly a ocenění. Komunikace v rodině většinou příliš nefunguje, rodiče s dětmi netráví dostatek času a jednotliví rodinní příslušníci nemají v rámci obydlí rodiny dostatek soukromí. Dále si Hudečková a Csáderová (2009, s. 79) všimla vulgárního vyjadřování dospělých před dětmi, autoritativní komunikace směrem k dětem a zároveň nejasného nastavení hranic i nepředvídatelných reakcí ze strany dospělých. Rodiče před dětmi také rozebírali nevhodná témata (vzhledem k jejich věku) jako sex či peníze. Děti ze strany rodičů naopak potřebují respekt, povzbuzení lásku i dostatek společně stráveného času (Hudečková, Csáderová, 2009, s. 80).

Témata, která se probírají na setkáních s pracovníky sanace se týkají především výchovného vedení dětí, řešení problémových vztahů v rodině, rad ohledně vedení domácnosti včetně ekonomických otázek, školní docházky dětí a trávení jejich volného času, zdravotních problémů, závislostí na alkoholu či cigaretách, sousedských vztahů, antikoncepce či životní perspektivy rodičů i rodiny jako celku obecně (Hudečková, Csáderová, 2009, s. 81).

Na základě probrání konkrétních problémů rodiny pak rodiče i děti dostávají od pracovníků úkoly. Rodiče tak mohou například pracovat na omezení požívání alkoholu, kouření před dětmi, zlepšení komunikace směrem k dětem, trávení více času s dětmi, pomoci dětem s přípravou do školy i dodržování základního denního režimu. Dále jim může být doporučena návštěva lékaře či kontakt s dalšími institucemi. Další úkoly mohou souviset s péčí o domácnost, hospodaření s rodinným rozpočtem nebo hygienou dětí. Může jít i o účast na aktivitách mimo rodinu (například účast na víkendovém pobytu pro rodiny s dětmi či návštěvu centra pro rodiny apod.) (Hudečková, Csáderová, 2009, s. 81).

Sami rodiče se pak nejvíce bojí problémů s dětmi v dospívání, konfliktů v rodině, finančních problémů, nezvládnutí alkoholové závislosti či osamělosti (Hudečková, Csáderová, 20009, s. 84).

Je zřejmé, že škála problémů, kterými se v rámci sanace můžeme zabývat, je obrovská. Mnoho rodin navíc trpí více problémy najednou. Proto je velmi důležité vyjasnit si již na začátku spolupráce s rodinou, které z oblastí se budeme věnovat především a jasně stanovit zakázku.

Z výše zmíněných oblastí, kterých se sanace rodiny může týkat se v praktické části více věnuji především tomu, jaké vzdělávací aktivity je u rodičů možno využít k podpoře sociálních, komunikačních a výchovných dovedností i dovedností, které by jim umožnily lepší uplatnění na trhu práce.

3.7.METODY PRÁCE

V průběhu sanace rodiny využívají pracovníci různých metod. Většina z nich je přitom využitelná v různých oblastech sociální práce a nepoužívá se jen pro sanaci rodiny.

Mezi základní metody patří rozhovor. Ten je zpravidla řízený. Specifickým druhem rozhovoru, který je vhodný pro práci na sanaci rodiny je rozhovor motivační. Právě sociálně vyloučené rodiny, které jsou klienty sanace často již rezignovaly na to se plnohodnotně začlenit do většinové společnosti, mají často pocit, že jejich snaha je zbytečná a nedoceněná. Je tedy především třeba je ocenit za to, co je ocenění hodné a povzbudit v tom, že jejich snaha má smysl.

Další základní metodou je pozorování. V případě sanace rodiny jde především o pozorování rodiny v jejím přirozeném prostředí. Při návštěvě v rodině si můžeme všimnout způsobu sbližování se rodičů i dětí s pracovníkem, sociálně-psychologické atmosféry, stylu bydlení, hranic teritoria rodiny jako celku i jejich jednotlivých členů. Specifičtější metodou je mediace, která je vhodná především k řešení různých sporů v rodině. Celým balíkem metod jsou pak vyhodnocovací (diagnostické) techniky, které pracovníkům pomáhají zmapovat současnou situaci rodiny a na základě toho zvolit další postup práce s rodinou. Sem bychom mohli zařadit například i analýzu rodinného prostředí (Bechyňová, 2012b, s. 114).

Z hlediska komunikačních technik, které je možné při práci s rodinou používat můžeme zmínit reflexi klientových sdělení ze strany pracovníka. Ta může proběhnout často prostřednictvím parafráze či přeznačkování, kdy klientovi pomáháme nahlédnout na jeho potíže jinak a hledat například i pozitivní možnosti k růstu v náročné situaci. Podobně může fungovat interpretace. Tam jde především o pomoc klientovi v tom, aby si na svou situaci udělal reálný náhled. U interpretace si pracovník musí dát pozor, aby ji klientovi sdělil ve správný čas a správným způsobem. Někdy může být účelné také klienta konfrontovat s rozporů v jeho vlastních tvrzeních (Kasanová, Tomka, 2009, s. 199-200).

Mezi metodami, které mají edukativní prvky můžeme jmenovat koučink, poradenství či terapii. V rámci sanace rodiny můžeme využít ale i klasických workshopů, přednášek či metod sociálně-psychologického výcviku. Především při práci s dětmi pak lze použít i prvky prožitkového učení. Pro podporu komunikačních dovedností rodičů je možné využít techniky jako videotrénink, hraní modelových situací či komunikační hry (Kasanová, Tomka, 2009, s. 199-200).

3.8. MULTIDISCIPLINÁRNÍ TÝM

Multidisciplinární charakter podpory rodiny má z pohledu rodičů především mnoho výhod. Podpora, která je jim nabízena a poskytována, může být vzhledem k variabilitě služeb, které multidisciplinární tým může poskytovat, více cílena na potřeby rodičů a jejich dítěte. Podpora ze strany jednotlivých zařízení a institucí by na sebe měla navazovat. Pokud jsou jasně stanovená pravidla otevřené komunikace v rámci týmu, může to přispívat ke snížení nedůvěry rodičů k jednotlivým členům týmu. Otevřená komunikace a spolupráce v rámci týmu může také snižovat riziko, že rodiče budou svoji situaci před jednotlivými zařízeními a institucemi zkreslovat. Rodiče by měli především dostávat jasné a totožné informace a doporučení od všech zařízení a institucí, s nimiž jsou v kontaktu. Nebo alespoň taková, která si neprotiřečí (Bechyňová, 2007, s. 158).

Koordinátorem týmu je zpravidla OSPOD, který ze zákona odpovídá za sociálně právní ochranu. Dále mohou být přizváni pracovníci neziskových organizací, které s rodinou a dítětem pracují. Zpravidla by měly mít pověření k sociálně-právní ochraně. Užitečná je také komunikace s pracovníky ústavního zařízení, kde přebývá dítě nebo jeho rodina. Zde se jedná o dětský domov, výchovný ústav, diagnostický ústav, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc či azylový dům pro matky s dětmi. V tomto případě může stres dítěte z pobytu mimo rodinu výrazně snížit návštěva tohoto zařízení ještě před nástupem do něj. V případě spolupráce se školou dítěte a ostatními školskými zařízeními je třeba mít na paměti, že tato zařízení nemají ze zákona danou mlčenlivost. Proto je vhodné, aby se pracovníci těchto zařízení účastnili případových konferencí třeba jen z části. Není pro ně ani nutné mít všechny informace o rodině a dítěti. Mohla by totiž utrpět pověst dítěte u učitelů či spolužáků. Účastní-li se konference lékař či jiný zdravotnický pracovník, musí být rodiči dítěte pro každou účast na případové konferenci zbaven mlčenlivosti. Názory soudců na účast při případových konferencích se různí. Někteří se účastní v roli pozorovatelů a získávají tak cenné informace pro soudní řízení a jiní se jich nechtějí účastnit, aby nenarušili princip nezávislosti. Pokud se konference účastní psychologové, často přinášejí jiný pohled a například brzdí ostatní účastníky v provádění příliš rychlých změn (například rychlému odchodu dítěte z ústavního zařízení do pěstounské péče). Terapeuti se většinou konference účastnit nechtějí, protože se bojí narušení vztahu rodičů či dítěte k terapii a nechtějí zveřejňovat podrobnosti o terapeutickém procesu. Zpravidla jen pracovníkům OSPOD podávají po domluvě informace o počtu sezení a případném přerušení terapie. Dále je možné přizvat policisty, pracovníky probační a mediační služby, trenéry či vedoucí kroužků dětí, duchovní a další osoby, které jsou s rodinou v kontaktu (Bechyňová, 2012, s. 46-48).

Členové týmu si navzájem musí vyjasnit svá očekávání. Musí zde být také dostatečný prostor pro diskusi o postupech. Dopředu je třeba vyjasnit, jakým způsobem tým bude řešit případné neshody. Právě multidisciplinární tým umožní podrobné zmapování situace v rodině z různých hledisek (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 12).

Multidisciplinární přístup k práci s rodinou je prospěšný i po návratu dítěte do rodiny, kdy by se mohlo zdát, že je hlavní sanační proces již ukončen. Návrat dítěte do rodiny probíhá postupně, dítě má možnost si postupně znovu zvykat

na své domácí prostředí, které je kvalitativně změněno. Po jeho návratu do rodiny mají rodiče podporu multidisciplinárního týmu, která představuje větší bezpečí i pro dítě. V případě, že by se kvalita péče rodičů zhoršila, mohou služby pružně reagovat na zostřené potřeby dítěte a rodičů. Jedná se o prevenci opakovaného umístění dítěte do ústavní výchovy (Bechyňová, 2007, s. 184-185).

Z pohledu dítěte výhody spočívají především v tom, že je vnímáno jako člen rodiny, který do rodiny patří. Veškeré činnosti multidisciplinárního týmu jsou zaměřeny na jeho bezpečný návrat do rodiny. Dítě je odděleno od rodičů pouze na bezpodmínečně nutnou dobu. V průběhu výkonu ústavní výchovy se s rodiči pravidelně a v krátkých intervalech stýká, čímž se snižují prvky deprivace (Bechyňová, 2007, s. 158).

3.9.PŘÍPADOVÉ KONFERENCE

Jedním ze základních nástrojů sanace rodiny jsou případové konference. *„Případová konference je plánované, koordinované a pevně strukturované pracovní setkání rodičů, dítěte a odborníků, kteří pracují, pracovali nebo budou pracovat s ohroženým dítětem, jeho rodiči nebo i se členy širší rodiny“* (Bechyňová, 2012, s. 12).

Comby, Millar a Young (1996) docházejí k závěru, že funkce případových konferencí se proměnila. Nejde již o ventilaci sporů a konfliktů a o dopracovávání se ke společným závěrům a řešením prostřednictvím participace, ale spíše o způsob, jak rodičům představit klíčová rozhodnutí, která již byla učiněna bez jejich přispění. Takové případové konference tedy přestávají plnit svůj hlavní cíl – zainteresovat rodinu samotnou na řešení své situace. Šanderová (2012, s. 146) dodává, že by se rodina měla zapojit i do procesu posuzování své situace.

3.9.1.ZÁKLADNÍ PRINCIPY

Mezi základní principy případových konferencí patří respekt k různostem a specifickým potřebám rodin. Pracovníci by se měli vyvarovat všeho, co by mohlo ohrožovat důstojnost rodiny, a velmi důležité je zbavit se vzájemných

předsudků. Podstatná je dobrá informovanost všech zúčastněných. Sdělujeme-li informace o rodině, měli bychom se vyhýbat negativním hodnocením, zbytečnému sdělování negativních věcí z minulosti a nepříznivých predikcí do budoucnosti i demonstrování nadřazené pozice. Jednou z nejzákladnějších podmínek je spolupráce, partnerství rodičů a odborníků. Princip partnerství je naplněn dodržováním pravidel čestného jednání, úctou k názorům druhých, podporou otevřené atmosféry, společným hledáním přijatelného řešení, diskrétním vyjadřováním se o ostatních přítomných a respektováním dosažených výstupů (Bechyňová, 2012, s. 20-26).

Pracovníci by tedy měli spolu s rodinou nastavovat cíle spolupráce a rodiče i děti by měli mít vždy maximum informací o následujících postupech. Rodina by měla být na řešení své situace co nejvíce angažovaná.

Případová konference by se měla zaměřovat na reálnou změnu a měli by se jí účastnit odborníci z praxe. Větší pozornost bychom měli věnovat potřebám dětí, než popisu rodičovského chování. Rodiče i děti bychom měli zplnomocňovat. Demotivovat rodiče mohou rychlé a dobře míněné rady nebo nabízení podpory ve věcech, které rodiče zvládají sami. Ani bychom neměli rodině připomínat nezdary z minulosti, ale spíše pracovat s časovou osou, vyhodnocovat pozitiva a rizika současné situace, pojmenovávat silné stránky rodiny a posilovat je. Po rodičích ani dětech bychom také neměli chtít „levné“ přísliby zlepšení situace či spolupráce, ale spíše se snažit o porozumění rodině (Bechyňová, 2012, s. 29-32)

V rámci případové konference je třeba spolu se členy rodiny pojmenovat problémové oblasti a identifikovat i skryté problémy v rodině. K tomu je nutné udělat analýzu situace, popsat role a pozice členů rodiny, hranice i převládající způsob komunikace v rodině. Pak je třeba vypracovat se členy rodiny plán. Je nutné vytvořit vhodné podmínky pro osvojení nových způsobů interakce, komunikace a řešení konfliktů. K tomu je potřeba poskytovat rodině dostatečnou oporu a vhodné vedení. U všech členů rodiny je vhodné posilovat individuální schopnosti, nezávislost a sebedůvěru. Jednotliví členové rodiny také budou potřebovat pomoc při získávání potřebných vlastností a kompetencí pro fungování rodiny. Pak je možné udělat rekonstrukci vztahů v rodině a obnovit funkčnost rodiny jako celku. Cílem sanace pak je umožnit rodině, aby převzala odpovědnost za svůj vývoj (Kasanová, Tomka, 2009, s. 197).

Svolat konferenci a vyžadovat informace od dalších profesionálů může jen pracovník OSPOD. Pracovníci dalších organizací by o tom na začátku spolupráce měli rodinu informovat. Například pracovníci neziskových organizací pracujících s rodinou mohou konferenci jen nabídnout a měli by rodině také sdělit, jaké informace o spolupráci s rodinou hodlají podat (Bechyňová, 2012, s. 55).

3.9.2.TYPY PŘÍPADOVÝCH KONFERENCÍ

V praxi se setkáváme s různými typy případových konferencí. Tou nejběžnější je klasická případová konference. Většinou proběhne úvodní případová konference, kde se sejdou všichni zainteresovaní odborníci i rodina a domluví se na společném postupu. Následuje průběžná případová konference, která slouží především ke zhodnocení dosavadního postupu spolupráce. Závěrečná pak slouží k formulaci výsledků spolupráce a rozhodnutí o dalším způsobu práce s rodinou.

V naléhavých případech je možné svolat i urgentní případovou konferenci. Tu svolává pracovnice OSPOD ve chvíli, kdy je dítě v ohrožení a je třeba jednat rychle. Po urgentní případové konferenci zpravidla následuje běžná případová konference.

Specifický cíl má motivační případová konference. Ta se zaměřuje na to, kdy a co při práci s rodinou fungovalo, a snaží se tak posílit správné způsoby chování. V tomto případě je také důležité zajistit bezpečí odborníků, aby zvládli i situaci, kdy mohou zjistit, že svým chováním rodinu třeba nevědomky brzdí.

Dalším speciálním druhem případové konference je metodická případová konference. Tu může svolat nadřízený metodický orgán, a to magistrát, krajský úřad nebo OSPOD. Jejím cílem je umožnit realizaci běžné případové konference zaměřené na řešení komplikovaného případu a rozšířit spektrum názorů odborníků. Tedy veskrze tím odborníků na realizaci komplikované případové konference připravit. Rodiče většinou nejsou přítomni. Měla by jí předcházet schůzka metodika nadřízeného orgánu, pracovníka OSPOD a moderátora případové konference. Podobná metodické konferenci je expertní případová konference (Bechyňová, 2012, s. 33-42).

3.9.3. STRUKTURA

Jak již bylo řečeno, případová konference by měla mít jasnou strukturu. Proto je nutné, aby se svolavatel a moderátor na konferenci dopředu připravili a mohli celé jednání vést k požadovanému cíli. Do přípravy spadají i organizační drobnosti jako vhodná úprava místnosti, kde se případová konference bude konat. Dobré je například na flipchart napsat jméno dítěte, jehož se konference týká i základní cíl a strukturu setkání. Je vhodné, aby toto měli účastníci po dobu konání případové konference stále na očích, zvyšuje to jejich ukotvení ve vztahu k cíli i orientaci v časovém průběhu. Pro moderátora je pak jednodušší na tyto věci odkazovat. Moderátor by měl pohlídat, aby setkání začalo opravdu načas a účastníci, kteří dorazí včas, tak nebyli rozladěni čekáním na ostatní a aby se neztrácel cenný čas na konferenci vyhrazený. Pět minut předem je tedy dobré ohlásit začátek a požádat příchozí, aby se už usadili a nikam neodcházeli. Rodičům dítěte by se v tomto čase před zahájením měl věnovat odborník, který je na konferenci připravoval. Je důležité, aby se cítili dobře a měli oporu někoho známého.

Způsob zahájení případové konference by měl všechny účastníky pozitivně naladit a osvětlit všechny důležité organizační informace. V první řadě je třeba představit všechny přítomné, včetně moderátora a jeho role. Dále je dobré jasně stanovit cíl případové konference a upřesnit její strukturu a časový rozvrh. Neméně důležité je pak nastavení pravidel pro komunikaci během konference. Všichni by také měli znát svou roli a uvědomovat si důležitost své účasti na setkání. Již na začátku je vhodné předat základní informace o technice komplexního hodnocení, která bude později použita pro ujasnění situace dítěte a rodiny. Především rodiče je třeba podporovat v tom, aby se zeptali, když něčemu nebudou rozumět. Měli by vědět, že v případě potřeby mohou i odejít. Pokud rodiče na začátku přítomni nejsou, je třeba ostatním sdělit, zda a kdy dorazí. Hned v úvodu je vhodné zjistit, jestli mohou všichni zůstat do konce a domluvit se případně s těmi, kteří musí odejít dříve, jak jim budou doručeny výstupy a zápis. Se všemi je pak vzhledem k pořizovanému zápisu nutné dohodnout, co z něj bude veřejným dokumentem, i jakým způsobem bude zápis tvořen. Je podstatné, aby s jednotlivými formulacemi účastníci souhlasili. Důležitou drobností je pak požádat účastníky o vypnutí mobilních telefonů nebo jim sdělit, kde jsou toalety a že je možno je během setkání využít.

Po úvodu následuje sdělení svolavatele případové konference, které osvětlí aktuální situaci dítěte a rodiny. Zde je prostor pro ocenění rodičů i jednotlivých účastníků konference za to, jaký pokrok se již podařil, a zároveň pro vyjádření stížností, obav, nejasností i starostí vzhledem k dalšímu vývoji situace. U stížností či obav je vždy dobré zároveň vyslovit určité doporučení či návrh na řešení dané situace. V této fázi by měly zaznít také všechny nové informace, přání i naděje jednotlivých účastníků.

Následuje věcná a řízená diskuse, kdy každý účastník ze svého pohledu seznámí ostatní s tím, co se v rodině dělo. Na tuto fázi navazuje komplexní vyhodnocování situace dítěte a rodiny. Máme-li dostatečné informace o současné situaci, je možné začít vytvářet plán dalšího postupu, který je třeba hned po jeho vyslovení podrobit kritickému ověření a probrat nejistoty a námitky všech zúčastněných.

Pak je samozřejmě nutné s daným plánem a výstupy seznámit rodinu a motivovat ji ke spolupráci na tomto řešení. Rodina by měla chápat smysl daných opatření i výhody, které by další spolupráce měla přinést. Všichni by se měli mít možnost svobodně rozhodnout, jestli na takovém řešení chtějí spolupracovat. Rodičům musí být jasná jejich role v řešení celé situace a s ní související úkoly. Každý z účastníků pak musí mít jasně danou oblast odpovědnosti v rámci celého plánu (Bechyňová, 2012, s. 27).

V závěru jednání by měl být prostor pro reflexi celého setkání a shrnutí nevyřešených otázek. Často je také třeba naplánovat další setkání. V neposlední řadě je nutné schválit zápis, nechat ho podepsat všem účastníkům a dát jim k dispozici jeho kopii (Bechyňová, 2012, s. 63-107).

3.9.4.ROLE ODBORNÍKŮ

V rámci organizace případové konference je třeba, aby jednotliví odborníci zastávali různé role. Někdo z nich je obvykle iniciátorem, tedy tím, kdo přijde s myšlenkou, že by bylo záhodno případovou konferenci realizovat. Dále je třeba svolavatel, tedy ten, kdo učiní konkrétní kroky k tomu, aby se zainteresovaní odborníci i rodina na případové konferenci sešli. Koordinátor pak vede celý proces přípravy případové konference. Moderátor facilituje průběh setkání jako takového a zapisovatel sepisuje zápis z celého jednání (Bechyňová, 2012, s. 56-59). Přirozeně je možné, že jeden člověk zastává i

více z těchto rolí najednou. Některé však spolu kompatibilní nejsou (jako například moderátor a zapisovatel).

Na roli moderátora se nyní podíváme podrobněji. V jeho případě je důležité, aby uplatňoval některé základní komunikační principy a měl by mít zkušenosti jako facilitátor. Svými vstupy by měl účastníky motivovat a zasahovat do diskuse by měl především pokud se objeví brzdy komunikace jako je poučování, vytýkání, nařizování či utíkání od tématu (Bechyňová, 2012, s. 56-59).

Měl by být otevřený k různostem jednotlivých účastníků, dbát na to, aby se všichni zapojili a byli informovaní o tom, co se děje. Měl by k ostatním účastníkům přistupovat partnersky a zároveň má odpovědnost za dodržování plánu a struktury případové konference. Měl by tedy hlídat čas i to, aby se všichni zapojili do diskuse. Měl by celé jednání vést k jasně formulovanému cíli, který je všem účastníkům srozumitelný a odpovídá kritériím SMART (Bechyňová, 2012, s. 56-59).

Je vhodné, aby moderátor nebyl členem multidisciplinárního týmu, který pracuje s rodinou, aby zde nedocházelo ke střetům zájmů. Nemělo by se ale jednat ani například o vedoucího OSPOD, pod který dítě spadá. Moderátor tak může být nestrannější. Měl by být ovšem odborníkem na sociální služby, sociálně-právní ochranu, ústavní výchovu apod. Sám moderátor by se měl zdržet vyjadřování vlastních názorů, může ovšem například zapisovat klíčová slova a pojmy, která se v diskusi objevují na flipchart. Zde je důležité nechat si takovéto zápisy vždy autorizovat od toho, kdo danou věc řekl, aby nedošlo k posunutí obsahu. Pokud je třeba udělat zásadní rozhodnutí, měl by se moderátor obrátit na svolavatele (Bechyňová, 2012, s. 56-59).

Můžeme říci, že moderátor by měl být především průvodcem, tazatelem, který naslouchá, vyhodnocuje potřeby skupiny a nepředjímá odpovědi. Dále mediátorem, který vstupuje do případných konfliktů tak, aby byly konstruktivní, jasnovidcem, který vnímá znaky napětí, únavy i hrozícího konfliktu či vedoucím nebo hodnotitelem, který oceňuje účastníky (Bechyňová, 2012, s. 56-59).

Vybíráme-li odborníky do týmu, je podstatné především to, kdo dosud s rodinou pracoval a má tudíž přehled o její situaci. Otázkou může být i to, kolik

odborníků z jednoho pracoviště je do týmu dobré přizvat, případně jestli je vhodné, aby byli v pozici podřízený – nadřízený. Svolavatel případové konference musí rozhodnout i o tom, koho z odborníků stačí o konání konference informovat a koho požádat o spolupráci. Také je třeba zmapovat, koho z rodiny se bude rozhodnutí týkat, popřípadě jestli někdo z rodiny bude potřebovat doprovod jako morální oporu. Podstatné je i rozhodnutí o počtu odborníků, které na konferenci pozveme. Počet účastníků totiž ovlivňuje míru pocit'ovaného bezpečí i délku jednání (Bechyňová, 2012, s. 69).

3.9.5.POTŘEBY ÚČASTNÍKŮ

Účastníci případové konference mají své potřeby, které je třeba naplnit, aby konference mohla být přínosná pro všechny zúčastněné. Chtějí s ostatními sdílet své názory a pocity a zároveň potřebují společné informační východisko pro konstruktivní diskusi. Všichni by tedy měli mít co nejvíce informací o daném problému. Často je třeba ujasnit si význam pojmů, které používáme. Aby se účastníci cítili užiteční, potřebují možnost přispívat svými názory a nápady a dostatek prostoru projednávat jednotlivé alternativy. Aby nezůstalo jen u mluvení, je třeba po skončení konference přejít od plánování k realizaci nápadů (Bechyňová, 2012, s. 56-59).

Celá konference by se pak měla řídit zájmem dítěte. Za tímto účelem se vyhodnocuje riziko ohrožení dítěte v různých oblastech. Při tomto vyhodnocování je třeba klást důraz na to, co v rodině funguje, vyhodnocovat všechny okolnosti podle věku dítěte, vyhodnocovat situaci každého dítěte v rodině zvlášť a používat slovník, kterému rodiče rozumí. Důležité je i časové hledisko, kde musíme rozlišovat aktuální a potenciální ohrožení. Na základě toho je pak jasné, jak rychle je třeba jednat.

Míru ohrožení dítěte vyhodnocujeme v oblasti výživy, oblečení, bydlení, zdravotní péče, hygieny, vzdělávání, dohledu a ochrany před nebezpečím. V potaz musíme brát samozřejmě i citovou vazbu dítěte k jeho rodičům. K vyhodnocení míry ohrožení dítěte v těchto jednotlivých oblastech se používá například Dubowitzova škála (Bechyňová, 2012, s. 149-147).

3.9.6.PROCES ORGANIZACE

Chystáme-li se zorganizovat případovou konferenci, je nejprve nutné určit, co bude jejím cílem. V ideálním případě by se na formulování cíle měli podílet i

rodiče s dítětem, kterého se případová konference týká. Mohou-li se rodiče na formulování cíle od začátku podílet, je pravděpodobné, že budou mnohem motivovanější. Cíl by měl být vždy pozitivně formulovaný, odvislý od aktuální situace a potřeb dítěte a neměl by obsahovat brzdy motivace jako například příkazy či ultimata. Abychom mohli později vyhodnotit jeho naplnění, měl by být SMART – tedy specifický, měřitelný, aktuální, realistický a termínovaný (Bechyňová, 2012, s. 67).

Otázka motivace rodiny ke spolupráci je obecně velmi podstatná. I v této souvislosti si už v začátku musíme uvědomit specifika situace dané rodiny a v celém průběhu práce s rodinou je reflektovat. Protože spolupráce na plnění dohod a úkolů z případové konference je pro rodiče i dítě obvykle značně náročná, měli bychom se už dopředu zamyslet nad tím, kdo z odborníků může rodinu v jejím úsilí o změnu podpořit. Vzhledem k cíli konference si také musíme ujasnit, co bude výstupem jednání a jak poznáme, jestli je daný plán uskutečnitelný v praxi. S cílem dané konference souvisí i to, koho z odborníků se rozhodneme pozvat (Bechyňová, 2012, s. 65)

Je tedy třeba, aby všichni účastníci byli o konání a termínu případové konference včas informováni, aby si mohli udělat čas. V pozvánce je třeba formulovat cíl, roli konkrétního odborníka, podat informace o dalších pozvaných i o tom, zda budou na konferenci přítomni rodiče a děti. Všechny pozvané je třeba poprosit o potvrzení účasti. Pozvánka by měla být adresována i nadřazeným, kteří mohou pozvané odborníky uvolnit z práce (Bechyňová, 2012, s. 81).

Kromě účastníků musíme také zajistit moderátora konference. Protože všichni odborníci, kteří se konference zúčastní na ni věnují svůj čas, je potřeba zjistit také jejich finanční požadavky. Pro rodiče a dítě je pak třeba zajistit pracovníka, který je na konferenci připraví a o všem je bude informovat. S tím souvisí i dohodnutí specifických služeb pro rodinu v průběhu konference, pokud jsou potřeba. Mezi ně může spadat například účast romského asistenta, tlumočníka či autority z komunity, ke které rodina patří. Pro úspěch jednání je nutné zajistit pro rodinu maximální možný komfort. Nesmíme zapomenout ani na zajištění odpovídajících prostor pro jednání či včasné rozeslání pozvánek. Odborníci, kteří se konference budou účastnit by se měli ještě před jejím konáním sejit na koordinační schůzce. Často je to první příležitost, kdy se

mohou navzájem potkat a sladit své představy o celém průběhu případové konference (Bechyňová, 2012, s. 66).

Sejít by se měl dopředu také svolavatel konference a její moderátor. Společně by měli ověřit, jestli je formulace cíle odpovídající, a upřesnit si své role v celém procesu. Moderátor by měl dostat jasné informace o rodině, počtu účastníků, plánované délce jednání a případně i o komunikačních potížích s ostatními účastníky, které by mohly nastat (Bechyňová, 2012, s. 76). Zde bych dodala, že by tyto informace měly být předávány striktně nehodnotícím způsobem, abychom zbytečně nevytvářeli předsudky o rodině ani jiných účastnících konference. Je třeba tedy také zhodnotit, které informace je třeba předávat a za jakým účelem.

Těsně před zahájením konference je třeba zařídit spousty drobností, které jsou ale k hladkému průběhu jednání důležité. Upravit prostor, přichystat flipchart, fixy, tužky, papíry, projektor i malé občerstvení. Musíme předem domluvit, kdo bude dělat zápis. Hned v úvodu nesmíme zapomenout na administrativní náležitosti jako je získání souhlasu účastníků pro nahrávání, podpis prezenční listiny a prohlášení o mlčenlivosti (Bechyňová, 2012, s. 66).

3.9.7.PŘÍPRAVA RODIČŮ

Důležitou částí přípravy je práce s rodinou, které se případová konference týká. Měli by chápat, co případová konference obnáší a co je jejím cílem. Měli by se seznámit s její předpokládanou strukturou a délkou i dostat dostatek prostoru pro případné otázky. Pracovník by si pak měl ověřit, jak rodiče i děti daným informacím rozumí. Měl by všem vysvětlit, kdo další bude na konferenci přítomen, jakou bude mít roli a probrat s rodiči přítomnost dítěte na konferenci.

Rodiče by měli dostat prostor vyjádřit se, co by přispělo k tomu, aby se na konferenci cítili dobře. K rodičům je třeba přistupovat s respektem a brát je jako experty na život jejich dětí. Rodiče by měli vyjádřit svá očekávání a zároveň by tato očekávání měla být v případě potřeby uvedena na pravou míru (Bechyňová, 2012, s. 50).

3.10. KOMUNIKACE SANAČNÍHO PRACOVNÍKA

Pracovník sanace rodiny by se měl v komunikaci s rodinou držet určitých komunikačních zásad.

Měl by důsledně popisovat co vidí, či slyší a nepřidávat k tomu vlastní interpretace. Tedy oddělovat realitu od toho, co si o ní sám myslí a jak na ni nahlíží. Naopak je účinné sdělovat, jaké emoce v něm konkrétní dění nebo chování rodičů vyvolává. Důležité je také sledovat, jak o klientech mluví ve chvíli, kdy to oni neslyší. I to vyjadřuje jeho postoj a může ovlivňovat jeho práci (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 69).

Zajímavé je téma pochval. Pochvala z úst pracovníka by měla být především upřímná, konkrétní a bez dvojné zpětné vazby (tedy bez souběžného poukázání na nějaký nedostatek). Chválení jako takové má ovšem i svá rizika. Rodiče se pak mohou přestat snažit, mohou se cítit být manipulováni či se mohou obávat o ztrátu pracovníkovy důvěry ve chvíli, kdy se jim příště tolik nezadaří. Pochvala také podporuje interakce mezi pracovníkem a klientem na úrovni rodič – dítě, což se příliš neslučuje se snahou o uschopňování klienta. Rizikem je zde také vznik závislosti na konkrétním pracovníkovi. Rodiče pak mohou plnit určité dohody jen proto, aby byli pracovníkem pochváleni, což nevede ke zralejší motivaci žádoucího chování. Ukazuje se tedy jako lepší používat ocenění. Bechyňová a Konvičková (2008, s. 75) uvádějí konkrétně například, že pokud se rodičům něco povede, je lepší říkat „gratuluji“, než „mám radost“.

Z mého pohledu je naprosto legitimní popsat nějaké chování rodičů a říci, že z toho mám radost. Stejně tak jako použít slovo gratuluji. Nebezpečí pochval vidím především v případě používání zobecňujících nálepek typu „šikovná“ nebo „skvělá“ máma. To opravdu pro klienta může být zavádějící a navíc z toho nemůže vyčíst, kterým konkrétním chováním si toto označení zasloužil. Může zde pak nastat oprávněná obava, že už příště „skvělou“ mámou nebude a snaha zalíbit se pracovníkovi, aby se mu podobné lichotky znovu dostalo.

Nejen v případě umístění dítěte do zařízení ústavní výchovy je třeba, aby rodiče znali svá práva a povinnosti. Měli by vědět, že rozhodnutí není definitivní a že dobu umístění mohou využít pro spolupráci a úpravu poměrů. Stále mají rodičovskou zodpovědnost a dítě je stále potřebuje. Je důležité, aby se s nimi mohlo stýkat. Rodiče by měli mít kontakt na konkrétního člověka z řad personálu ústavu i multidisciplinárního týmu. Měli by vědět, jak budou

probíhat návštěvy a znát datum první z nich (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 84).

Pracovníci sanace rodiny by si měli dávat především pozor, aby neutvrdili rodiče v postoji, že za vše může někdo jiný (například učitelka ve škole či pracovnice OSPOD), nebo aby je neuchlácholili tím, že existují mnohem horší rodiny než ta jejich a odebrání dětí tam nehrozí. Rozhodně bychom neměli předávat kontakty na rodinu novinářům a upevňovat tak jejich pozici „vyloučené“ či „sociálně slabé rodiny“, nebo dokonce oběti jiných pomáhajících institucí. Nepomůže ani nabídka sepsání stížnosti ochránci lidských práv či jiné instituci. Pracovník sanace rodiny by ani neměl vyvíjet nátlak na ostatní pomáhající organizace, aby rodině vyhověly v jejich požadavcích. Nemělo by se ani stát, že pracovník za rodiče vyřizuje jejich povinnosti, jedná s úřady, vodí děti do školy, k lékaři apod. Profesionální není ani nabízet rodičům tykání či jim sdělovat soukromé telefonní číslo. Všechny tyto kroky rodinu jen utvrzují v tom, že se stala obětí a nepodněcují ji k žádné aktivitě (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 86).

Samozřejmě není ani vhodné rodičům jejich chování vyčítat či je přesvědčovat o tom, že jejich problém je opravdu závažný. Pracovník s rodiči nesmí „bojovat“. Měl by si také dát pozor, aby na chování rodičů stále nenacházel nějaké „mouchy“ a po splnění určitých úkolů vždy nepřicházel hned s dalšími. Pracovník se musí smířit i s tím, že nemůže vždy vědět „proč“ se rodiče určitým způsobem chovají. Účinné není ani vyhrožování ústavní výchovou (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 86).

Z výzkumu Šanderové (2012, s. 143) vyplývá, že rodiče vnímali dva různé způsoby užití moci ze strany pracovníků: jednak „moc nad nimi“ (power over them) jako formu kontroly a jednak „moc s nimi“ (power with them) jako formu podpory či pomoci.

Z pohledu rodičů byli pracovníci sanace nejvíce nápomocní při vyřizování úředních záležitostí a podpoře ve vykonání dlouho odkládaného rozhodnutí či činnosti. Kontakt s pracovníky měl také vliv na zlepšení osobní pohody rodičů (Hudečková, Csáderová, 2009, s. 83). Rodičům, zdá se, rovněž více vyhovují návštěvy pracovníků v rodině než docházení do „klubů“ pro rodiče či účast na víkendových setkáních pro rodiny (Hudečková, Csáderová, 2009, s. 85).

Můžeme říci, že rodiny jsou většinou motivované, ale potřebují k pracovníkům navázat důvěru, protože mají často po generace se sociálními pracovníky špatné zkušenosti (Hudečková, Csáderová, 2009, s. 82).

3.11.KDYŽ RODIČE SANACI NECHTĚJÍ

To, jak budou rodiče i děti v plnění úloh úspěšní, závisí na různých okolnostech. Jednou z nich je soulad mezi vnitřní a vnější motivací rodičů i dětí. Rodiče i děti musí mít k překonání nevhodných stereotypů chování velkou vnitřní motivaci a musí tomu být ochotni věnovat velké množství energie. To může znamenat přestat odkládat řešení či být důslednější a zodpovědnější. Často musí také překonat sílu odlišných hygienických i estetických norem vlastní komunity, které se neshodují s očekáváním a normami většinové společnosti. Nezřídka se musí vyrovnat s naučenou bezmocností i osobnostní deprivací mnohdy podpořenou alkoholismem. Velkou roli hraje i tlak zvenčí a důsledky případného nesplnění úkolu. Ukazuje se přitom, že finanční motivace může být velmi významná (Hudečková, Csáderová, 2009, s. 83).

Přirozeně se můžeme setkat také s tím, že rodiče o sanaci nemají zájem. V případě, že nabídku odmítnou, je na místě zeptat se, co by tedy chtěli? Účinná může být také nabídka služeb sanačního pracovníka na zkoušku. (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 23)

4.MOŽNOSTI VYUŽITÍ VZDĚLÁVACÍCH AKTIVIT PŘI PRÁCI S RODINAMI OHROŽENÝMI SOCIÁLNÍM SELHÁNÍM

Cílem sondy je zjistit, jaké jsou možnosti využití různých vzdělávacích aktivit při práci s rodinami ohroženými sociálním vyloučením. Nejprve sonda zjišťuje, jaké jsou nejčastější příčiny toho, že se rodina dostane do problémů, které není sama schopna řešit a které zásadním způsobem narušují její fungování. Může jít o zadlužení, dlouhodobou nezaměstnanost některého z rodičů, domácí násilí nebo třeba zanedbávání výchovy dětí a další. V této souvislosti sonda pak hledá způsoby, jak těmto problémům předcházet. Ptá se tedy, jaké vzdělávací aktivity mohou působit preventivně a jaké naopak mohou být smysluplné i ve chvíli, kdy se již rodina do problémů dostane. Obojí se týká jak vzdělávacích aktivit zaměřených na rodiče, tak aktivit pro děti.

4.1.OTÁZKY SONDY

Sonda by měla odpovědět především na tyto otázky:

1. Co může způsobit, že se rodina dostane do problémů, které sama nedokáže řešit?
2. Jak těmto problémům můžeme předcházet?
3. Jaké vzdělávací aktivity (zaměřené na rodiče i děti) mohou působit preventivně a jaké vzdělávací aktivity (zaměřené na rodiče i děti) jsou smysluplné i ve chvíli, kdy rodina už problémy má?

4.2.PŘEDBĚŽNÉ PŘEDPOKLADY

Obvykle rodina, která se do problémů dostane, netrpí jen jedním problémem. Často se hovoří o tzv. multiproblémových rodinách. Ty se pak obvykle dostávají do jakéhosi kolotoče nabalujících se problémů, ze kterého je velmi těžké vystoupit. Klasickým příkladem může být například dlouhodobá nezaměstnanost některého z rodičů, na to navazující finanční problémy, zadlužení, velký stres a ztráta pocitu vlastní hodnoty pak může vést například k alkoholismu. Díky němu a související ztrátě sociálních návyků pak rodič není

schopný najít novou práci a posléze například ani kompetentně vychovávat vlastní děti. To je jen jeden z možných scénářů takového začarovaného kolotoče.

Sanace rodiny v takovém případě vyžaduje práci s rodinou jako se systémem. Na patologické chování jednoho člena rodiny pak často následuje patologická reakce dalšího člena rodiny. Po určité době se systém v nějakém modu ustálí a vlastně patologické chování všech zúčastněných podporuje. Každý si ve vzniklé situaci nějakým způsobem sytí své potřeby. Důležité ovšem je, že tento nezdravý a zakonzervovaný systém brání lidem, kteří se v něm pohybují, v růstu a v uspokojování svých potřeb nepatologickým způsobem. Členové rodiny si pak často nedokáží představit fungování rodiny bez patologie, například bez otce alkoholika. Mají často nepojmenovaný strach, že pokud by se své závislosti zbavil, rodina by se mohla rozpadnout. Což je přirozené, systém by musel začít fungovat na jiném principu. Matku a děti by už například nespojoval otec jako společný nepřítel, ale jejich vztah by musel být založen na něčem jiném.

Z hlediska možností vzdělávacích aktivit můžeme předpokládat, že efektivnější i jednodušší budou preventivní aktivity. A to ještě více u dětí, které jsou tvárné a velmi záleží na tom, jakou budou mít výchozí pozici při vstupu do samostatného života. Nicméně i v případě rodičů je jednodušší pracovat s rodiči, kteří mají malé děti a mohou ještě ve způsobu výchovy mnohé změnit. V případě rodičů s problémovými pubertálními dětmi je těžké měnit jak přístup rodičů k nim, tak chování dětí samotných. V případě rodin, které už se do problémů dostaly je jistě velmi těžké je v tak náročné situaci motivovat k jakémukoliv vzdělávání. Veškeré aktivity tedy musí být velmi individualizované a směřovat přímo k řešení největších problémů rodiny. Jen tak ji můžeme získat pro spolupráci.

Tato sonda se tedy snaží směřovat ke kořenům těchto problémů. Ptá se, čím to je, že některé rodiny krizi, jakou je například ztráta zaměstnání jednoho z rodičů, přečkají a jsou schopny fungovat dál? A pokud už se rodina do problémů dostane, co může tento začarovaný kruh pomoci přetrnout?

4.3.METODY

Vzhledem k povaze tématu jsem se rozhodla pro využití kvalitativních metod výzkumu. Jeho nevýhodou je především menší zobecnitelnost závěrů. Zjištěná fakta naopak vykazují větší validitu a popisují věrohodně danou problematiku. Nejprve obecně popíši zvolené metody.

4.3.1.KVALITATIVNÍ METODY VÝZKUMU

Kvalitativní výzkum si většinou neklade za cíl statistické potvrzení či zamítnutí nějaké hypotézy. Pracuje tedy s menším vzorkem respondentů a snaží se od nich získat o dané problematice co nejvíce názorů či informací. Často může z kvalitativního výzkumu naopak vzejít hypotéza, kterou je pak možné kvantitativním výzkumem potvrdit či vyvrátit. Podává nám tedy základní přehled o dané problematice (Reichel, 2009, s. 40-42).

ROZHOVOR

Kvalitativní data jsem se rozhodla sbírat prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů. Rozhovor probíhá tváří v tvář – výzkumník se přímo setkává s respondentem. Proto je důležité i seriózní vystupování a oblečení výzkumníka. Respondent by v něj měl mít důvěru a měl by věřit v jeho nezájatost. Právě i z tohoto pohledu je potřeba volit správné oblečení.

Dále je třeba vzít v úvahu i místo rozhovoru, které může celý jeho průběh ovlivnit. Je třeba aby na místě byl především klid (aby například bylo možné nahrávání) a aby respondenta ani tazatele nerozptylovalo příliš rušivých vlivů. Není například vhodné, aby se v okolí pohybovaly osoby blízké respondentovi, před kterými by mohl mít tendenci svoje výpovědi upravovat. Toto nebylo možné dodržet v případě rozhovorů s klienty neziskových organizací, které byly provedeny v jejich domácím prostředí.

Na začátku rozhovoru je vhodné upozornit respondenta, že chceme slyšet jeho názor a že neexistují špatné nebo dobré odpovědi. Také mu v rámci možnosti objasníme cíl rozhovoru a podáme základní informace o jeho průběhu a délce.

Stejně důležitý je i konec rozhovoru, kde bychom měli dát respondentovi prostor sdělit cokoliv důležitého k tématu, co zatím neměl možnost říci. Samozřejmostí je poděkování za rozhovor (Reichel, 2009, s. 110-118).

POLOSTRUKTUROVANÝ ROZHOVOR

Polostrukturovaný rozhovor patří ke kvalitativním metodám výzkumu a provádí ho zpravidla jen jedna osoba – jeden tazatel.

Je zde připravený soubor témat a otázek aniž by bylo přesně určeno jejich pořadí. Je ale nezbytné, aby otázky byly probrány všechny. Někdy se zde může objevit i předpis prostředí, kde by měl rozhovor probíhat. (Reichel, 2009, s. 111-112)

4.4.SOUBOR RESPONDENTŮ

Byly provedeny rozhovory s deseti pracovníky oddělení sociálně právní ochrany dětí. Konkrétně se třemi sociálními pracovníci OSPOD na úřadě MČ Praha 11, dvěma sociálními pracovníci OSPOD na úřadě MČ Praha 12, čtyřmi sociálními pracovníci a jedním sociálním pracovníkem OSPOD na úřadě MČ Praha 6.

Dále byly provedeny rozhovory s odborníky působícími v oblasti sanace rodiny v různých neziskových organizacích. Konkrétně se dvěma terénními pracovnicemi a s vedoucí ostravského Fondu ohrožených dětí, se sociální pracovnící programu pro rodiny sdružení IQ Roma Servis a psycholožkou, zabývající se náhradní rodinnou péčí a sanací rodiny.

Také byly provedeny rozhovory se sedmi klienty neziskových organizací působících na poli sanace rodiny. Konkrétně s jednou klientkou ostravského Fondu ohrožených dětí a jedním klientem a pěti klientkami organizace Vzájemné soužití v Ostravě. Celkem bylo tedy provedeno dvacet tři rozhovorů.

4.4.1.VÝBĚR RESPONDENTŮ

Respondenti jsou vybráni z řad klientů různých neziskových organizací, které se zabývají prací s problémovými rodinami. Dále pak z řad profesionálů, které působí v oblasti sanace rodiny a s problémovými rodinami se dostávají při své práci přímo do kontaktu.

V první fázi jsem obeslala všechny mně známé organizace, které se zabývají sanací rodiny s prosbou o rozhovor s některým z odborníků či s klienty. S těmi,

kteří s rozhovorem souhlasili, jsem se pak domluvila na osobním setkání. Při prvních rozhovorech jsem také získala od respondentů další kontakty, které jsem pak s žádostí o rozhovor rovněž oslovila.

4.4.2.CHARAKTERISTIKY VZORKU

Mezi odborníky, kteří byli dotazováni bylo 15 žen a 1 muž. V neziskovém sektoru pracovalo 5 z nich a ve státní instituci, konkrétně na OSPOD 11 z nich. Pracovali ve třech velkých městech, 11 z nich v Praze, 4 v Ostravě a jeden v Brně.

ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKY DOTAZOVANÝCH ODBORNÍKŮ				
	ŽENA/F MUŽ/M	STÁTNÍ / NESTÁTNÍ INSTITUCE	MĚSTO	ODBORNOST
1	F	nestátní	Brno	sanace rodiny
2	F	státní	Praha	kurátorka pro mládež (OSPOD)
3	F	státní	Praha	kurátorka pro mládež (OSPOD)
4	F	státní	Praha	kurátorka pro mládež (OSPOD)
5	F	státní	Praha	terénní sociální pracovnice(OSPOD)
6	F	státní	Praha	terénní sociální pracovnice(OSPOD)
7	M	státní	Praha	terénní sociální pracovník (OSPOD)
8	F	státní	Praha	sociální pracovnice (OSPOD)
9	F	státní	Praha	sociální pracovnice (OSPOD)
10	F	státní	Praha	sociální pracovnice, pěstounská péče (OSPOD)
11	F	státní	Praha	pracovnice náhradní rodinné péče (OSPOD)
12	F	státní	Praha	sociální pracovnice (OSPOD)
13	F	nestátní	Ostrava	koordináční pracovnice centra sanace rodiny
14	F	nestátní	Ostrava	psycholožka FOD, sdružení pěstounů
15	F	nestátní	Ostrava	rodinná asistentka
16	F	nestátní	Ostrava	terénní pracovnice sanace rodiny

Tabulka 1: Základní charakteristiky dotazovaných odborníků

Klienti služeb sanace rodiny, se kterými byl rozhovor veden, byli dospělí mezi 21 a 55 lety. Ve vzorku bylo 6 žen a pouze jeden muž. Všichni měli mezi dvěma až osmi dětmi a patřili k romskému etniku. Ženy byly všechny svobodné a čtyři žily s partnerem ve společné domácnosti, dvě tuto otázku nechtěly komentovat. Muž byl rozvedený a žil s jinou družkou. Ženy měly základní či zvláštní školu, některé se začaly učit, ale školu nedokončily. Pouze muž byl vyučený zedník. Nikdo nebyl v současné době zaměstnaný, ženy byly většinou na mateřské dovolené.

„Já jsem se učila švadlenou.“ K5 „Chtěla bych se zpátky učit, já jsem se učila švadlenou v děcáku, ale utíkala jsem, tak jsem se nedoučila.“ K6 „Mám kurz na pečovatelku, ale pak jsem to nedělala, nebavilo mě to, chtěla , hledám práci, ale není.“ K4

U žen byla patrná velká distance od vzdělávání jako takového, především pokud měly ještě malé děti. Bylo zřejmé, že to pro ně není vůbec téma, nad kterým by se zamýšlely. Některé nedokončily školu právě proto, že otěhotněly, a od té doby jsou na mateřské dovolené. Nikdy tedy ani nepracovaly. Ty, které měly starší děti pak mluvily o problémech s hledáním práce.

ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKY DOTAZOVANÝCH KLIENTŮ								
	VĚK	POČET DĚTÍ	RODINNÝ STAV	VZDĚLÁNÍ	POVOLÁNÍ	PŘÍJEM RODINY	BYDLIŠTĚ	ZDRAVÍ
1	55	5	Rozvedený	Učiliště	Nezaměstnaný	40 000	Paneláček v romské lokalitě	Horší
2	29	5	Svobodná	Základní	Rodičovská dovolená	25 000	Paneláček v romské lokalitě	Dobry
3	21	2	svobodná	základní	Rodičovská dovolená	8 000	Paneláček v romské lokalitě	Dobry
4	31	2	Svobodná	Zvláštní	nezaměstnaná	11 000	Paneláček v romské lokalitě	Dobry
5	38	5	svobodná	Základní	nezaměstnaná	20 000	Ubytovna	Horší
6	44	4	svobodná	zvláštní	nezaměstnaná	10 000	Ubytovna	Horší
7	28	8	svobodná	základní	Rodičovská dovolená	30 000	Paneláček v romské lokalitě	Horší

Tabulka 2: Základní charakteristiky dotazovaných klientů

4.5.SBĚR DAT

Základem sondy jsou polostrukturované hloubkové rozhovory s rodiči z problémových rodin a s odborníky, kteří se prací s těmito rodinami zabývají. Rozhovory byly vedeny na základě předem připraveného scénáře. Respondenti volně odpovídali na otevřené otázky a měli tedy prostor zmínit věci, které pro ně byly podstatné.

Rozhovory probíhaly v době od srpna do října 2013. Rozhovory s odborníky byly vedeny v místě jejich pracoviště, rozhovory s klienty přímo u nich doma. Všichni respondenti byli hned na začátku ujištěni o své anonymitě a bylo jim řečeno, že na otázky, na které odpovědět nebudou chtít, odpovídat nemusí. Bylo jim sděleno, jaké oblasti se bude rozhovor týkat, a dostali prostor se na cokoliv ohledně rozhovoru předem doptat. Než jsem přikročila k další otázce, vždy jsem respondenta nechala říct vše, co ho k dané oblasti napadlo a sama jsem pokládala doplňující otázky. Vždy jsem dbala na to, aby se rozhovor zaměřoval na dané výzkumné otázky a týkal se tedy především oblasti vzdělávání. V případě rozhovorů s klienty jsem často musela některé odbornější termíny či cizí slova vysvětlovat opisem.

Délka rozhovorů se pohybovala od dvaceti do padesáti minut. Většina rozhovorů s odborníky trvala okolo čtyřiceti minut a s klienty okolo dvaceti minut. Rozhovory byly nahrávány na diktafon a následně přepsány.

V přepsaných rozhovorech jsem pak hledala důležitá jádra odpovědí a ty přiřazovala k výzkumným otázkám. Tyto odpovědi jsem pak kódovala do společných kategorií. Tyto kategorie pak tvoří jednotlivé podkapitoly části shrnující výstupy sondy.

4.6. ZPRACOVÁNÍ DAT

Z polostrukturovaných rozhovorů jsem vybrala jádra odpovědí na tři základní otázky, které si sonda klade, tedy:

1. Co může způsobit, že se rodina dostane do problémů, které sama nedokáže řešit?
2. Jak těmto problémům můžeme předcházet?
3. Jaké vzdělávací aktivity (zaměřené na rodiče i děti) mohou působit preventivně a jaké vzdělávací aktivity (zaměřené na rodiče i děti) jsou smysluplné i ve chvíli, kdy rodina už problémy má?

Cílem bylo získat maximální množství různých odpovědí na tyto otázky. Není tedy podstatná kvantifikace počtu podobných odpovědí, ale jejich maximální variabilita.

OTEVŘENÉ KÓDOVÁNÍ

Kódování je technikou, při které jsou získaná data rozebrána, konceptualizována a složena znovu způsobem odpovídajícím výzkumným otázkám. Pro tuto sondu jsem zvolila techniku otevřeného kódování. (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 211-216)

Výpovědi respondentů jsem tedy dělila podle významových celků. Kódy (označení) jednotlivých celků odpovídají tučně zvýrazněným termínům v následující kapitole shrnující výsledky sondy. Tyto kódy jsou pak seskupeny do jednotlivých kategorií, které tvoří jednotlivé nadpisy. Kombinovala jsem

tzv. in vivo kódy (založené na výrazech, které používají sami respondenti) s odbornými termíny. A to na základě toho, co bylo k postižení obsahu výpovědi v danou chvíli nejvýstižnější.

Seznam kódů a kategorií je přiložen v Příloze C.

4.7.VÝSTUPY SONDY

4.7.1.VYSVĚTLIVKY K NÁSLEDUJÍCÍMU TEXTU

V následujícím textu z důvodu zachování anonymity výpovědi odborníků pro přehlednost značím O1-O15. Výpovědi klientů pak K1-K7. Výpovědi respondentů jsou psány kurzívou, vynechané části jsou vyznačeny trojtečkami.

4.7.2.CO ZPŮSOBUJE, ŽE SE RODINA DOSTANE DO PROBLÉMŮ

V následující části shrnu odpovědi týkající se první z otázek sondy. Tedy otázky „Co může způsobit, že se rodina dostane do problémů, které sama nedokáže řešit?“.

ROZVOD V RODINĚ A VZTAHOVÉ PROBLÉMY MEZI RODIČI

Odborníci mezi problémy, se kterými se u klientských rodin nejčastěji setkávají v mnoha případech zmiňovali rozvodové situace.

Konkrétně pak řešení otázky, **komu budou svěřeny děti do péče a jak bude probíhat kontakt dětí s druhým rodičem.**

„Snad nejčastěji řešíme porozvodové problémy s úpravou styku rodičů s dětmi, svěřením dětí do péče rodičů...“ O2 „Setkáváme se s partnerskými problémy, rodiče chtějí podat návrh na úpravu poměrů...“ O4 „...nefungují kontakty rozvedených rodičů s dětmi, komunikace mezi rodiči...“ O5 „Snad nejčastěji řešíme rozvody...“ O7 „...také rozvody, úpravy poměrů k dětem...“ O8

V situacích, kdy komunikace mezi rodiči nefunguje, se dítě může stát „**nárazníkem mezi rodiči**“ a jejich neshodami pak velmi trpí. Vztahové problémy rodičů se pak zpravidla podepisují i na **chování dětí**.

„Jsou to často vztahové problémy...zpochybňování výchovných schopností rodičů navzájem...dítě se stává nárazníkem problémů mezi rodiči“ O9
„Vztahy mezi rodiči, které se odrážejí v chování dětí“ O10 „Velmi časté jsou porozvodové konflikty...” O11

Rodiny procházející rozvodem se většinou dostávají také do nelehké finanční situace. Nejběžnějším problémem je **neplacení výživného**.

„...pak jsou tu neúplné rodiny a neplacení výživného.“ O7 „...návrhy na zvýšení výživného...” O9

O partnerských neshodách mluvili i sami klienti.

„Když není přítel doma tak mám větší klid, když je doma, tak si dělají co chtějí.“ K6 „Když je přítel doma, tak to zvládám, jinak si děcka dělají co chtějí.“ K7

FINANČNÍ PROBLÉMY

V poslední době podle dotázaných odborníků obecně vzrůstá počet rodin, které se potýkají s finančními problémy.

„...řeší finance...” O5 „...častá je finanční tíseň...nebo taky špatná politická situace, to pak souvisí s tou finanční situací...” O6 „Zhoršuje se ekonomická situace...” O8 „...mají finanční problémy...” O9 „...jsou to finanční problémy...” O15

Rodiny se pak dostávají do **dluhů**, často dojde i na **exekuci**.

„...finanční problémy...ty rodiny třeba nekomunikují s exekutorem, nezaplatí pokutu, otec neplatí výživné “ O2 „...zadluženost...a následná exekuce...” O7

Ukazuje se, že stále více rodin si ze svého rozpočtu nemůže dovolit udělat příliš velkou **finanční rezervu pro případ nenadálé situace**. Snadno se pak dostanou do dluhového kolotoče.

„Výdělky nejsou takové, aby se lidé zajistili například pro případ vážné nemoci, pak ztratí práci a dostanou se do kolotoče...pak jsou tu neúplné rodiny a neplacené výživného, ekonomické problémy a ztráta bydlení” O7

I někteří z klientů si stěžovali na nevyhovující finanční situaci. Často pak vzpomínali na lepší časy za komunistů. Popřípadě dávali najevo **malou motivaci pracovat, když bez práce dostávají dávky.**

„Jsem spokojená, peníze akorát, je tu velký nájem.” K4 „Ve všem, ty exekuce, kdyby bylo všechno tak levný jako za komunistů, tak by se nám dobře žilo.“ K6 „On tvrdil, že nemám zaplacený byt, tak jsem ho trefila on spadl, tak mi neprodloužil nájemní smlouvu, tam to bylo dobrý, nevěděla jsem co je hlad a bída, pak jsem se toulala po bytovkách.“ K5 „Náká práce, ale že bych šla makat za 2000 to zase ne, ono je to tak, my když začneme robit, tak nám sociálka už nedá nic, už tam máme dluhy no, ono je to špatný...Kdysi to bylo tak, že si člověk na podpoře mohl zarobit, za komunistu bylo lip.“ K6

GENERAČNÍ ZATÍŽENÍ

Odborníci se shodovali také na tom, že se problémy v rodinách často vyskytují již po generace.

„Táhne se to většinou po generace, od původní rodiny, ze které vzešli rodiče.“ O6 „Přinášejí si to ze svých původních rodin.” O12

Mnozí rodiče z těchto rodin mají sami **zkušenosti s ústavní výchovou** a sami tedy nezažili, jak vypadá fungující rodina.

„...nebo také zkušenost rodičů s ústavní výchovou.“ O6

SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ KOMUNITY

Někdy nejde jen o problémy v jedné rodině, ale setkáváme se s celými sociálně vyloučenými komunitami.

„...nebo to jsou už celé komunity, jako třeba SAPA.” O7

Jsou také celé regiony, kde je zvýšený výskyt určitého konkrétního sociálně patologického chování.

„Vychází to z toho regionu.” O8

NEZVLÁDNUTÍ NÁROČNÉ SITUACE

Odborníci se ale setkávali také s rodinami, které se do problémů dostaly vlivem nezvládnutí náročné či krizové životní situace.

„Ty rodiny nezvládají náročné situace.” O8

Přitom náročnou situací může být i to, že **matka** zůstane **na rodičovské dovolené** s dětmi a **těžce nese svou momentální ekonomickou závislost** na otci.

„Když matka zůstane na mateřské a je závislá na otci, ne každá rodina to zvládne.” O10

Jedná se často o rodiče, kteří jsou **psychicky labilnější** a krizové situace hůře zvládají.

„Skutečně týraných dětí je velmi málo, často přijde nějaká krizová situace, kterou ti rodiče nezvládnou, pak je tam zásah OSPODu, který děti často odebere... jsou to labilnější lidé...” O13

NEZVLÁDÁNÍ PÉČE O DĚTI A VÝCHOVY

V některých případech jde o selhávání rodičů v základní péči o děti. Sem patří zajištění hygieny, péče o domácnost či vypravování dětí do školy.

„...zvládání péče o dítě, zajištění péče, hygieny.” O12 „Nezvládání domácnosti, úklid, vypravování dětí do školy...” O13

V těchto případech se často jedná o **matky samoživitelky**, které nezvládají skloubit své pracovní a rodinné povinnosti.

„...většinou to jsou matky samoživitelky, ta matka to pak nezvládá...” O13

Kromě zanedbávání materiální a fyzické péče může docházet také k zanedbávání psychické péče o děti, které pak trpí **nedostatkem komunikace a pozornosti** ze strany rodičů.

„Někdo si dá a někdo nedá poradit...oni neumí mluvit s dětmi, zabavit je, někteří nejsou schopní komunikovat.” O15 „Když se dostanou do problémů, nemají čas se věnovat dětem.” O15

Někteří rodiče pak na děti nedokáží správně **výchovně působit** a nastavovat jim potřebné **hranice**.

„Mají výchovné problémy.” O6 „Ty děti nemají jasně dané hranice.” O10

PROBLÉMY SE ŠKOLOU

Respondenti se v klientských rodinách často setkávali také s problémy dětí ve škole. Někdy je i škola první institucí, která upozorní na problémy v rodině například příslušný OSPOD, popřípadně doporučí rodičům vyhledat jiné odborné služby. Nejčastěji se tak děje v případě **záškoláctví**. Děti s těchto rodin bývají ale také oběťmi **šikany** či častěji trpí **hyperaktivitou**. O problémech se záškoláctvím mluvili i klienti.

„...zanedbání školní docházky...” O1 „Objevují se školní výchovné problémy, záškoláctví, šikana...nebo i běžná hyperaktivita.” O3 „Problémem je docházka do školy.” O12 „Měla jsem problémy se záškoláctvím.” K5

NEVYHOVUJÍCÍ BYDLENÍ

Závažným problémem je také nevyhovující bytová situace. Někteří odborníci ji označovali i za jeden z hlavních problémů. Může totiž mít velký vliv na psychickou pohodu členů domácnosti a tím pádem velkou měrou přispívat k vzniku konfliktů. Pokud bydlí rodina s mnoha dětmi na malém nevyhovujícím prostoru, všichni členové jsou častěji ve stresu, děti nemají klid na plnění školních povinností, nikdo nemá potřebné soukromí a svůj vlastní prostor. Nevyhovující bytové podmínky potvrzovali i někteří klienti.

„Snad nejhorší je nevyhovující bydlení.” O1 „Nejvíce je potřeba řešit špatnou bytovou situaci.” O2 „Je to koloběh...zadluženost, ztráta bydlení a následná exekuce...” O7 „Často to začíná ztrátou bydlení...” O11 „Ty rodiny mají problémy s bydlením...” O15 „Jsou to ekonomické problémy a ztráta bydlení.” O7 „Tam kde bydlím to je děs, hledám si bydlení, tam se bojíme, syna tam zmlátili, pije se tam, ta albánka je mafiánka, za studenou vodu chce

10000, já nechci mezi cikány, já nepiju a nekouřím, syn dává do dveří ledničku, máme strach.“ K5

TRESTNÁ ČINNOST

V některých případech se rodiče dopouštějí přímo trestné činnosti, na kterou se pak nabalují přirozeně další problémy. O té se zmiňovali i dotázaní klienti.

„Někdy taky trestná činnost...jako třeba krádeže, loupežná přepadení...ale i pohlavní zneužití.“ O3 „Já nemůžu za to co dělají děcka, má podmínku, oni mě potrestali za ně tak mám podmínku na 28 měsíců, on nemůže nic dělat, já nemůžu...Já se starám o děcka, ale tátu neznám, je v cizině a my s ním nejsme v kontaktu.“ K5

ZÁVISLOSTI

Jindy u zrodu problémů stojí závislost některého nebo obou rodičů. V našem prostředí se jedná především o **alkoholismus**.

„...zneužívání alkoholu...“ O3 „...alkohol a jiné závislosti...“ O6 „...drogová závislost...“ O7 „...závislost na alkoholu...“ O8 „Někdy tam je alkoholismus.“ O14

POZDNÍ ŘEŠENÍ SITUACE

Často by se problémům dalo zabránit, pokud by se začaly řešit včas. Setkáváme se ale s tím, že tyto rodiny jsou ochotné problémy řešit, až když už je to opravdu nevyhnutelné a dostávají se do konfliktu se zákonem, a **menší problémy přecházejí**.

„Hasí se až velké problémy.“ O1 „Ty rodiny ty problémy prostě neřeší.“ O2 „Většinou tam vstupujeme, až když se problémy objeví.“ O12

PROBLÉMY SE NEVYHÝBAJÍ NIKOMU

Pracovníci se nicméně shodovali na tom, že do problémů se častěji dostávají i rodiny z vyšších sociálních tříd a na **vyšší sociokulturní úrovni**. Někdy mimo jiné z toho důvodu, že velmi zaměstnaní rodiče **nemají na své děti čas**.

„Pracujeme i s dobře postavenými rodinami, kde rodiče prostě na děti nemají čas.“ O3 „Člověk vůbec nemusí být na nízké sociokulturní úrovni, každý se může dostat do problémů.“ O7 „Ty problémy se dneska posouvají i do rodin střední třídy.“ O8

Původně jsem se chtěla ptát také respondentů z řad klientů, jak se do problémů dostali. To ovšem bohužel nebylo možné, protože na mou úvodní otázku, jestli vnímají svou situaci jako nevyhovující či problematickou, odpověděli všichni z dotazovaných, že ne. Další otázka na to, jak se do své situace dostali, tedy nedávala smysl. Tato skutečnost potvrzuje domněnku, že tyto rodiny často svou situaci vnímají jinak než většinová společnost. Prvním krokem k řešení takové situace je tedy pomoc rodině, aby na svou situaci získala reálný náhled.

4.7.3.JAK MŮŽEME PŘEDCHÁZET PROBLÉMŮM

Nyní shrnu odpovědi na druhou otázku, tedy jakým způsobem vzniku problémů v těchto rodinách můžeme předcházet.

SOCIÁLNÍ POLITIKA STÁTU A ZÁKONY

První oblastí, která sociální postavení rodin a jejich situaci zásadně ovlivňuje, je sociální politika státu a zákony, o které se opírá. Zde odborníci zmiňovali potřebu **multidiscipinární spolupráce různých institucí**. Právě novela zákona by měla vést k lepší **spolupráci mezi státní správou a neziskovými organizacemi**.

„Oslovují nás víc OSPODy, máme lepší pozici na vyjednávání.“ O1 „Novela ukládá spolupráci s dalšími zaangažovanými subjekty, boří to bariéry mezi státní správou a neziskovkami.“ O12 „Je potřeba, aby ty instituce spolu spolupracovaly...OSPOD není jediným partnerem pro rodinu.“ O1

Díky takové spolupráci, která jediná umožňuje efektivní práci s rodinou a její sanaci, by se **odebrání dítěte** mělo stát opravdu **poslední možností**, ke které sociální pracovníci přistoupí.

„Zákon v tom dává oporu a už taky vnímají odebrání dítěte spíš jako dočasné řešení, to dává prostor nějak situaci řešit.“ O1

Pokud se k tak závažnému kroku, jakým odebrání dítěte z rodiny je, přistoupí, je pak velmi náročné rodinné vazby a fungování znovu obnovit.

“Už tím, že ty děti jsou umístěné do ústavu, tak se ty vazby přetrhají a rodiče to pak nezvládnou... když se vrací zpátky, tak by je ani neměli odebrat.” O13

MATERIÁLNÍ ZABEZPEČENÍ

Sociální politika má významný vliv na materiální situaci rodin. Odborníci komentovali ne příliš funkční **systém dávek**, díky kterému se pak peníze nedostávají do rukou potřebných.

“Měla by být jinak postavená sociální politika, ten kdo má třeba nějakou nemovitost nedosáhne na dávky, když se dostane do problémů, a přitom prodat nemovitost, ve které bydlí nemá smysl.” O2

Nutné je také řešit problém **nezaměstnanosti**. Ta má dopad jak na finanční situaci rodin tak na sebevědomí a psychickou pohodu rodičů. Často se setkáváme s kolotočem, kdy lidé přijdou o práci, následně o bydlení a za takových podmínek je pak téměř nemožné se o děti řádně starat.

“Největší problém je nezaměstnanost, pak aby rodiče řádně pečovali o děti...nejhorší dopad na sebevědomí člověka je, když se nemůže uživit” O7 „Je to i dobrou, když přijdou o práci, bydlení, tak se nemohou těm dětem věnovat, kdyby dostali práci, tak by finance měli...je to kolotoč, nemají vzdělání, nedostanou práci...” O15

Bytová problematika je v rámci prevence tedy dalším problémem, který je nutné řešit. Bydlení v nevyhovujících podmínkách na ubytovnách má negativní vliv na vztahy v rodinách a psychické rozpoložení jednotlivců. V takových místech navíc bují sociálně patologické jevy.

„Zásadní je způsob bydlení, i ombudsman teď zjišťuje situaci s ubytovnami, problémové rodiny jsou nastěhovány do ubytoven, podporují se tam navzájem sociálně patologické jevy, platí se velké nájemné...bydlení by mělo podporovat dobré rozpoložení.” O13

Někteří klienti ovšem čekají od **systému sociálního zabezpečení příliš mnoho a nevyvíjejí dostatečnou aktivitu sami**. O tom svědčí dokonce i komentář jedné z terénních pracovníků (romky): *„Tady máme žít všichni v hojnosti a v plnosti, každý má mít stejný nárok jako každý, každý člověk může spadnout na kolena a pak je otázka, kdo ho vyzvedne.“*

ZVÝŠENÍ PRESTIŽE MANŽELSTVÍ A RODINY VE SPOLEČNOSTI

Větší soudržnosti rodiny by mohla pomoci vyšší **míra vážnosti rodiny jako instituce** ve společnosti. Rozvod už je dnes například poměrně široce společensky akceptovanou záležitostí. Kdo se rozvádí, nečelí dnes žádnému stigmatizování. S nízkou prestiží rodiny se pojí například i to, že ženy na mateřské dovolené se často necítí dostatečně společensky docenované. Rodinné pohodě by tedy mohlo přispět větší ocenění matek ze strany společnosti.

„...zodpovědně vstupovat do svazků, ale někdo vstoupil po letech a rozpadlo se to, někdo po dvou měsících a vydrží to, je to provázaný kruh...nevím...zvýšit ve společnosti vážnost manželství, výchovy...” O4 „Čím dál tím méně se lidé snaží, složité jsou maminky na mateřské se zaměstnanými otci, každý má jiné představy a oba jsou nespokojení, kdyby to řešili v začátku poradnou, dalo by se tomu předejít, často si spíš najdou novou rodinu.” O5

Důležité jsou také **hodnoty převládající ve společnosti** jako takové. Dnes často mladé ženy upřednostňují kariéru před rodinným životem.

“...je tu celosvětová krize rodiny a hodnot...” O7 „Že by lidi měli dodržovat morální vlastnosti, to si dneska myslí lidi, že jste spadla z Marsu.” O2

Jednou z navrhovaných možností je klást **důraz na výchovu k manželství a rodičovství již na druhých stupních základních škol**. Ve škole děti tráví velké množství času a tak jejich hodnoty výrazně formuje.

„Na základní škole by měly být děti připravené na manželství, každý partner je z jiné rodiny, mámy by si měly uvědomit, že mámy jsou pro malé děti důležitější než tátové, ty ženy dneska často nezvládnou být submisivnější v rodině...” O8

Novela zákona klade důraz na **práci s celou rodinou**, ne pouze s dítětem a na prevenci odebrání dětí z rodin. “**Normalita**” **ústavní výchovy** je v našem systému až příliš silná. Nové znění zákona by mělo navrátit **vážnost instituci rodiny**.

„Určitě kladně, je důležité, že to není jenom na ochranu dítěte, ale celé rodiny...I nefunkční rodina je pro dítě důležitá a mělo by se s ní pracovat. Je

smutné, že rodiče jsou nastavení na to, aby dali dítě do ústavu, všichni rodiče nějakou ústavkou prošli, ta normalita ústavky je hodně silná. Zvýšil se počet rodin, které chtějí dítě zpátky.“O1 “Mělo by to navrátit vážnost instituci rodiny.” O4

VĚTŠÍ PRESTIŽ SOCIÁLNÍ PRÁCE A PROSTOR PRO PREVENCI

S potřebou zvýšení prestiže rodiny ve společnosti se pojí také nutnost dodat na **vážnosti pomáhajícím povoláním**, jako je sociální práce. Pokud by se v oblasti sociální práce pohybovalo více peněz, měli bychom více kvalifikovaných odborníků. Právě pro účinnou prevenci by bylo třeba, aby **pracovníků byl dostatek**.

„...jsme země, která nedokáže podporovat pomáhající profese, tak to vypadá, jak to vypadá, prevence by se dělala, když by byly lepší podmínky pro naši práci, ale mi nemůžeme stíhat dělat prevenci (máme až 260 rodin na sociálního pracovníka)...” O7

INTENZIVNÍ PRÁCE S RODINOU

Díky tomu by bylo možné s rodinami pracovat **intenzivně**, což je pro účinnou prevenci zásadní. Změny, kterými rodiny potřebují projít, není možné očekávat ze dne na den.

„Nejlepší je, když ta rodina pravidelně někam dochází, učí se jednat s institucemi, jezdí na víkendové pobyty...třeba i pro navázání kontaktů s druhým rozvedeným rodičem...ty rodiny taky poznají, že jsou rodiny s podobnými problémy...efektivní jsou rodinné terapie, mediaci.” O6 „To by muselo být dlouhodobý, to se každý učí v dětství a dospívání.” O9

V rámci této intenzivní práce je nicméně nutné i **nastavení jasných hranic** ze strany pracovníků.

“Sociální programy pro děti i rodiče, aby nedocházelo k mezigeneračním přenosům, dbát na výchovu v rodině i ve škole, klidně i soudní dohled v rámci výchovného opatření třeba.” O6

VČASNÁ INTERVENCE

Účinná prevence navíc musí přijít včas. Je tedy třeba rodiny vést k větší **sebereflexi**, všímavosti a k tomu, aby si dokázaly samy **přiznat, že mají problém**, a odborníky samy kontaktovaly. Zde je nutné, aby kontakt s odborníky neměl společenský punc selhání a něčeho, za co by se rodiče měli stydět, ale byl naopak chápán jako výraz angažovaného rodičovství. Včas by měly rodinám zprostředkovat kontakt s odborníkem také další instituce, které s dětmi a rodiči přicházejí do styku, například školy.

„Jediný, co by mělo efekt je větší všímavost, aby ty rodiče sami přišli, když něco nefunguje, ale těch je minimum...školy pořád třeba dělají výchovný komise a my (OSPOD) se k tomu dostanem, až když je dítě na kriminální dráze, měli by se ozvat dřív, my máme kontakty na různá sdružení, SVP...nejdůležitější je ten včasný zásah, dneska už s těma školama spolupracujeme dřív... ” O3

„Ta rodina si především musí být ochotná přiznat, že má problém, to se nedá nijak zařídit, rozhovorem je možné je k tomu dovést, ale stejně většinou působí, když je riziko odebrání dítěte.” O12 „Rodina musí chtít přijmout pomoc.” O14

Na včasnou intervenci kladli důraz i odborníci, kteří zmiňovali větší efektivitu intervencí u **mladších rodičů s malými dětmi** a u dětí samotných. Tito rodiče se také jeví jako motivovanější, což potvrzovali i dotázaní klienti.

„Mladší maminky třeba i chtějí informace o výchově.“ O1 „Preventivně je určitě důležité pracovat s mladými maminkami a rodinami s malými dětmi, snažit se dělat prevenci u maminky s patnáctiletým pubertákem je mimo, vytvářely se tam tak dlouhou dobu nějaké návyky a vztah...” O1 „Lepší je to pro ty mladý, do 25/30 tak.“ K1 „Není problém udělat ten kurz pro toho člověka, ten kurz má být hlavně pro děti, hravý, aby měly bavení a soutěže...Mě už ničemu nenaučíte, já sem stará, to já vás naučím ty staré kousky, třeba kouřit.” K7

Často se setkáváme s tím, že problémy se v plné míře **projeví až u starších dětí**. Aby se tak nestalo, je třeba včasné prevence.

„Někdy se stane, že rodiče nemají potíže s mladším dítětem, a bojí se, že starší problémové dítě je ohrozí, seberou jim dávky...” O1

Někteří jsou toho názoru, že základem prevence jsou **aktivity škol**, které mohou intenzivně pracovat s malými dětmi od malička.

„Základní je škola...” O2

INDIVIDUÁLNÍ PŘÍSTUP

Další odborníci vyzdvihovali důležitost individuálního přístupu ke klientům. Velmi nevhodné je například skoro automatické odebrání dětí některým romským matkám hned v porodnici.

„Tady je nutný naprosto individuální přístup, zobecnění je spíš na škodu...romské matce dítě často vezmou hned do kojeňáku, a ty matky pak usilovaly o to, dostat je zpátky.” O13

Směrem k individuálnímu přístupu směřuje i **individuální plánování a případové konference**, které vyplývají z novely zákona. Někteří odborníci vnímají individuální plánování jako zátěž, jiní velké změny ve své práci nevidí.

„Individuální plány, my jsme si je dělali, ale teď je to standardizovaný, není to kategoricky jiný, je to jenom metodicky sjednocený.” O2 „Je to zátěž, musíme dělat individuální plán, musíme se vracet do minulosti do spisů.” O8 „Máme vypracovávat individuální plány, pracovat s rodinou do hloubky, někdy je to ztráta času to psát na papír.” O11 „Novela ukládá vytvářet individuální plány.” O12 „Je dobrá i možnost individuálního plánu, který umožňuje řešit i rozvojové aspekty a nezaměřovat se jen na to co nefunguje.” O1 „Důležité je správné využití případových konferencí.” O1 „Spolupracujeme jako facilitátoři na případových konferencích, jako nezávislý článek. Doufám, že se ty postupy i pro OSPODy stanou běžnými.” O1 „Případový konference a supervize jsme měli už předtím.” O5 „Je tam případová konference, individuální plán.” O6 „Dělají se případové konference, je to kvalitnější.” O7 „Uskutečňování případových konferencí je zátěž a ztráta času.” O8

MINIMÁLNÍ MOŽNOST PREVENTIVNÍHO PŮSOBNÍ

I mezi odborníky se objevují názory, že pracovat preventivně v rodinách ohrožených sociálním vyloučením jde jen minimálně.

„Kdyby na to někdo měl recept, tak tu nesedíme, Prev-centrum dělá prevenci, přednášky o finanční gramotnosti, ale ten efekt není takový.“ O3

MOTIVACE KE VZDĚLÁVÁNÍ

Jednou velkou oblastí, kde můžeme začít s prevencí, je motivace ke vzdělávání.

VNÍMÁNÍ UŽITEČNOSTI

Dotázaní odborníci vnímali, že důležitou motivací ke vzdělávání je pro rodiče především pochopení, že jim dané věci budou nějak užitečné.

„Musí jim to hlavně k něčemu být.“ O1 „Jedině že to budou chápat jako přínos.“ O2

Přínosem zde může být nalezení vhodné **práce**. Z hlediska klientů (rodičů) bylo získání práce dokonce jedinou motivací ke vzdělávání, kterou zmiňovali.

„Profit, že budou moct najít lepší práci, nejsou to schopni dělat jen pro sebe, ale pro rodinu a pro dítě“ O3 „No abych získal práci“ K1 „Chtěla bych pomáhat třeba v kuchyni, to bych se i šla učit.“ K4

I pokud jde o rodičovskou motivaci **dětí** k účasti na vzdělávacích aktivitách, je zde podle odborníků důležitá především vidina **lepšího pracovního uplatnění**.

„Hlavně vidina lepšího uplatnění na trhu práce“. O2 „Většinou si to uvědomí, když začnou hledat práci, pokud budou umět třeba řemeslo, tak budou mít práci.“ O7 „Hlavně zájem o budoucnost dítěte.“ O11 „Těm se snažíme vysvětlovat, že to pomůže dětem v jejich životě.“ O12

A s lepším pracovním uplatněním souvisí také větší **sebeúcta**.

„Že si budou sami sebe víc vážit.“ O2 „Ty děti si budou samy sebe vážit a budou mít lepší úroveň.“ O7

Dalším benefitem může být pouhé **odstranění nepohody**. Pro některé rodiče může být velkým přínosem už jen to, že se o ně někdo zajímá a **naslouchá** jim.

„Mají nepohodu a my jim ji pomůžeme odstranit.“ O3 „Spoustu mladých holek trpí samotou...pak někdo přijde a zajímá se o mé problémy...jsou to třeba maminky z děcáku...motivujeme je k tomu, že se naučí líp žít, a když maminka bude spokojená, bude spokojené i dítě.“ O7

Klienty často pálí především jejich ekonomická situace. Proto může být právě **řešení ekonomických otázek** bodem, od kterého se s motivací ke spolupráci dá začít.

„Mohlo by to vyvstanout v rámci individuálních plánů, kde se zkoumá i ekonomická situace rodiny, mohli bychom je poslat k ekonomickému poradci.“ O2

NÁHLED NA RIZIKA

Odborníci vnímali jako důležitý první krok k tomu, aby klienti získali motivaci ke spolupráci, umožnit jim získat náhled na to, jaká rizika jejich chování přináší. A to jak pro ně samotné, tak především pro jejich děti.

„Často my vnímáme třeba ty rizika a oni si vůbec nemyslí, že to k životu potřebují. Nejdůležitější je zjistit, co klient chce...a často chce žít tak, jak žije, pak musíme vysvětlit ty rizika, na to je potřeba mít s klientem už nějaký vztah. Rodiče si třeba neuvědomují, že není ok, když nechodí děti do školy, je to pro ně náročný v té škole fungovat...ta škola má představu, že tam to dítě půjde nějak oblečený, v nějakém stavu, že bude mít svačinu...pořád pak jen poslouchají, že má problémy...je to pro ně dost zamotaný a zároveň dost nepříjemný, aby se tomu chtěli vyhýbat.“ O1 „Na to víc narážejí kolegyně z terénu, k nim tam přichází s tím, že oni nemají problém, my jsme si tu rodinu vybrali..“ O3 „Ohrožují svým chováním do budoucna děti, budou se chovat jako oni.“ O10

PRÁCE S NEGATIVNÍ MOTIVACÍ

U některých rodičů se setkáváme s tím, že jedinou motivací ke spolupráci je negativní motivace. Například „**aby už sem přestal chodit OSPOD**“, popřípadě snaha **zabránit odebrání dítěte**. O něco lepší může být situace, kdy rodiče usilují o **navrácení odebraného dítěte**.

„Často je jediná ta negativní motivace, když to je na příkaz OSPODu...i v negativní motivaci se pak dá něco najít – chcete aby sem přestal chodit OSPOD, dobře, k tomu je ale potřeba, abychom teď spolupracovali na tom a na tom, prostě vytvořit něco přijatelného pro obě strany. Lepší jsou případy, když je dítě odebrané a oni ho chtějí zpátky“ O1 „Většinou hrozí odebrání dítěte, sou tam návykové látky, gamblerství..." O7

Podle některých by mohla pomoci i **podmíněnost dávek sociální podpory spoluprací** s určitou organizací.

„U drtivé většiny rodin by to mohla být provázanost na dávky sociální podpory...ale měli by spolupracovat na základě jiných záležitostí, než že jim soud sebere dítě." O11

Tato negativní motivace byla zmiňována i v případě podpory vzdělávání dětí.

„Že jim sociálka dá pokoj, kdyby byla možnost jim sáhnout na dávky." O7

ZAKÁZKA KLIENTA A POŽADAVKY ORGANIZACE

Další odborníci považují za klíčové **domluvení jasné zakázky s klientem i zástupci dalších organizací**, které se na řešení celé věci podílejí (například OSPOD).

„Nejdůležitější je zjistit, co klient chce...a když ty organizace spolupracují s OSPOD, tak taky hlavně musí být jasné, co /OSPOD/ chce, když je nějaký průser tak se najednou řeší všechno a hned, začne se tam motat spoustu institucí, je to demotivující, oni jsou zvyklí na nějakou životní strategii a to nejde hned změnit“ O1

Jen tak je možné naplánovat **reálné kroky** k řešení a zpětně hodnotit, jestli jich bylo dosaženo.

„Jediná schůdná cesta je nastavit reálné kroky, pak je zkontrolovat a formulovat případné sankce.“ O1

VZTAH S KLIENTEM

Důležitým krokem k úspěchu v oblasti motivace je také navázání **vztahu klienta a pracovníka**.

„Pak musíme vysvětlit ty rizika, na to je potřeba mít s klientem už nějaký vztah.“ O1

Důležité je, aby se pracovník ke klientům choval s **respektem** jako k lidské bytosti.

„Potřebuji vidět, že se k nim někdo chová jako k lidské bytosti.“ O7

NAŘÍZENÍ ZE STRANY OSPOD

OSPOD je ve své podstatě jediným orgánem spolupracujícím s rodinami, který může rodině něco **nařídít**. I nařízení, popřípadě **hrozbu odebrání dítěte** či jiné sankce, můžeme brát jako určitý krajní způsob motivace.

„Ve správním řízení můžeme nařídít využití specializované pomoci.“ O2

„Rodičům můžeme nařídít, aby někam docházeli.“ O3 „...máme i donucovací prostředky...“ O8 „Pokud by tam byla hrozba odebrání dítěte, tak by to mohlo fungovat.“ O13

Další možností je i **finanční motivace** při účasti na vzdělávání.

„Ale museli by se v první řadě pro to rozhodnout, vždycky funguje finanční motivace, v zahraničí se nad zadluženou rodinou vysloví nucená správa a pak se jim finančně pomáhá, a ta rodina se musí účastnit třeba nějakého vzdělávání.“ O13

NABÍDKA VZDĚLÁVÁNÍ ZDARMA

Zkušenost více odborníků hovoří, že je třeba, aby případně vzdělávací aktivity byly nabízeny rodičům zdarma. To pak může jejich motivaci k účasti zásadně ovlivnit.

„Narážíme na to, jestli je to zdarma, máme zkušenosti, že mediátora nebo terapeuta za peníze nevyužijí.“ O2 „Muselo by to být zdarma.“ O3 „Možná kdyby to bylo zdarma.“ O9 „Když to bude jako nabídka, tak proč ne, nesmí to

ale být placený." O9 „Vadí jim, že třeba mediace je placená." O11 „Muselo by to být zdarma.“ O9

Důležitost nabídky bezplatného vzdělávání zmiňovali odborníci i v případě **dětských kroužků** a jiných vzdělávacích aktivit pro děti. To potvrzovali i někteří dotázaní klienti, kteří brali zpoplatnění dětských kroužků jako překážku.

„Snažíme se sehnat kroužky zdarma, Dům tří přání to nabízí , jinak neziskovky, které nabízejí zdarma vzdělávání, všechny krachují, opadne nadšení a lidé odejdou tam, kde je to uživí, cesta je přemluvit je, aby vzali třeba jedno dítě do kroužku, je to všechno o dobrovolnosti lidí, ten stát to nemá takhle nastavený" O2 „Jsou i organizace, kam mohou přijít zadarmo, bohužel se nedají použít dotace pro pěstouny." O5 „U sociálně slabších rodin je problém ty kroužky hradit, jsou to pak děti ulice." O9 „Když ty kroužky jsou placené.“ K1

PROPOJENÍ S AKTIVITAMI PRO DĚTI

Další důležitou motivační podmínkou je propojení vzdělávacích aktivit pro děti s aktivitami pro rodiče.

„My se věnujeme přímo dětem...ty sdružení to propojujou, zvou i rodiče, mají extra terapii pro rodiče i děti..." O3

VLIV OKOLÍ

Účinný by mohl být i vliv **reklamy**.

„Lidi na to nejsou dneska připravený, bylo by fajn, kdyby místo reklam na vložky byly spoty, který by to trochu rozkrývaly (nemám rodiče, chci do rodiny..., nebojím se mluvit...)“ O2

Podstatné je také, aby měli o spolupráci **zájem oba rodiče**, kteří se pak mohou motivovat i navzájem.

„To musí chtít oba dva." O10 „Často řekne ano jen jeden z rodičů.“ O2

Protože lidi příklady z okolí táhnou, může k motivaci pomoci i pokud se rodiče **dostanou do jiné společnosti**, kde má vzdělání větší hodnotu.

„Pro tyhle lidi je těžké najít si dobrou společnost, děti z děcáku, to je další katastrofální skupina..." O7

INDIVIDUÁLNÍ MOTIVACE

Někteří odborníci vnímají motivaci jako velice individuální záležitost.

„Každá rodina má svá specifika, někdy stačí předat kontakt, máme i donucovací prostředky..." O8 „Někteří jsou schopní sami si s dětma denně hrát, někteří by se možná zúčastnili, některým ani nepomůže, že to mají zaplacené, stejně nepojedou." O15

S MOTIVACÍ PROBLÉM NENÍ

Jiní s motivací klientů problém vůbec nemají.

„Dvě nebo tři rodiny nejsou motivovaný, jinak s tím problém není...říkají “ať to děcko někam chodí”..." O3

V některých rodinách ani není třeba rodiče speciálně vést k tomu, aby ke vzdělávání vedli své děti.

„To mají zažitý." O5

MOTIVOVAT JE NADSTANDARD

Další vnímají motivaci klientů v rámci své práce jako nadstandard.

„Řekneme jim, že to je v zájmu sanace, je to určitý nadstandard, který bychom mohli nabídnout, ale protože jim to nabídnout nemůžeme, tak jsem o tom neuvažovala, nemůžeme si dovolit mít terénní pracovníce, které by třeba tu rodinu mohly doprovázet na tu aktivitu, je nás málo." O2 „My s rodinami řešíme spíš praktické každodenní problémy, na tohle už nezbyvá prostor, ani nad tím nepřemýšlíme." O11

Jako nadstandard vnímají někteří odborníci i spolupráci s rodiči ohledně vzdělávání jejich **dětí**.

„Nadstandardně co se týká vzdělávání s nimi nespolupracujeme." O2

Mají pocit, že starat se o vzdělávání dětí **není jejich zodpovědnost**. Měli by se o něj starat rodiče, škola, nebo jiné instituce.

„To je jejich povinnost, proč by jim do toho zasahoval sociální pracovník, my nemůžeme přebírat zodpovědnost, výchovu zajišťuje škola, děti jsou tam většinu času.“ O6 „Kontaktujeme je na doprovodné organizace, nemůžeme se každé rodině takhle věnovat.“ O8

MINIMÁLI MOŽNOSTI MOTIVACE

Pro další odborníky je možnost motivování klientů ke vzdělávacím aktivitám spíše **utopií** a mají pocit, že žádnou motivaci sami nemají. To potvrzovali i někteří klienti.

„Klienti nikdy nehovořili o tom, že by o něco měli zájem...jinak není žádná páka.“ O2 „Kdyby za to dostali zapláceno /smích/...na to se nedá odpovědět, ta situace se i může zlepšit, může být lepší domluva mezi rodičema...rodiče to mohou odkývat, ale v praxi to není...“ O6 „Je to spíš v té zatvzrzelosti a neochotě, někdy z toho mají radost, ať se sociálka snaží...ti naši klienti jsou málo přístupný domluvě, o těch rozumných ani nevíme.“ O9 „To je utopie.“ O11 „Oni tu motivaci často odmítají.“ O13 „Ptát se na takový věci je pěkné, ale ta realita je jiná.“ K1

Například proto, že mají **příliš mnoho jiných starostí**. To zmiňovali i dotázaní klienti.

„To si nedovedu představit, mají v tu chvíli hodně starostí sami se sebou.“ O5 „Nejde to, pani, prosím vás, nejde to, protože já tedko musím na operaci, syn má dráty v ruce, má být doma čtyři měsíce, toho musím omluvit, mám jinačí starosti.“ K6 „Ty, co by to potřebovali jsou zahlcený vlastními problémy.“ O2

Nebo **nedokáží dohlédnout**, jaké **výhody** by pro ně vzdělávání do budoucna mohlo mít, a nejsou ochotni pro to **aktivně sami něco udělat**.

„Ani nenapadá, tam je často problém, že ti lidé nevidí dál, ta motivace funguje jeden den a chtějí po nich vlastní aktivitu...to nejde.“ O12

Dalším důvodem malé motivovanosti může být **generační zatížení**. Například mohou mít již po generaci **negativní zkušenost** se vzděláváním.

„Většinou to je generační věc.“ O2 „Kdyby sami měli pozitivní zkušenost...“ O3

Rodiče, kteří sami nemají vzdělání těžko mohou vést ke vzdělávání své děti.

„Ti co jsou sami vzdělanější k tomu vedou i své děti.“ O9 „Je to jejich osobní postoj, někteří rodiče chtějí, aby se děti měly lépe než ony, pro některé je to nutné zlo, ale životní hodnoty mají jinak postavené.“ O12 „Oni by je i poslali, ale sami se s nima nejsou schopni učit.“ O15

V některých případech může hrát roli **nechuť podílet se na hodnotách většinové společnosti**, které i vzdělávací instituce zastávají. Tato nechuť může být způsobena tím, že mají **možnost uplatnění** se ve většinové společnosti velmi **ztíženou**. To vyjadřovali i někteří dotázaní klienti.

„Byla jsem na semináři o romských rodinách a tam vyšlo najevo, že oni je vedou ke vzdělávání, ale ne k tomu školnímu, to pro ně není důležité, chybí jim ctizádost prosadit se v této společnosti, museli by vyvinout několikanásobně větší úsilí.“ O13 „Mám snahu, ale už to taky vzdávám, když mi hází klacky pod nohy.“ K1

Toto potvrzovali sami klienti, kteří odpovídali, že si nedokáží představit **nic**, co by je motivovalo. Bylo zřejmé, že vzdělávání vnímají jako věc, která se váže k **dětskému věku**.

„Spíš syn by potřeboval, já ne.“ K5

Na otázku, co by je mohlo motivovat k tomu, aby se účastnili dlouhodobého kurzu rodičovských dovedností, odpověděli všichni dotázaní klienti, že nic. Jen jeden z nich řekl, že pokud by tam byl nějaký zábavný program pro děti a ony tam chtěly chodit, možná by se zúčastnil. Kvůli sobě ovšem ne.

„Děti, kdyby je to tam bavilo, aby oni sami tam chtěli chodit, ale ne kvůli sobě.“ K1

MOTIVACE RODIČŮ KE VZDĚLÁVÁNÍ DĚTÍ

SPOLUPRÁCE SE ŠKOLOU

V případě motivace rodičů k tomu, aby vzdělávali své děti, je důležitá také spolupráce sanačních či jiných pracovníků se školou.

„Spolupracujeme se školama, chodíme na výchovné komise, tam vysvětlujeme, že škola je povinná." O2 „Mají vzdělávací program od organizace., doučování...máme i případové konference se školama, s učiteli." K1

NAVÁZÁNÍ VZTAHU S VRSTEVNÍKY

Dále je třeba zdůraznit, že pro děti má účast na vzdělávacích aktivitách velký přínos také v tom, že se dostanou do kontaktu se svými vrstevníky.

„Vysvětlujeme, že děti potřebují navázat vazby s vrstevníky, ve škole není moc prostor vztahy navazovat, doporučujeme nízkoprahová zařízení, tam se potkají s vrstevníky a mají přístup na internet." O10

MINIMÁLNÍ MOŽNOST MOTIVACE DĚTÍ

Někteří respondenti z řad klientů vypovídali, že děti raději **nechtějí do ničeho nutit**.

„Nechodí, na kroužky, asi je to nebaví a já je nebudu do ničeho nutit...Já je do ničeho nenutím, já jsem taky vždycky schválně trucovala, když chtěou být blbý, tak jsou blbý, musí na to jít s chutí...Ty telefony to je ono, oni si to vezmou, to je nikdo nenutí, hrajou si a já pak na ně, když můžeš hrát, tak umíš i číst, pojď půjdeme si číst." K4

Další klienti mají pocit **nedocenění svých snah** například ze strany učitelů.

„Než abych se s nima mučila, učitelka to chce stejně jinak, a dostali za to pak 5, to to radši nechám tak..." K6

V některých rodinách jsou **role obrácené** a rodiče se spíše učí od svých dětí.

„Syn je šikovný, umí anglicky, latinsky, německy, rusky rozumí, byl až v Králíkách v pastáku, chvála bohu jsem ho dostala, chodí tam ke kurátorovi, on uklízí, pere, on mi prakticky ty děti vychoval, já mu jsem za to vděčná .../On je starší?/ On je mladší než já, byl problémový, propadal ve škole, ale teď už

není, dává si pozor na to s kým se stýká, čeká rodinku, ale jsem ráda, ono mu je 15.” K5 „Děti se učí samy, ony ještě mě učí, jsou chytřejší jak já, na všechno se chytanou samy.“ K2

Některé rodiny předstírají svůj **zájem** o vzdělávání pro děti spíše **naoko**.

„Jo, to jo, aby se něco naučily, to jo...” K7

Jiní klienti rovnou řeknou, že si nedokáží představit **nic**, co by je motivovalo k podpoře vzdělávání svých dětí.

„Tak to asi fakt nic.“ K3

4.7.4.JAKÉ VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY MOHOU PŮSOBIT PREVENTIVNĚ

Specifickou formou prevence jsou pak různorodé preventivní vzdělávací aktivity.

PRO RODIČE

Pro rodiče navrhovali respondenti jako účinné různorodé **činnosti prováděné společně s dětmi** i ostatními rodiči a **různé druhy terapie**.

„Dobrá by byla třeba arteterapie, společná činnost, kde si něco vytvořím, ozdobí mi dům...hipoterapie, nějaký jemně sportovní zážitek, netradiční, společný výlet, aby viděli přírodu z jiné perspektivy...” O4

Dále padl návrh využít **médií**, například televize, a **akcí pro děti**, na které by s nimi rodiče přišli, k šíření osvěty a informací.

„Dneska působí média, televize..bylo by možné propojit to s akcemi pro děti, kde by rodiče dostali ty informace.” O5

Témata, která by pro rodiče mohla být zajímavá jsou například **bezpečnost na internetu a orientace ve slevách**.

„Třeba kde získat slevu, jak poznat ohrožující web, bezpečnost internetu, co mohou rodiče udělat, aby to děti nezneužily O4

PORADENSTVÍ

U některých rodin je potřeba **podpora ve zvládání každodenních záležitostí**. To jsou například doprovody dětí do školy či pomoc v jednání s úřady.

„Určitě by to pomohlo, hlavně ohledně té domácnosti, to je hlavní, aby posílali děti do školy...dělat pro ně třeba i doprovody do školy..." O14 „Když jdu na úřad, tak mám sama osypky, když vidím dotazníkovou žádost, tak se divím, že jsem udělala vysokou školu, pomáháme jim s vyřizováním dávek, dohodama s majitelem domu, správcovskou firmou, snažíme se jim hlídat účty..." O7

Cílem poradenství pak je často **dát rodině kontakty na další instituce a zplnomocňování**.

„Poradenství děláme, kontaktujeme rodiny na další instituce, my tady máme Proximu sociale, ta dělá sanaci rodiny a tam probíhá nějaké vzdělávání...radi v péči o domácnost, každý to odborný poradenství vede k tomu, aby byli co nejvíc zmocněný a nezávislý, učí se hospodařit, uklízet, posílat děti do školy a zdravotní prohlídky, číst si s dětmi knížky, hrát si..." O7 „Základem je poradenství, které dostanou u nás, pak je nakontaktujeme na další organizace...dobrovolníci a sociální organizace podporují třeba mladé maminky doma.“ O11 „Taky děláme poradenství.“ O8

MEDIACE, RODINNÉ PORADNY A TERAPIE

Specifickými službami jsou pak mediace, rodinné poradny či terapie. Zde je někdy problémem **finanční a časová náročnost** i to, že je třeba **ochota ke spolupráci u všech zúčastněných**.

„Nenapadá mě co, nejvíc řešíme stykaře, využíváme mediace z LATY, musí si to vyříkat na neutrální půdě, nebo taky poradny pro rodinu to nabízejí." O2 „Doporučujeme poradnu nebo rodinnou terapii nebo mediaci." O5 „Rozumní si sami vyhledají pomoc psychologa, nebo doporučujeme poradnu pro mezilidské vztahy, mediaci, ale nechtějí to hradit a je to pro ně časově náročný." O9 „Nabízíme jim SVP, mediaci, manželské poradny, ale oba dva to musí chtít změnit." O10

SVP

Další službou jsou speciálně výchovná centra, kde je možné individuálně pracovat s **celou rodinou** komplexně.

„Třeba SVP, tam je to pro děti i rodiče, dělají tam individuální plán práce s celou tou rodinou.” O3

FINANČNÍ GRAMOTNOST

Velmi aktuálním a potřebným tématem je **finanční a ekonomická gramotnost**.

„Je potřeba učit ty rodiny hospodařit s financema...” O8 „...ekonomická gramotnost - myšlení na zadní kolečka, vedení domácnosti obálkovou metodou...” O2 „Pomáhají s dluhovým poradenstvím, placením nájemného, vyřizováním dávek.” O7

VÝCHOVNÁ PROBLEMATIKA

Vzdělávání rodičů v oblasti výchovy je jistě velmi důležité. Z této oblasti je zajímavá například tematika **návykových látek**.

„Zajímavé jsou návykové látky, ale problém je, že ředitelé škol třeba udělají besedu a pak tam musejí nahnat učitele, aby tam vůbec někdo byl.” O3

Dalším aktuálním tématem je **sexuální výchova**.

„Sexuální výchova, spíš jako preventivní opatření, než seznamování s tematikou, aby to těm stydlivějším ubralo povinnost informovat se.” O4

Zajímavým nápadem bylo šíření osvěty **prostřednictvím literatury**.

„Spíš bych to viděla tak, že by mělo být dostatek dostupné literatury, zaměřené na jednotlivé problémy... běžná populace moc nečte, my je upozorníme na problémy a třeba doporučíme literaturu, nevím ani jestli vzdělávání pěstounů přinese kýžený efekt...” O9

Mnozí odborníci jsou toho názoru, že něco takového má smysl jen **u mladých maminek**.

„To má smysl tak u mladých maminek, snažíme se je navázat na nějakou organizaci, která by je mohla podporovat v rodičovských kompetencích, u dospělých maximálně v rámci spolupráce s psychologem nebo psychoterapeutem.“ O3 „Dalo by se to řešit u maminek na mateřský, kdyby bylo zajištěný hrani dětí, kdyby tam měly chodit po práci, tak to si nedovedu představit, a bylo by to i včas.“ O10

Někteří odborníci a klienti se nechali slyšet, že o vzdělávací aktivity s výchovnou tematikou by **měli zájem**.

„Jo, možná ne úplně všichni, ale byli by rádi, kdyby se jim poradilo.“ O3 „Část jo.“ O8 „V některých rodinách.“ O14 „Možná.“ O15 „Jo.“ K1 „Ano“. K2 „Jo.“ K3 „Jo.“ K4 „To jo.“ K7

Někteří odborníci jsou toho názoru, že o takové téma by **nebyl zájem**. Někteří klienti to také potvrdili.

„Když musíte mít řidičák na motocykl, a ne na to, že si můžete dítě pořídit, myslím, že 9 z 10 by nemělo zájem.“ O2 „Někteří by to potřebovali, někdo by tvrdil, že jo, ale pak by z toho couvli.“ O6 „Tak 10 procent případů.“ O11 „Ne.“ K6 „Já ne, to syn, já bych vám dala i číslo na něj“ K5

KOMUNIKAČNÍ A SOCIÁLNÍ DOVEDNOSTI

Důležitým tématem v této oblasti je **komunikace mezi rodiči**.

„Třeba práce na komunikaci mezi rodiči.“ O11

V tomto případě může být často překážkou pocit klientů, že to je jejich **soukromá věc** a že na takové věci mají „**patent**“, že je přece zvládají. Mohou se také cítit **pod dohledem**. To potvrdili i někteří klienti.

„Každý má patent na tyhle věci.“ O2 „Oni nevidí nic, co by v tom životě měli změnit, někomu to nedovolí jeho ego.“ O6 „Já myslím, že je to lepší, když si to každý dělá sám...Já myslím, že takovej je život, vždycky jsou hádky, rozcházení, protože tam je furt ten třetí.“ K6 „Slabá rodina to bude brát jako nějaký dohled.“ O6

Navíc zde nemusí vidět hned **jasný smysl a výsledky**.

„Težko říct, tady vám lidi odkývají všechno...ale v čem je budete vzdělávat, odejdou s nějakým výučákem?“ O6

Aby prevence byla v tomto ohledu účinná, je třeba **začít už na základní škole**, dospělí už nemívají čas.

„Většinou to lidi řeší, když ten problém nastane, to by chtělo třeba na druhém stupni základní školy, tam všichni chodí, když se dostanou do pracovního procesu, už na to nezbyvá čas.“ O10

Zazněl i nápad rodiče otestovat a **pokud by v testu neuspěli odeslat je na nějaký kurz**.

„Bylo by to třeba teď hned, já bych jim zadala nějaké cíle, úkoly, pak, kdyby to nesplnili, bych je poslala na kurz.“ O2

Někteří odborníci i klienti jsou toho názoru, že takové aktivity **už fungují**.

„Ale to myslím, že ta sanace dělá, i je vede, jak by měli komunikovat - “zbytečně nekřičte, pojďme se domluvit”, oni, aniž by to tušili, tak se vlastně vzdělávají, je úžasný, že nechají tu sanaci vstoupit do té rodiny.“ O7 „To my se bavíme o takových věcech.“ K5

Někteří si myslí, že by o danou problematiku mezi klienty **zájem byl**, což klienti vesměs potvrzují.

„Jo.“ O4 „To už by museli být víc na výši, ale proč ne.“ O5 „Část jo.“ O8 „Tam by mohl být vyšší zájem.“ O11 „Ano.“ K1 „To jo.“ K2 „Jo.“ K3 „Jojo.“ K4 „Ano.“ K7

Jiní si naopak myslí, že by o něco takového **zájem nebyl** a ti rodiče, kteří by o to **zájem měli, podobné vzdělávání nepotřebují**.

„Pro koho to bude? Ten kdo o to má zájem, tak to nepotřebuje, někdy je ta péče až moc, tyhle lidi sledují internet... “ O6 „O tom pochybuju, to by bylo pár inteligentních rodičů.“ O3 „To taky někdy vážně, jsou vulgární, oni dostávají nabídky, třeba dojít k psychologce, ale třeba sem dojdou jednou a pak už nepřijdou.“ O14

UPLATNĚNÍ NA TRHU PRÁCE

Vzdělávání v oblasti pracovního uplatnění mají ve své agendě **úřady práce a kurátoři pro dospělé**. Pomáhat dětem s **volbou povolání** by pak měly **školy**.

„To my děláme, máme oddělení sociální péče a prevence, pracovnice jim zakládají maily, píšou životopisy, zasílají na pracovní místa, má to v programu úřad práce.“ O2 „To dělají úřady práce a kurátoři pro dospělé.“ O3 „To by na těch úřadech práce mělo být, tam by měli být sociální pracovníci, i by je měli vést k rekvalifikaci, pomáhá to sebevědomí, rozvoji, myšlení, my na to ale nejsme specializovaný, školy by měly hledat nadání dětí.“ O7 „To jo, u těch, co jsou dlouho doma, to by mělo být přes úřad práce, lidi když jsou deset let doma, tak mají pocit, že neumí mluvit.“ O10

Problémem bývá, že si rodiče často práci, pokud ji získají, **nedokáží udržet**.

„Často je problém, že si tu práci neudrží.“ O3

Pro jiné rodiny či matky to není aktuální, protože mají **velmi malé děti**.

„Při věkovém složení v těch rodinách tohle není aktuální, mají velmi malé děti.“ O12

Klient, který prošel rekvalifikačními kurzy na úřadu práce, popisoval zkušenost, že **ani po absolvování různých kurzů nedostal práci**. K tomu, aby některé kurzy úřad práce proplatil, je navíc třeba **příslib zaměstnavatele**, že účastníka pak zaměstná. Ten je velmi těžké sehnat.

„Já jsem dělal rekvalifikace přes úřad práce. Vyhledával jsem si to i sám, ale co je dobrý, to vám nedají. Dobrý to je, kde seženete práci, ale na to musíte mít příslib zaměstnavatele. Je spousta kurzů, ale ty skončí, a nemám práci stejně.“ K1

Někteří klienti otevřeně přiznávali, že **pracovat nechtějí**.

„Já nechci pracovat, já se musím starat o dceru, potřebuju se dát do pořádku a mám svoje starosti.“ K5

Nebo **odmítají přijmout pomoc**.

„Já si myslím, že když mám jazyk sprostěj, tak si to mám sama říct...Kdybyste šla se mnou na sociálku a za mě mluvila, tak vám sociálka řekne, že nejsem zbavená práv.“ K6

Jiní klienti už po sérii neúspěchů v pracovní oblasti **nevěří, že mají šanci**, a propadají se do stavu naučené bezmocnosti.

„Já bych stejně neuspěla.“ K7 „Těch /vzdělávání/ bylo spousta...a práci stejně nemám.“ K1

Hodně odborníků má za to, že by klienti o podobné vzdělávací aktivity **měli zájem**. Což někteří klienti potvrzují.

„Jo, to jo.“ O4 „To určitě, to si i sami hledají, pro maminy s dětma je to velký problém.“ O5 „Zájem o to je, přilepší to rodičům před soudem, těžko říct, jaká je tu úspěšnost, někoho stačí natuknout.“ O6 „O to by byl největší zájem.“ O8 „To by pro některý bylo účinný, museli bychom vám dát tipy, kdo by přicházel do úvahy.“ O9 „To by mohlo být úspěšné, je velká nezaměstnanost.“ O11 „To jo.“ K3 „Jo.“ K4

Jiní se nechali slyšet, že **ne**. Popřípadě že už potřebné **dovednosti mají**.

„Určitě ne.“ O14 „Ne.“ K2 „Tohle myslím umí, oni umí na počítači.“ O15

PRO DĚTI

Při přemýšlení o vzdělávacích aktivitách odborníky napadají častěji aktivity pro děti než pro rodiče. Zde je hlavním problémem nedostatek podpůrných zařízení a jejich **malá kapacita**.

„Máme tu nízkoprahové zařízení pro děti, doučování...tady máme ale jenom dvě, možná ne všichni ví, kde to je, ta kapacita musí být větší...“ O9

Další překážkou je **finanční náročnost** kroužků pro děti.

„Na kroužky pro děti složitě sháníme dotace.“ O4 „Pro děti je nabídka velká, problém je, když na to rodina nemá.“ O5

Jinak je podle některých právě vzdělávání dětí z těchto rodin jedinou oblastí, která **funguje** a o kterou rodiče stojí.

„Jedna z mála oblastí, o kterou rodiče stojí, je, aby se třeba děti doučovaly, chodily na počítačové kurzy...U dětí to je bezproblémové, to rodiče chápou, že děti potřebují“ O1 „Máme to tady pěkně pokrytý.“ O3 „Pro matky s dětmi tu je centrum, herní centra pro děti, výlety, karnevaly..." 015 „Je tady LATA, Prev-centrum, tam je program Uncle, vybrané děti tam chodí každé úterý na 10 setkání, vždy je ta návštěva zaměřená na něco jinýho, jdou třeba na policii, mají zážitkové a kreativní aktivity...ale i třeba víkendové a letní tábory, kam tyhle starší děcka mohou vzít i sourozence třeba...Dům tří přání, tam dělají preventivní programy, je tam přístup na počítač, sportovní akce, trénink sebeovládání, doučování..." O3

V socializovaných rodinách mají někdy děti kroužků dokonce **příliš mnoho**.

„V těch socializovaných chodí děti někdy až na moc kroužků." O4

PROGRAMY PRO SENIORY

Specifickou skupinou jsou pak senioři. Neměli bychom zapomínat na to, že i oni jsou často ohroženi sociálním vyloučením.

„Hodně se toho dělá taky pro seniory." O2

PROGRAMY OD ŠKOLY

V rámci preventivní osvěty by bylo dobré spolupracovat také se školami. A to ať se jedná o programy pro děti nebo rodiče, například v návaznosti na třídní schůzky.

„Školy dělají programy o šikaně, zneužívání dětí...třeba i pro rodiče v rámci třídních schůzek...zaměřují se na témata jako je prevence kriminality, drogová osvěta..." O2

SPECIFICKÉ PODMÍNKY

Více odborníků zmiňovalo potřebu splnění specifických podmínek, které by byly nutné k realizaci preventivního působení prostřednictvím vzdělávacích aktivit.

Někteří poukazovali na **malý zájem** ze strany rodičů. Navíc rodiče mají obvykle velmi **málo volného času i financí**.

„Sociálně slabší rodiny nemají zájem, peníze, čas, jsem ráda, že fungují.” O4
„Já, co jsem starší, tak vím, že nic nevím, vždycky když slyším někoho
“všechno vím, všechno znám”, tak mám osypky...tady myslím, že by se většina
ošívala, že nemají čas a podobně.” O7 *„Je velká nezaměstnanost a matky*
nezvládají nic než domácnost, možná místo kroužku pro ně, aerobiku třeba...”
O9

Problémem jsou také matky, které měly velmi brzo děti a nikdy vlastně nepracovaly, jsou jen na mateřské a děti jim zabírají celý čas. Ve velmi početných rodinách je třeba také počítat s vyřešením **hlídání dětí**.

„Pak jsem byla na podpoře, přišel syn na svět v 17ti, bydlela jsem u rodičů a
brala příspěvky, žádnou zábavu neznám, jenom děti děti..” K5 *„Je otázka,*
jestli bychom to organizačně zvládli, nemůžu odpovídat za nikoho, často
nemohou kvůli velkému počtu dětí dojít ani tam, kde opravdu musí, nemá kdo
děti pohlídat.” O12

Překážkou pro rodiče může být i velká **vzdálenost** kurzu (práce) od místa bydliště.

„Musím se starat o děti a nemůžu jet na stavbu 30 kilometrů.”

Navíc není jednoduché se k rodičům, kteří by vzdělávání potřebovali, nějak dostat. Jednou z příležitostí jsou **akce pro děti**, kde je rodiče možné zastihnout a informovat. Úspěšná by mohla být také propagace na **třídních schůzkách**.

„Ano, ocení radu, často si nevědí rady, ale jak se k nim dostat...mohlo by to
fungovat v rámci nějaké akce pro děti, kde by rodiče vyplnili čas, třeba i
nějakou přednáškou.” O5 *„Pokud by někdo vydržel, že by přišlo pár lidí a pak*
to rostlo, tak by o to zájem byl...to by musela být propagace na třídních
schůzkách třeba, rodiče zas nemají tolik času.” O2

Jiní respondenti poukazovali na efektivitu takového vzdělávání především u **mladých rodičů s malými dětmi**.

„Tohle má smysl jen tak do deseti let, pak už sklízím plody své výchovy.” O4

Popřípadě u **děti** samotných.

„Tam by bylo třeba spíš dokud jsou ty lidi ve školním procesu, aby se dozvěděli o možných problémech, když pracují, mají málo času.“ O10

Pracovníci státních institucí pak tuto oblast považují spíše za doménu **neziskových organizací**. Zmiňují také nutnost zmapovat, která **témata** by rodiče nejvíce zajímala.

„Mohly by se tomu věnovat neziskovky, zjistit si nějakým průzkumem nejbožehavější věci...nevím jak zařídit, aby ty rodiny někam dobrovolně docházely.“ O8 „Přínosný by to bylo, my jsme nedělali depistáž, netroufám si za ty občany mluvit, je tady hodně cizinců, ty nechápou náš systém, máme tu smíšené rodiny, muselo by se zjistit, o co by měli zájem.“ O2

Aby vzdělávání mělo smysl, je třeba ho koncipovat ryze **prakticky** a musí mít pro klienta viditelný **okamžitý efekt**.

„Mohli by mít zájem, pokud by to bylo uděláno ryze prakticky a s okamžitou odpovědí, třeba VTI.“ O13

Někteří klienti také vypovídali, že se **nenechají do ničeho nutit**.

„Baví mě šít, ale nesmí mě nikdo nutit.“ K6

Někdy je problémem **omezená kapacita** či skutečnost, že rodiče berou vzdělávání jako **poučování**. Někteří odborníci by uvítali i možnost **soudního nařízení** vzdělávacích aktivit.

„Je tam omezená kapacita, někteří to berou jako poučování, nechtějí s tím nic mít...konkrétně Střep je dobrý, měla by být možnost, aby soud tu službu nařídil.“ O11

MINIMÁLNÍ MOŽNOSTI PŮSOBNÍ POMOCÍ VZDĚLÁVACÍCH AKTIVIT

Jiní odborníci naopak vidí jen minimální možnosti působení na rodiče prostřednictvím vzdělávacích aktivit. Odkazují se také na to, že žádné takové aktivity zatím příliš **nefungují**.

„Rodičovské skupiny se nesvolávají.“ O2 „O ničem nevím.“ O14

Pracovníci státních institucí pak mají tendenci chápat prevenci a vzdělávání jako něco, co je věcí spíše **neziskových organizací**. Mají pocit, že to není jejich starost a nemají na to **kapacitu**.

„Ta sanace je prevence, my nemůžeme ty rodiny aktivně vyhledávat...když dostaneme hlášku na nějakou rodinu, tak se jim snažíme dát nějaké opěrné pilíře, hledáme zdroje v rodině, aby se mohli postavit na vlastní nohy, v tom nám pomáhají neziskovky, někteří se dokážou zvednout ze dna.“ O7 „Žádný, máme povinnost vzdělávat pěstouny, jinak se běžně rodiny, normální, nijak nevzdělávají“ O2 „My vzdělávací aktivity pro rodiny nepořádáme, věnujeme se individuální a případové práci ...pořádají se vzdělávací akce pro pěstouny...Je tu centrum rodinného poradenství, pořádají vzdělávací akce pro pěstouny.“ O12 „Máme tu Středisko výchovné péče, psychology, azylové domy, krizová centra...“ O8 „Nevzpomenou si na konkrétní organizace, školy by měly mít na starosti další kurzy pro děti.“ O6

Navíc odborníci také vypovídali, že se vzděláváním rodičů **nemají žádné zkušenosti**.

„Zatím se věnujeme jenom doučování dětí, radíme rodičům, jak pomoci s přípravou na školu, nemám s tím zkušenosti.“ O12

Někteří jsou toho názoru, že je v těchto rodinách zapotřebí spíše **individuální** podpůrná až terapeutická práce než vzdělávací aktivity.

„Je to spíš filozofická otázka, to je spíš o kultivaci vnitřního nastavení člověka...To asi není otázka vzdělávacích aktivit, důležitá je individuální práce, jde o vstup do soukromí rodiny.“ O12

„To mě napadá jenom obrovský řetězec terapeutických postupů, některé rodiny potřebují permanentní podporu...dokud děti nejsou ohroženy na životě, tak by se ta rodina měla podporovat...Já tyhle zkušenosti nemám, setkávám se jenom s rodinami, jejichž děti jsou v ústavu nebo v pěstounské péči, zaráží mě termín vzdělávání, tady jde spíš o zkušenosti a zážitky, které mohou lidi přivést ke změně chování, to se zase nedá dělat nějakým oficiálním svoláním školení, jen při těchto kontaktech, kdy je navštěvujeme, já mám hlavně zkušenosti z

kontaktu vlastních a pěstounských rodin, tam je můžeme přivést k větší empatii vůči vlastním dětem, a totéž platí pro pěstouny, aby věděli, co prožívá dítě, které nežije s vlastními rodiči, představa, že je svoláme na nějaké školení je iluzorní." O13

Jiní za hlavní překážku považují **neochotu rodičů pracovat na změně**.

„To by museli sami chtít...Oni chtějí pomoc, ale sami nebudou stejně nic dělat, někteří se začnou snažit, když se bojí sociálky." O15 „Že by sociálně slabší rodina šla na vzdělávání, to jsem nezažila" O7

Klienti toto potvrzovali tím, že na otázku, jakých vzdělávacích aktivit by se zúčastnili, odpovídali, že žádných. Ani si nemysleli, že by jim něco takového mohlo k něčemu být.

„To asi žádných.“ K3 „Ničeho.“ K7 „Ne.“ K2 „Žádných.“ K4 „Co vám na to mám říct, jenom se modlit k pánu Bohu a čekat.“ K5

Další odborníci jsou toho názoru, že rodiče **nepotřebují další informace**, ale chyba je někde jinde.

„Někdy se ukazuje, že hlavním problémem není nedostatek informací, ale spíš se ptám, proč se to neděje, když to vědí.“ O1

JAKÝM ZPŮSOBEM BY MĚLY BÝT ORGANIZOVÁNY

INDIVIDUÁLNĚ NEBO SKUPINOVĚ

1.INDIVIDUÁLNĚ

Jako důvody pro individuální organizaci vzdělávacích aktivit uváděli dotázaní odborníci **osobnostní rozdíly** u klientů, včetně toho, že se někteří obávají ve skupině projevit.

„Každý je jiný, někdo se stydí mluvit a radši si přečte knížku, takže možná napřed přednášku a až pak něco skupinového, aby si to vyzkoušeli." O9 „U té komunikace určitě spíš individuálně." O11 „Individuálně." O14 „Radši sama." K3 „Sama." K7

Další překážkou pro účast na skupinových setkáních může být **neochota rodičů přiznat si, že potřebují radu či pomoc.**

„Skupinový vzdělávání tady nefunguje, teď začíná pro pěstouny, všichni máme patent na to, jak vychovávat děti, je možný navštívit poradenský centra, k tomu je vedem, ale že by moc poslouchali, pořád tady převažuje to, že dítě je můj majetek a můžu si s ním dělat co chci, že by dokázali vnímat potřeby dítěte, to tady moc neexistuje, a to jsou i velmi inteligentní rodiče, takže že bychom v týhle společnosti dokázali vnímat potřeby dítěte a říct si “tady jsem přešláp”, to ne.” O7

Také v případě rodin, které mají **velké problémy**, považují odborníci individuální přístup za efektivnější.

„Když mají velké problémy, tak jedinečně individuálně...U rodičů se určitě neosvědčují vzdělávací kurzy, musí to probíhat všechno hodně neformálně, spíš jako takový povídání, musíme řešit jejich situaci, dávat jim k tomu třeba nějaké informace, jediná cesta je individuální formou“ O1

SKUPINOVĚ

Výhodou skupinových setkání pak je možnost sdílení problémů i zkušeností mezi klienty, kteří jsou často v **podobné situaci**. Skupinová setkání jsou také **finančně výhodná**.

„Dobrý je program dvaceti skupinových setkání pro rodiče, co mají v SVP, obojí je ideální.” O3 „Skupinově, jsou tam lidé s podobnými problémy, menší skupinky, je to finanční problém.” O6 „Nějaký poradny fungují, ale neexistují kurzy, to by pro ty klienty mohlo být zajímavý.” O8 „Radši skupinově.” O12 „Spojené dohromady, ale úspěchy nejsou skoro žádné ze kterékoliv strany.” K1 „Dohromady.” K2 „Ve skupině.” K4

Někteří odborníci navrhuji využití skupinové práce u **některých témat** (finanční gramotnost, výchovná tematika, problematika zaměstnanosti), která se k tomu hodí.

„Podle problematiky, dluhovou problematiku, finanční gramotnost můžeme dělat skupinově, k tomu je vedeme i my, aby si dělali sešit příjmů a výdajů.” O9 „U té zaměstnanosti spíš ve skupině, mohli by si předávat zkušenosti,

možná i u té výchovy dítěte, tam možná část skupinově a část individuálně."

O11

JE TO INDIVIDUÁLNÍ

Někteří odborníci zdůrazňovali potřebu šít vzdělávání klientům **"na míru"** podle jejich potřeb. Zmiňovali i možnost docházky pracovníka přímo **do bydliště klienta**.

„Ideálně individuálně, kdyby člověk přišel za mnou domu, ale někomu to nevyhovuje, hlavně šitý na míru." O4 „Nebo nějaká služba pro konkrétní rodinu, když to vyjde z potřeby klienta, tak by třeba byli ochotni i něco přispět." O9 „To je hodně individuální." O2

Další viděli jako efektivní způsob **uspořádání hromadné akce**, na které klienti dostanou **kontakty**, které pak mohou sami individuálně využít. Cílem je především, aby si byli vědomi svého problému.

„První nástřel větší akce a pak by individuálně věděli, kam se obrátit, těch organizací, které mohou pomoci je dost, aby viděli, že ten problém je." O5

Jiní odborníci považovali za ideální **kombinaci** obou forem.

„...ale obojí je ideální." O3

Některým tento aspekt **nepřišel podstatný**.

„To je jedno." O15

FORMÁLNĚ NEBO NEFORMÁLNĚ

FORMÁLNĚ

Někteří odborníci považovali formálnější formy vzdělávání vhodné pro rodiče a rodiny z **vyšší sociální třídy**.

„Pro tu vyšší třídu formální." O4

Jiní si ani neformální způsob vzdělávání **nedokázali představit**.

„Nedokážu si představit, jak by to fungovalo neformálně, asi spíš formálně.“

O11

NEFORMÁLNĚ

Někteří odborníci i klienti dávali přednost neformální podobě vzdělávání.

„Asi neformálně.“ O3 „Spíš neformálně.“ O12 „Neformálně.“ O15 „Spíš jen tak povídání.“ K2 „Ne formálně.“ K4 „Jen tak spíš.“ K7

Neformální vzdělávání by podle některých odborníků pak bylo vhodnější pro lidi z **nižších sociálních tříd**.

„Pro tu nižší vrstvu neformálně.“ O4

Jiní vidí výhodu neformálních forem v tom, že se rodiče budou **chovat přirozeně**, budou se méně přetvařovat a budou mít **menší obavy**.

„Neformálně, kdyby to bylo formální, budou se vám ty lidi chovat jinak, dá se spousta věcí vypořádat, aby neměli obavu, že se musí nějak oblíknout, umýt...“ O6

Další výhodou neformálních metod je možnost využít **praktických ukázek** (například včetně VTI).

„Neformálně a praktické ukázky, VTI, vytváření příběhů, každý týden tady máme poradenství, pomáhá nám DKC a Dům tří přání, tam řeší většinou problémy se stykem rodičů.“ O7

Podle dalších dotázaných by pak bylo nejlepší, kdyby vše mohlo fungovat neformálně a klienti si aktivity **sami vyhledávali**.

„Asi neformálně, aby se nabídka dostala ke klientům a oni jí využili, to je ale hudba budoucnosti.“ O9

JE TO INDIVIDUÁLNÍ

Někteří odborníci pak opět považovali za ideální **kombinaci** obou forem, formální i neformální. Nejlépe tak, že by například na formálnější přednášku navazovaly další neformální vzdělávací aktivity.

„Klidně obojí, cyklus přednášek i materiály, pak by se kontaktovali s těma organizacema, které něco nabízejí." O5 „Nejdřív potřebují nějaké informace, nějakou přednášku a až pak nějaký workshop." O10

Jiní odborníci a klienti na tuto otázku neměli vyhraněný názor.

„V jakémkoliv prostředí." O14 "Nevím." K1 "Nevím." K3

PRAVIDELNĚ NEBO JEDNORÁZOVĚ

PRAVIDELNĚ

Většina odborníků považovala za efektivní vzdělávání, které by probíhalo pravidelně.

„Tam je to každý týden, když má někdo potíže, tak jenom jedna návštěva nepomůže, nemá viditelný efekt." O3 „Jednorázově je málo." O4 „Pravidelně, jednorázově by to bylo informativní." O8 „Pravidelně." O11 „Každý týden." O14 „Pravidelně." O15 „Když se chcete něco naučit tak každý den, jednou týdně se nic nenaučíte.“ K1

Viděli ovšem riziko v tom, jestli by měli klienti o pravidelné vzdělávací aktivity **zájem**. Klade to i velké nároky na jejich **časové možnosti**.

„Pravidelnost je ideální, ale lidi by si to chtěli odbyť, je to o tom, kde pracují, jak se starají o děti, nesmíte jim sáhnout na víkendy, leda zajímavější wellness nabídkou, ale ne ve školní jídelně, kde ještě smrdí rajská z pátku." O2

V tom by mohlo pomoci **zajištění hlídání pro děti** během takové akce.

„Jednou měsíčně akce s dětma, měli by kam jít aspoň." O5

Důležité je také, aby rodiče tím, že se vzdělávání účastní, nezískali pocit, že jsou **nekvalitními rodiči**.

„Tak určitě na nějakou dobu pravidelně, ale obávám se, že by nebyli lidi, který by to využívali, možná když pak je velký problém...když řeknete rodičům, ať něco dělají jinak, mají pocit, že jim říkáte, že jsou nekvalitní rodiče." O7

Na pravidelných setkáních je také důležitá možnost **zpětné vazby**, která ověří efekt vzdělávání. Také je zde ze strany lektorů možnost **identifikovat rodiny**, které péči potřebují a pro klienty možnost **aktuálního kontaktu** s lektory v případě potřeby.

„Mělo by tam docházet k opakovaným setkáním, aby tam byla zpětná vazba, aby se ověřila účinnost, taky to pomůže rozlišit hranici, kdo to potřebuje, důležitá je možnost aktuálního kontaktu..." O6

Odborníci upozorňovali i na **organizační překážky** pravidelného vzdělávání pro klienty.

„Kdybychom mohli nabídnout třeba nějakého odborníka, který by tam byl každý měsíc celý den k dispozici klientům, na přednášku i individuální poradenství, taková nabídka ale zatím nebyla, musí tu být vstřícnost i ze strany úřadu, muselo by se promyslet i financování." O9

JEDNORÁZOVĚ

Klienti i někteří odborníci pak preferovali jednorázový charakter vzdělávání.

„Jednorázově." O12 „Jenom jednou". K2 „Jednou." K3 „Podle toho, jak by to šlo s dětma, spíš jednorázově." K4 „Jednou." K7

JE TO INDIVIDUÁLNÍ

Jiní by výběr nechali na klientech.

„Já bych to nechala na těch lidech, ta nabídka by mohla být daná na úřadu práce." O10

VÍKENDOVÉ ČI KRATŠÍ ČASOVÉ ÚSEKY

KRATŠÍ

Někteří klienti měli jasno, že víkendového setkání by se určitě nezúčastnili.

„Víkend určitě ne” K4

Důvodem, proč odborníci raději volili kratší časové úseky vzdělávacích akcí, byla často větší **časová i finanční dostupnost** pro klienty.

„Kratší, lidi nemají čas.” O3 „Spíš tak na jeden den, víkend by byl problém asi pro všechny, i finančně a časově...že by jeli na víkend, museli by být fakt sofistikovaný teda.” O7”

Problémem by podle některých mohla být i **účast pracovníků OSPOD** na nějakém víkendu.

„Já si myslím, že spíš ne, kdyby to bylo s naší účastí, tak by o to zájem nebyl, ale kdyby jim to nabídla neziskovka, možná by to využili.” O11

VÍKENDOVÉ

Někteří odborníci i klienti preferovali naopak delší, třeba víkendové setkání.

„Nějaká skupina by se vytvořila.” O8 „Možná by se někdo našel, když by to byl relaxační pobyt i pro děti.” O9 „Ta jedna rodina klidně víkend.” O14 „Tak jedna rodina možná.” O15 „Spíš víkend.” K7

Výhodou delších, například víkendových setkání, by byly větší možnosti **různých způsobů práce** s klienty - například pracovní terapie, práce s rodinou ve stresových situacích a pod. Takového setkání by se také mohl účastnit **větší tým** pedagogických i psychologických pracovníků.

„Klidně víkendový, čím delší tím lepší, vidět tu rodinu i ve stresových situacích, šla by pracovní terapie, aby museli spolupracovat...mohli by se toho účastnit i různý pedagogický a psychologický pracovníci...” O6

Další výhodou pro klienty může být také to, že **zapomenou na své všední starosti**.

„Když je kurz tak vám to vytěsni ty další starosti, to je dobrý.” K1

JE TO INDIVIDUÁLNÍ

Další odborníci by nechali vybrat klienty z obou variant, každému může vyhovovat něco jiného.

„To bych nechala skupinu sejít a pak to rozdělit podle toho, o co má kdo zájem.“ O4 „Teď jsme to řešili s pěstounama, někdo ano, někdo ne, mělo by to být na výběr, ten, kdo nemá kam jezdit, by to třeba uvítal.“ O10

Někteří klienti neměli jasno v tom, co by jim více vyhovovalo.

„Nevím.“ K3

DALŠÍ ORGANIZAČNÍ ZÁLEŽITOSTI

Kromě výše zmíněných organizačních záležitostí zmiňovali někteří odborníci ještě další. Například **zajištění prostor, dostatek pracovníků** apod.

„Musela by se tím začít zabývat nějaká neziskovka, museli bychom najít prostory, kde by se to mohlo konat, potřebovali bychom zvýšit počet pracovníků, je potřeba zázemí na obci, programového prohlášení rady, tohle už by měl dělat někdo jiný... tohle /letní tábory/ by museli dělat pracovníci dobrovolně, nebo nějaká neziskovka, my jsme dělali tábory pro děti, ale ostatní nás museli zastupovat, takže jsme od toho upustili.“ O9

4.7.5. ZMĚNY V SOUVISLOSTI S NOVELOU

Na otázku, jaké změny ohledně prevence nastaly v souvislosti s novelou, odpovídali odborníci různě. Někteří komentovali hlavně **nárůst byrokracie**.

„Přibyla byrokracie, ale rozumím proč to je, chtějí to ujednotit, aby to mělo úroveň...ale je to zbytečně rozsáhlý, teď jsou dlouhatánský dotazníky...v naší práci třeba není podstatný sociální začlenění rodiny, jsou to zvláštní otázky...“ O3 „Zatížila nás papírováním.“ O4 „Přibýlo papírování, opakovaně nám posílali obrovský objemy dat, dotazníky jsou dlouhý.“ O5 „Aby bylo využito výchovného opatření, tak to trvá, je tam spousta administrativy.“ O12

Jiní komentovali především novou povinnost **vzdělávání pěstounů**. Někteří to vnímají jako přítěž pro pracovníky i lektory.

„Nenutila bych zkušený pěstouny se vzdělávat, utrácí se peníze za lidi, který už dvě vysokoškolsky vzdělané děti vychovali, možná je školíme místo nás, s

těma co to potřebují by se dalo pracovat individuálně.” O2 „Ovlivnila hlavně náhradní rodinnou péči.” O7 „...a pak práce s pěstounama, spadly na nás dohody o vzdělávání.” O8 „V pěstounské péči, tam je to vzdělávání v zákoně a s tím se pereme, pro ty pěstouny je to přítěž.” O9

Také si stěžovali, že nebyli náležitě **proškoleni a metodicky vedeni**.

„Nebylo k nim žádný školení.” O5 „Macela nepřežil ani půl roku, pak je pražský kraj proti tomu, nepodporuje nás a metodicky nevede, je to absolutní anarchie, není zabezpečený naše vzdělávání a personální obsazení.” O7

Navíc novela počítá se **zvýšením počtu pracovníků, které ale nenastalo**.

„Mluví se o počtech pracovníků, je nás 11 a mělo by být 22, v tom počtu ta práce není jednoduchá.” O5 „V tak malým počtu lidí je to nemyslitelný.” O7

Někteří odborníci vyjadřovali nesouhlas s obavami, že by se měly na základě novely **zavřít všechny ústavy** a děti vy zůstaly na ulici.

„Nesouhlasím s tím, že by bezdomovecké děti někde u nás měly umírat hlady, nikdo neřekl, že se má zrušit všechno.” O1

Někteří novelu hodnotili celkově **kladně**.

„Jo, kladně.” O1 „Je to jedna z nejlepších novel, ale velmi špatně připravená...vyhodnocování potřeb dítěte je potřebný, individuální plán je v pořádku, propagace pěstounské péče i vzdělávání pěstounů je důležité.” O7 „Já myslím, že to je stejný jako předtím, hodnotím to spíš kladně.” O14

Jiní to zatím **nedokáží zhodnotit**.

„Zatím je krátká doba, aby byl vidět efekt.” O4 „Nijak, spousta věcí ze zákona o rodině se přesunula do zákona o sociálně-právní ochraně, teď se to přesune do občana...noví lidé to berou automaticky, každý OSPOD si to dělá podle svého.” O6 „Vůbec nijak to nehodnotím.” O15

4.8.SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ

Nyní shrnu, co vyplývá ze zmíněných odpovědí na jednotlivé otázky provedené sondy.

4.8.1.CO ZPŮSOBUJE, ŽE SE RODINA DOSTANE DO PROBLÉMU

Jednou z nejčastějších příčin problémů v rodinách jsou podle odborníků vztahové problémy mezi rodiči, potažmo rozvody. Rodiče se pak často nemohou dohodnout na tom, komu bude dítě svěřeno do péče a jakým způsobem bude v kontaktu s druhým rodičem. Problémy bývají i s neplacením výživného. V některých případech se dítě může stát i prostředníkem mezi rodiči, skrze kterého si své spory vyřizují. Takovými neshodami dítě přirozeně značně trpí a to vše se odráží následně v jeho chování.

Další často zmiňovanou příčinou jsou finanční problémy. Rodiny často nemají finanční rezervy pro nenadálé události. Snadno se pak dostávají do dluhů, následně jim hrozí exekuce. Problémem je i vytváření závislosti na sociálních dávkách. Rodiče vědí, že když začnou pracovat, o sociální dávky přijdou a nabízená mzda je ve finále často menší. Motivaci pracovat v takovém případě pak nemají.

Často se jedná o rodiny, kde už rodiče vyrostli v nefunkční rodině či mají sami zkušenosti s ústavní výchovou. Pravděpodobnost, že ani jejich vlastní rodina nebude fungovat odpovídajícím způsobem, je pak velká. Existují také celé sociálně vyloučené komunity. Lidé, kteří v nich vyrůstají, mají pak velmi snížené šance na to, aby se dostali do jiného prostředí a zvýšili si tak svůj životní standard.

Některé rodiny se do problémů dostanou díky nezvládnutí nějaké náročné situace. Tou může být například i nové rozložení rolí v rodině ve chvíli, kdy je matka na rodičovské dovolené. U některých rodičů v tomto ohledu hraje roli jejich psychická labilita.

Jiné rodiny z nějakých důvodů nezvládají péči o děti a jejich výchovu. Často se jedná o matky samoživitelky, které jsou příliš přetížené. Někteří rodiče nejsou schopni s dítětem adekvátně komunikovat, věnovat mu dostatek pozornosti a nastavit mu jasné hranice.

Objevují se také problémy se školní docházkou u dětí, jako například záškoláctví, šikana či hyperaktivita. Tyto problémy jsou již dle mého názoru často spíše důsledkem nepříznivé domácí situace.

Dále může být příčinou rodinných problémů nevyhovující bydlení, trestná činnost či alkoholismus jednoho nebo obou rodičů. Vyhrocení problémů by se přitom často dalo zabránit, pokud by je rodina začala řešit včas, což se často neděje.

Je třeba dodat, že problémy se přirozeně nevyhýbají nikomu. Roste počet případů, kdy se do nich dostávají i dříve bezproblémové rodiny ze střední třídy. V některých rodinách může být hlavním problémem, že pracující rodiče nemají na děti dostatek času.

Jak napovídá i často používaný pojem "multiproblémové rodiny", není vždy jednoduché určit, co stálo u zrodu problémů a které další těžkosti se nabalily až postupně.

4.8.2.JAK MŮŽEME PŘEDCHÁZET PROBLÉMŮM

Klíčovou oblastí je přirozeně sociální politika a s ní související zákony. Je důležité pracovat na lepší spolupráci státního sektoru a neziskových organizací. Odebírání dětí a další zásahy do rodin by pak měly být vždy tou poslední možností.

Podstatné je také to, aby rodiny byly adekvátně materiálně zabezpečeny. Jen tak mohou vytvářet příznivé prostředí pro výchovu dětí. Z tohoto pohledu je nutné nastavit systém dávek adekvátním způsobem. Tedy tak, aby se na něm klienti nestávali závislými, a zároveň aby pomohl těm, kteří to potřebují. Je třeba, aby rodiče měli adekvátní práci a celá rodina odpovídající bytové podmínky.

Dále je podstatné, aby v očích veřejnosti stoupla prestiž instituce rodiny a manželství. To souvisí s celkovou podporou morálních hodnot ve společnosti. Rodiny by se nerozpadaly tak snadno, kdyby rozvody byly více společensky stigmatizovány. Naopak ústavní péče by měla být považována za krajní řešení a ne něco běžného a normálního. Důraz na výchovu k manželství a rodičovství by měl být kladen už na druhých stupních základních škol, kde je postoje žáků možné účinně formovat. Lépe oceňovány by měly být i matky na rodičovské dovolené. Z hlediska pracovníků sanace rodiny je pak třeba pracovat s celou rodinou a snažit se řešit její různorodé problémy.

Větší prestiž by si zasloužila i sociální práce a pomáhající profese obecně. Byla by pak šance přilákat více kvalifikovaných odborníků a díky jejich dostatečné kapacitě se i více zaměřit na prevenci.

Intervence v rodinách pak musí přijít včas. Rodiče by měla vést k sebereflexi a ochotě přiznat si, že mají problém. Větší efektivita práce je vidět u mladých rodičů a v případě rodin s malými dětmi. Naopak u starších dětí, které jdou do puberty, se často objevují problémy. Velmi důležitá je z tohoto pohledu prevence ze strany školy, která je s dětmi v kontaktu a může zachytit problémy v jejich počátku.

Kromě včasné intervence je nutné s rodinou pracovat intenzivně a individuálně. K tomu slouží nyní i v zákoně ukotvené individuální plánování a případové konference. Důležité je i nastavení jasných hranic a pravidel ve vztahu pomáhajícího pracovníka a rodiny.

Přirozeně někteří odborníci zastávali názor, že preventivní působení ani není možné nebo jen v minimální míře.

4.8.3.MOTIVACE KE VZDĚLÁVÁNÍ

Vzdělávání a přirozeně tedy motivace k němu je velmi důležitou součástí preventivního působení.

Z tohoto pohledu je především podstatné, aby klienti vnímali užitečnost nabízených vzdělávacích aktivit. Jako užitečné je vnímají především tehdy, když jsou pro ně prostředkem k získání vhodné práce. S tím se pojí naděje na vyřešení finančních těžkostí. Dále může vzdělávání vést ke zvýšené sebeúcty, odstranění nepohody či může přidanou hodnotou být pouhý zájem ze strany pomáhajících profesionálů.

Pro motivaci ke vzdělávání je také důležité, aby klienti měli náhled na rizika spojená s jejich chováním a situací.

Můžeme pracovat i s negativní motivací klientů. Tou často může být například vidina toho, že už k nim "přestane chodit OSPOD", popřípadě, že jim nebude odebráno dítě či že jim naopak bude navraceno. V zahraničí se využívá podmíněnost pobírání státní sociální podpory spoluprací s profesionály včetně účasti na vzdělávacích aktivitách.

Motivačně působí i pokud se klient s pracovníkem domluví na jasné zakázce a naplánují spolu jasné kroky k jejímu splnění a zlepšení klientovy situace. Neméně důležitý je i vztah profesionála s klientem. Klient by se měl cítit především respektován.

Krajním způsobem je hrozba sankcemi, tedy udělením nařízení ze strany OSPOD. Zde se může jednat o finanční negativní motivaci nebo v krajním případě i odebrání dítěte z rodiny.

Z motivačního hlediska se ukazuje jako důležitá také nabídka vzdělávacích aktivit zdarma. A to jak těch pro děti, tak například kroužků pro dospělé.

Protože rodiče jsou zpravidla ochotni více investovat do vzdělávání dětí, ukazuje se jako funkční propojovat nabídku vzdělávání pro rodiče s aktivitami a vzděláváním jejich dětí. Efektivní to je také z důvodu potřebného hlídání dětí.

Velký vliv na motivovanost nebo nemotivovanost klientů ve vztahu ke vzdělávání má také jejich okolí. Zde bychom neměli zapomínat na všudypřítomný vliv reklamy, který se dá využít ve prospěch vzdělávání. Může ho učinit atraktivnější a může se o něm díky ní dozvědět více lidí. Dále je třeba podporovat zájem o vzdělávání u obou rodičů, kteří se pak následně mohou podporovat navzájem. Často jsou rodiny také pod velkým vlivem komunity, ve které žijí a ve které často sami rodiče vyrůstali. Pokud v této komunitě není vzdělání hodnotou, je pro rodinu z hlediska motivace často velmi prospěšné navázat vztahy s jinými lidmi mimo tuto komunitu.

Dále platí, že motivace je vysoce individuální záležitost, a je tudíž třeba hledat pro každého klienta tu adekvátní.

Pohledy odborníků na otázku motivace se různí. Někteří nemají s motivací svých klientů problémy, jiní jsou toho názoru, že to není jejich zodpovědnost a z hlediska jejich služeb se jedná spíše o nadstandard.

Mnoho odborníků pak uvádělo různé důvody, proč si myslí, že možnosti motivovat klienty jsou ze strany pracovníků minimální. Někteří to považují za utopii. Jiní jako hlavní důvody vidí příliš mnoho jiných akutnějších problémů, které tyto rodiny musí řešit. Dalším vysvětlením je to, že rodiny nejsou

schopné dohlédnout výhody, které by pro ně účast na vzdělávání mohla mít v budoucnosti. U některých klientů odborníci také vidí neochotu na sobě pracovat. Klienti také mají tendenci vnímat vzdělávání jako něco, co se váže pouze k dětskému věku. Omezené možnosti motivace ze strany pracovníků potvrzovali i někteří klienti, kteří sami říkali, že si nedovedou představit nic, co by je mohlo motivovat.

Speciální oblastí motivace ke vzdělávání je pak motivace dětí ke vzdělávání ze strany rodičů. Zde je podle odborníků především třeba navázat spolupráci se školami. V rámci školní docházky je velmi důležitá možnost kontaktu dětí s vrstevníky pocházejících z jiných rodin. Snižuje se tak míra vlivu rodiny a komunity, ve které dítě vyrůstá.

I v tomto případě někteří odborníci viděli pouze velmi omezené možnosti motivace rodičů v této oblasti. Klienti podle svých slov „nechtějí děti do ničeho nutit“, nebo mají pocit, že jejich práci, tedy například pomoc dětem se školními úkoly, nikdo neocení. V některých rodinách byly dokonce evidentně obrácené role mezi rodiči a dětmi. Rodiče tvrdili, že je spíše mohou naučit něco děti samy, než naopak. Další klienti zájem o vzdělávání pouze předstírali navenek.

4.8.4.JAKÉ VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY MOHOU PŮSOBIT PREVENTIVNĚ

Mezi preventivními aktivitami pro rodiče má své důležité místo poradenství různého druhu. Nejběžnějším cílem takového poradenství je podpora rodičů a dětí ve zvládání každodenních záležitostí, jejich zplnomocňování a kontaktování rodin na další specializované instituce. Další efektivní metodou je mediace, své místo zde mají i poradny pro rodinu a mezilidské vztahy popřípadě různé druhy terapie. Zde je ovšem často problémem finanční a časová náročnost i nárok na to, aby ke spolupráci byli ochotni všichni zúčastnění. Speciální služby pak poskytují především pro děti, ale často zároveň i pro rodiče, speciálně výchovná centra. Některé vzdělávací aktivity organizují také školy.

Důležitými tématy, o kterých by měla být řeč, je finanční gramotnost a výchovná problematika. Do oblasti výchovy spadá mnoho témat jako je zneužívání návykových látek nebo sexuální výchova. Odborníci znovu

považovali za efektivnější vzdělávání v této oblasti u mladých maminek. Padl i návrh na zajištění takového vzdělávání především prostřednictvím literatury.

Další velkou oblastí jsou komunikační a sociální dovednosti. Zde se jedná především o komunikaci mezi rodiči. Zde byli odborníci toho názoru, že s takovou prevencí je třeba začít už u dětí na základní škole. Padl dokonce nápad rodiče otestovat, a ty, kteří by testem neprošli, poslat na kurz. Zároveň odborníci byli poměrně skeptičtí k možnosti realizace vzdělávání v této oblasti. Jde o poměrně soukromou věc a navíc se rodiče snadno mohou cítit pod přílišným dohledem, pokud jim do takových věcí někdo začne chtít mluvit. Navíc má na tyto problémy "každý patent" a málokdo si nechá poradit. Pro klienty je v této oblasti často složitější vidět výsledky a jasný smysl. Ti, kdo by o podobné aktivity měli zájem, většinou takové vzdělávání nepotřebují.

Velmi podstatná je i oblast uplatnění na trhu práce. Vzdělávání v této oblasti mají na starosti úřady práce a kurátoři pro dospělé. Navíc by s volbou povolání měly studentům pomáhat školy. Častým problémem u klientů, kteří nějakou práci získají, je to, že si pak dané zaměstnání neudrží. Popřípadě klienti, kteří absolvují rekvalifikační kurzy, stejně zaměstnání nenajdou a jsou velice demotivovaní. K účasti na některých rekvalifikačních kurzech je navíc nutné mít dopředu příslib zaměstnání od zaměstnavatele, který je velmi náročné sehnat. Náročné je i hledání práce v případě matek s velmi malými dětmi. Někteří klienti pak prostě pracovat nechtějí, odmítají přijmout jakoukoliv pomoc, nebo už ztratili naději, že by měli šanci práci získat. Objevil se i názor odborníků, že potřebné dovednosti klienti už mají a problém tedy musí být někde jinde.

Někteří odborníci zmínili také konkrétní témata jako bezpečnost internetu nebo orientace ve slevách.

Prospěšné mohou být také činnosti, které provádějí rodiče společně s dětmi. Důležitá je v tomto ohledu také role médií, která by měla vzdělávací pořady zahrnout do svého repertoáru.

Co se týče aktivit pro děti, často se potýkáme s malou kapacitou nebo příliš velkou finanční náročností pro rodinu.

Při realizaci jakýchkoliv vzdělávacích aktivit pro rodiny ohrožené sociálním vyloučením je důležité mít na paměti specifické podmínky a nároky práce s touto cílovou skupinou. Klienti často mají o vzdělávání malý zájem, mají nedostatek volného času a financí. Většinou mají hodně dětí, pro které je třeba po dobu vzdělávání zajistit hlídání. Aktivita by také neměla probíhat daleko od místa bydliště rodiny. Jako účinná forma propagace takových vzdělávacích aktivit se ukazuje například osobní návštěva na třídních schůzkách. Lepší výsledky jsou vidět při práci s mladými rodiči a malými dětmi. Bylo by třeba více zmapovat, jaká témata by rodiče skutečně zajímala. Ukazuje se, že klienti potřebují, aby vzdělávání bylo co nejpraktičtější a s okamžitým viditelným efektem. Nemají rádi, když je někdo do něčeho nutí nebo se cítí být poučován. Krajní možností může být i nařízení účasti na vzdělávacích aktivitách ze strany sociálních pracovníků. Problémem bývá také omezená kapacita.

Mnozí z odborníků pak jsou vůči možnostem působení vzdělávacích aktivit skeptičtí. Objevují se názory, že zde může fungovat jen individuální práce s jednotlivými rodinami. Odvolávají se často na neochotu rodičů samotných na změně jakkoliv pracovat. Nebo tvrdí, že rodiče nepotřebují další informace, ale problém tkví v něčem jiném. Někteří tvrdí, že nic takového nemůže fungovat. Jiní odborníci jsou toho názoru, že vzdělávání je doménou spíše neziskových organizací než státních a že oni na to nemají ani kapacitu ani s tím nemají dostatek zkušeností.

4.8.5. JAKÝM ZPŮSOBEM BY MĚLY BÝT AKTIVITY ORGANIZOVÁNY

Někteří odborníci za efektivnější považují individuální formy vzdělávání. A to díky individuálním osobnostním rozdílům mezi klienty, příliš velkým problémům, se kterými se musejí potýkat, nebo i neochotě klientů přiznat si, že potřebují pomoc. Ti, kteří podporují skupinovou formu vzdělávání, vidí její výhody v tom, že se klienti setkají s ostatními, kteří jsou v podobné situaci. Jiní vyzdvihují vhodnost skupinové formy u určitých témat či její finanční výhodnost. Jiní odborníci považují za nejlepší kombinaci obou forem na základě přání klientů a jejich situace. Například uspořádání hromadné akce, na níž klienti získají kontakty na odborníky, kteří se jim pak již budou moci věnovat individuálně.

Někteří odborníci jsou toho názoru, že vzdělávání může fungovat pouze formálním způsobem, který je podle nich vhodnější především u klientů z vyšší sociální třídy. Naopak klienti z nižší sociální třídy mohou ocenit neformální přístup, díky kterému se mohou chovat přirozeně a mají menší obavy. V případě neformálního vzdělávání je také možné zapojit praktický nácvik a ukázky. V ideálním případě by si odpovídající vzdělávací aktivity měli vyhledávat klienti sami.

V případě pravidelných vzdělávacích aktivit je výhodou lepší kontakt s rodinou, se kterým se pojí mimo jiné také možnost identifikovat ohrožené rodiny a navázat s nimi spolupráci. Lektori si pak mohou lépe vyžádat zpětnou vazbu na svou práci. Potýkáme se ale s nedostatkem času a malým zájmem rodičů. Je třeba také pomoci rodičům se zajištěním hlídání dětí po dobu akce a vypořádat se s dalšími organizačními překážkami, jako je například zajištění adekvátních prostor.

Z hlediska délky vzdělávacích akcí mluví pro kratší časové úseky větší finanční dostupnost pro rodiny. V případě delších, například víkendových akcí je výhodou, že je možné využít různých způsobů práce s rodinami, seznat větší tým odborníků a vytrhnout klienty z jejich všední rutiny a starostí. Někteří odborníci pak zmiňovali, že účast pracovníků OSPOD na vzdělávacích akcích může klienty odradit.

Velkým problémem je v současnosti nedostatek kvalifikovaných pracovníků.

4.8.6.ZMĚNY V SOUVISLOSTI S NOVELOU

V souvislosti s novelou Zákona o sociálně-právní ochraně dětí 359/1999 Sb. odborníci hovoří o nárůstu byrokracie, příliš malém počtu pracovníků či neexistenci potřebného proškolení a metodického vedení. Nejvíce změn je pak v oblasti vzdělávání pěstounů.

4.9.DISKUSE

4.9.1.LIMITY ZOBECNĚNÍ A NEŽÁDOUCÍ VLIVY

Vzhledem k heterogenitě vzorku můžeme za jeden z limitů možného zobecnování považovat skutečnost, že respondenti z řad klientů byli všichni z Ostravy a jejího okolí a hlásili se k romskému etniku. Tato skutečnost byla

způsobena tím, že neziskové organizace z jiných měst, které jsem oslovila, mi nebyly ochotné umožnit udělat rozhovor s jejich klienty, ale pouze s některými z odborníků.

I když jsem se snažila o variabilitu i v případě respondentů-odborníků, jedenáct ze šestnácti dotazovaných odborníků byly pracovníci různých pražských OSPOD. Je to tak proto, že na rozdíl od pracovníků neziskových organizací byli mnohem ochotnější rozhovoru poskytnout.

Vzhledem k tomu, že mezi pracovníky sanace v neziskových organizacích naprosto dominují ženy, nepodařilo se dosáhnout ani gendrové vyrovnanosti. Mezi dotazovanými odborníky byl pouze jeden muž. Tento poměr nicméně zhruba odpovídá zastoupení mužů v této oblasti.

Podobná situace z pohledu genderu nastala i v případě klientů. Mezi sedmi respondenty byl pouze jeden muž. Tato nevyrovnanost byla způsobena především tím, že se mi muže nepodařilo doma zastihnout. Jeden pak dal přednost tomu, aby na otázky odpovídala jeho žena.

4.9.2.NAVRHOVANÉ NÁVAZNÉ VÝZKUMY

Jednou z možností, jak navázat na tuto sondu, by bylo jistě ověření některých faktů prostřednictvím úzce zaměřeného kvalitativního výzkumu. Bylo by dobře snažit se na základě určitých kritérií kvantifikovat přínos jednotlivých preventivních aktivit – poradenství, mediace, terapie, kurzů. Zajímavé by také bylo například zkoumat, co stojí za tím, že se do problémů dostává stále více rodin ze střední třídy. Oblastí, kterou by dále bylo dobré prozkoumat, je spolupráce státního a neziskového sektoru a co by jí mohlo zlepšit. S tím souvisí i adekvátní nastavení systému sociálních dávek. Jistě by stálo za to také prozkoumat, co by mohlo zvýšit prestiž rodiny v dnešní společnosti.

5.ZÁVĚR

Rodinný systém je velmi složitý a vyžaduje multidisciplinární spolupráci odborníků. V ideálním případě bychom s ohroženými rodinami měli pracovat již v době před narozením dítěte (Bechyňová, Konvičková, 2008). Sanace rodiny je tedy velmi komplexní proces. Já se nyní budu pro přehlednost držet třech hlavních otázek, které si klade empirická část této práce.

Je těžké vysledovat, co bývá prvotní příčinou toho, že se rodina dostane do problémů, které už sama nedokáže řešit. Často mluvíme o tzv. multiproblémových rodinách, v nichž se objevuje mnoho vzájemně provázaných problémů, které tvoří „začarovaných kruh“, jenž je často těžké rozetnout. Výstupy sondy se shodují s dostupnými odbornými publikacemi v tom, že se v těchto rodinách často objevují vztahové problémy mezi rodiči, včetně rozvodových situací, finanční problémy, nezvládání výchovy ze strany rodičů, závislosti, trestné chování rodičů nebo nevyhovující bytová situace. Roli často hraje také generační zatížení v rodině (například to, že rodiče sami vyrůstali v nefunkčních rodinách) nebo vliv komunity. Někdy problémy nastartuje i nezvládnutí nějaké akutní krize. Často se situace stane závažnou především proto, že se neřeší včas. V literatuře se objevuje jako další možný spouštěč nemoc či úmrtí někoho z rodiny, což se v naší sondě neobjevilo.

Vrátíme-li se k rozdělení příčin rodinných problémů z první kapitoly, setkáváme se v našem prostředí nejčastěji s příčinami, které můžeme označit jako subjektivní, tedy ovlivněné či zapříčiněné rodiči, a individuální, tedy týkající se dané rodiny a ne společnosti jako celku. Sem se dá zařadit nezaměstnanost, špatná bytová situace i konflikty mezi rodiči, či výchovné problémy s dětmi. Z celospolečenských příčin, které aktuálně rodiny ovlivňují, můžeme jmenovat ekonomickou krizi. Z objektivních příčin se v naší sondě objevila především zkušenost s nefunkční rodinou či ústavní výchovou v dětství. Podle Vrtíškové (2011) do této skupiny patří také příliš velký počet dětí v rodině. Toto bych ovšem označila za příčinu subjektivní. Z hlediska poruch rodičovství podle Vrtíškové (2011) jsme se v rodinách, kde byly provedeny rozhovory, setkali především s problémy způsobenými neznalostmi či nedostatečnými schopnostmi rodičů. Nešlo tedy o děti záměrně týrané ani o

rodiny, kde by došlo k nějaké mimořádné události, která by selhávání zapříčinila.

Z hlediska systému péče o rodiny a děti je v první řadě třeba klást větší důraz na prevenci. Právě na preventivní aktivity navazuje koncept sanace rodiny, který pracuje cíleně s rodinami, ve kterých k problémům již dochází. Snaží se podmínky v rodině upravit tak, aby v ní děti mohly zůstat, popřípadě se do ní vrátit. Výpovědi dotazovaných odborníků i Matějček (2004) se shodují, že pro efektivní práci s rodinami i efektivní prevenci je třeba více kvalifikovaných odborníků. Stejně jako Kovařík, Pazlarová a Bubleová [2004] ve zprávě ze svého výzkumu i dotázaní odborníci zmiňovali potřebu větší spolupráce neziskového a státního sektoru i nedostatek a malou kapacitu služeb pro rodiny, které jsou navíc roztrženy mezi různé ministerské rezorty. Shodují se i na tom, že ústavní výchova by měla být rozhodně posledním řešením nevyhovující situace v rodině. Tyto oblasti se snaží zohledňovat novela Zákona o sociálně-právní ochraně. Bude tedy jistě zajímavé sledovat, jak se podaří zajetý systém péče o ohrožené děti postupně transformovat.

Zásadní vliv na rodiny má aktuální rodinná politika státu. Ovlivňuje především materiální situaci rodin. Systém dávek by měl být nastaven tak, aby se rodiny nestávaly na pomoci státu závislé. Neméně důležité ale je na jakém místě v hodnotovém žebříčku si rodina jako instituce stojí, jaké se těší prestiži. Vzhledem k tomu, že nejvíce možností k formování společenských hodnot má škola, je potřeba začít s výchovou k manželství a rodičovství už na základní škole. Aby rodina mohla své problémy řešit, potřebuje dostatečnou sebereflexi, aby si vůbec připustila, že problémy existují. Čím dříve se začne s rodinou pracovat, tím je větší šance na úspěch.

V rámci prevence je velmi důležitá motivace. Při rozhovorech s klienty se ukazovalo, že u vzdělávacích i jiných aktivit zaměřených na sanaci rodiny je pro klienty nutné, aby byly vidět výsledky okamžitě a aby jim bylo jasné, s jakým cílem jednotlivé úkoly plní. Jako velmi důležitý vnímám vliv okolí a komunity. Proto někdy může být klíčová podpora klientů v tom, aby se z takového vlivu vymanili. Podstatné je také to, že postoj ke vzdělávání je v některých rodinách již po generace negativní a je těžké ho změnit. Na tomto negativním postoji se zpravidla podílí předchozí negativní zkušenost, která je pak dále potvrzována, a dostáváme se tak do začarovaného kruhu. Klienti si také často připadají nepřijetí ze strany většinové společnosti a nemají chuť se

podílet na jejích hodnotách. Škola a vzdělávání obecně jsou přitom zásadními multiplikátory a tvůrci společenských hodnot, což klienti vnímají, a zvyšuje to jejich averzi k těmto institucím. Bez potřebného vzdělání pak mají velmi ztíženou možnost uplatnění ve společnosti, což dále posílí jejich nechuť participovat na hodnotách většinové společnosti. Kruh se tak uzavírá.

Pokud jde o vzdělávací aktivity samotné, je pro klienty podstatné, aby chápali jejich smysl a aby byly dané aktivity co nejpraktičtější. Spíše než workshopy a semináře se zde dá využít poradenství, mediace nebo i terapie. V případě rekvalifikačních kurzů je nutné velmi pečlivě pohlídat, aby účastníci měli šanci získat po jejich skončení práci. Jinak může celá situace působit velmi demotivačně. Jako efektivní se ukazuje propojení vzdělávání rodičů se vzděláváním dětí, ke kterému bývají ochotnější. Někdy může fungovat i negativní motivace typu „přeci chcete, aby už k vám nechodila sociálka“. Nelze podceňovat ani vliv komunity a medializace. Jak se zmiňuje Matějček (2004) i někteří dotázaní odborníci, je třeba neustále zdůrazňovat, jak velký význam mají dobře fungující rodiny pro společnost jako celek i pro jednotlivce. Odborníci se s Matějčkem (2004) také shodují, že v tomto ohledu mají velký význam osvětové a výchovné akce zaměřené především na mladistvé. Dotázaní odborníci se shodují s Hudečkovou (2010), že prvním krokem pro rodiny je často vůbec uvědomění si toho, že mají problém.

Celkově můžeme konstatovat, že sanační práce s rodinou klade velké nároky na kompetence i trpělivost pracovníků. Při využívání vzdělávacích aktivit v této oblasti je nutné se co nejvíce přiblížit klientovi a jeho problémům.

SOUPIS BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ

BARTOŠOVÁ, Iva a Marija ŠKROCHOVÁ. Spolupráce organizací v péči o sociálně znevýhodněné děti a rodiny. *Aktuální otázky sociální politiky*. 2012, č. 6. Dostupné z: <https://www.upce.cz/fes/veda-vyzkum/fakultni-casopisy/casopis-aosp/aktualni-cislo.pdf#page=108>

BECHYŇOVÁ, Věra. *Případové konference: praktický průvodce pro práci s ohroženou rodinou*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012, 158 s. ISBN 978-802-6201-816.

BECHYŇOVÁ, Věra. Sanace rodiny - multidisciplinární spolupráce. *Aktuální otázky sociální politiky* [online]. 2012b, roč. 4, č. 6 [cit. 2014-01-19]. Dostupné z: <https://www.upce.cz/fes/veda-vyzkum/fakultni-casopisy/casopis-aosp/aktualni-cislo.pdf#page=115>

BECHYŇOVÁ, Věra a Marta KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 151 s. ISBN 978-807-3673-925.

BECHYŇOVÁ, Věra. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Vyd. 1. Praha: IREAS, Institut pro strukturální politiku, 2007, 229 s. ISBN 978-808-6684-475.

BLAHUTOVÁ, Michaela. Příčiny dlouhodobých pobytů dětí. In: *Děti patří domů* [online]. neuvedeno [cit. 2014-03-12]. Dostupné z: www.detipatridomu.cz/i/clanek_vyzkum.doc

CORBY, Brian, Malcolm MILLAR a Lee YOUNG. Parental Participation in Child Protection Work: Rethinking the Rhetoric. *The British Journal of Social Work*. 1996, roč. 26, č. 4.

DEREVJANÍKOVÁ, Štefánia. Sanácia rodiny v nelegálnych osadách v územnom obvode ÚPSVaR Košice. *Křižovatky*. 2009, č. 1. Dostupné z: http://www.dcm-zahorskabystrica.sk/files/2009_2010/Krizovatky_I/Krizovatky_I_zbornik.pdf

Děti a jejich problémy: sborník studií. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005. ISBN 80-239-4482-7.

FABIÁN, Petr. Rodina ohružující dítě. *Aktuální otázky sociální politiky.* 2012, č. 6. Dostupné z: <https://www.upce.cz/fes/veda-vyzkum/fakultni-casopisy/casopis-aosp/aktualni-cislo.pdf>

GJURIČOVÁ, Šárka a Jiří KUBIČKA. *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy.* 2., doplň. a přeprac. vyd. Praha: Grada, 2009, 280 s. Psyché (Grada). ISBN 978-802-4723-907.

HUDEČKOVÁ, Viera a Alla CSÁDEROVÁ. Sanácia rodín v teréne. *Křižovatky.* 2009, č. 1. Dostupné z: http://www.dcm-zahorskabystrica.sk/files/2009_2010/Krizovatky_I/Krizovatky_I_zbornik.pdf

KASANOVÁ, Anna a Milan TOMKA. *Sociálna práca s rodinou: analýza prostredia - intervencia - sanácia.* Vyd. 1. Olomouc: Votobia, 2009, 232 s. ISBN 978-80-7220-318-5.

KOVAŘÍK, Jiří, Hana PAZLAROVÁ a Věduna BUBLEOVÁ. Práva ohrožených a znevýhodněných dětí: Závěrečná zpráva. *Ceskaghetta.cz* [online]. [2004] [cit. 21.1.2014]. Dostupné z: http://www.ceskaghetta.cz/download/stav_systemu_nahradni_pece.pdf

KROBOVÁ, Lenka. Příspěvek k diskusi na téma "Biologické rodiny dětí, které jsou navrhovány do náhradní rodinné péče". *E-psychologie - Elektronický časopis ČMPS.* 2010, roč. 4, č. 4. Dostupné z: e-psycholog.eu/pdf/krobova.pdf

KROBOVÁ, Lenka. Biologické rodiny dětí, které jsou navrhovány do náhradní rodinné péče. *E-psycholog.eu* [online]. 2010, roč. 4, č. 4 [cit. 2014-01-21]. Dostupné z: <http://e-psycholog.eu/pdf/krobova.pdf>

MATĚJČEK, Zdeněk. Příprava koncepce péče o děti bez vlastního rodinného zázemí. *Is.muni.cz* [online]. 2004 [cit. 2014-01-21]. Dostupné z: http://is.muni.cz/el/1421/jaro2009/PSB_91/Matejcek2-koncepce.pdf

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce.* Vyd. 1. Praha: Portál, 2003, 287 s. ISBN 80-717-8549-0.

MATĚJČEK, Zdeněk, Věduna BUBLEOVÁ a Jiří KOVAŘÍK. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. 1. vyd. Praha: Psychiatrické centrum, 1997, 69 s. Zprávy (Psychiatrické centrum), č. 132. ISBN 80-851-2189-1.

NAVRÁTILOVÁ, Jitka a NAVRÁTIL, Pavel. Komunitní plánování jako forma podpory životních projektů. *Časopis sociální práce|Sociálna práca*. 2009, roč. 9, č. 1.

NEŠPOROVÁ, Olga a Kamila SVOBODOVÁ. *Nestátní sféra v oblasti podpory rodin a služeb pro rodiny*. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2006, 59 s. ISBN 80-870-0730-1.

REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009, 184 s. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-3006-6.

Sanace rodiny. *Wikipedie* [online]. 2013 [cit. 2014-01-19]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Sanace_rodiny

SOBOTKOVÁ, Irena. Biologické rodiny dětí, které jsou navrhovány do náhradní rodinné péče. *E-psychologie*. 2010, roč. 4, 51-57. Dostupné z: <http://e-psycholog.eu/pdf/sobotkova.pdf>

SOBOTKOVÁ, Irena. Reflexe současného dění v náhradní rodinné péči: k diskusi o nových modelech pěstounské péče. *Psychologické dny*. 2004.

SOBOTKOVÁ, Irena, Martina INDRÁKOVÁ a Veronika OČENÁŠKOVÁ. Životní spokojenost, prožívaná smysluplnost a naděje u dospělých, kteří byli vychováni v pěstounské rodině. *Psychologické dny 2012*. 2012. Dostupné z: cmps.ecn.cz/pd/Psychologicke-dny-2012.pdf

SOBOTKOVÁ, Irena, Martina INDRÁKOVÁ a Veronika OČENÁŠKOVÁ. Zkušenost biologických dětí pěstounů/osvojitelů. *Psychologické dny 2012*. 2012. Dostupné z: cmps.ecn.cz/pd/Psychologicke-dny-2012.pdf

ŠANDEROVÁ, Lucie. Participace rodičů při sociálně právní ochraně dětí. *Aktuální otázky sociální politiky*. 2012, č. 6. Dostupné z: <https://www.upce.cz/fes/veda-vyzkum/fakultni-casopisy/casopis-aosp/aktualni-cislo.pdf#page=141>

ŠMOLKA, Petr a Jan MACH. *Manželská a rodinná trápení*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 191 s. ISBN 978-80-7367-448-9.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

UHLÍKOVÁ, Petra. Institucionální péče vs. náhradní rodinná péče. *Mpsv.cz* [online]. 2012 [cit. 2014-01-21]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/13161/pece_vs_pece.pdf

UHLÍKOVÁ, Petra. Institucionální péče vs. náhradní rodinná péče. In: *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2012 [cit. 2014-03-12]. Dostupné z: www.mpsv.cz/files/clanky/13161/pece_vs_pece.pdf

VILDOVÁ, Blanka. Reakce na článek „Biologické rodiny dětí, které jsou navrhovány do náhradní rodinné péče“. *E-psychologie - Elektronický časopis ČMPS*. 2010, roč. 4, č. 2. Dostupné z: <http://e-psycholog.eu/pdf/vildova.pdf>

VRTIŠKOVÁ, Marie. *Teorie a metody sociální práce II*. V Tribun EU vyd. 1. Brno: Tribun EU, 2010, 189 s. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-228-6.

ZELENÁ, Martina a Alžběta KLÉGROVÁ. *Podpora rodiny*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, 32 s. ISBN 80-869-9167-9.

SEZNAM PŘÍLOH

A / POLOSTRUKTUROVANÝ ROZHOVOR S RODIČI

B / POLOSTRUKTUROVANÝ ROZHOVOR S ODBORNÍKY

C / PŘEHLED KATEGORIÍ A JEJICH DIMENZÍ

PŘÍLOHA A /

POLOSTRUKTUROVANÝ ROZHOVOR S RODIČI

ZÁKLADNÍ INFORMACE O RESPONDENTOVÍ

Věk:

Počet a věk dětí:

Rodinný stav: svobodný/á - vdaná/ženatý – rozvedený/á

Nejvyšší dosažené vzdělání:

Zaměstnání:

Čistý měsíční příjem rodiny:

Druh bydliště:

Jak subjektivně hodnotíte svůj zdravotní stav?

Jakým způsobem trávíte nejčastěji volný čas?

ZMAPOVÁNÍ PROBLÉMŮ V RODINĚ

V čem je Vaše rodinná situace v současnosti složitá?

Jak problémy začaly? Jaký měla situace vývoj?

PREVENCE

Co by mohlo zabránit tomu, aby se problémy takto vyhrotily?

MOŽNOSTI VZDĚLÁVACÍCH AKTIVIT PRO RODINY OHROŽENÉ SOCIÁLNÍM SELHÁNÍM

Jaké máte zkušenosti se vzdělávacími aktivitami pro rodiny, ať už pro rodiče nebo pro děti?

O jakých aktivitách víte?

Co by Vás motivovalo k účasti na vzdělávacích aktivitách?

Co by Vás motivovalo k tomu, abyste k takovým aktivitám vedl/a své děti?

Jaké vzdělávací aktivity by podle Vás bývaly mohly zabránit vzniku problémů?

Co naopak potřebujete teď ve Vaší situaci?

Jaká témata vzdělávacích aktivit by Vás případně zajímala?

- témata týkající se výchovy dětí
- komunikační a sociální dovednosti
- dovednosti zvyšující uplatnění na trhu práce (jak napsat CV, jak se připravit na pohovor apod.)
- specializované kurzy (práce s počítačem, zdravotnická témata apod.)

Jakým způsobem by takové aktivity měly být organizovány?

skupinové / individuální?

jednorázové / pravidelné (např. každý týden)?

krátkodobé (např. dvouhodinový workshop) / dlouhodobé (např. víkendové setkání)?

formálnější (např. přednáška odborníka) / neformální (např. sdílení zkušeností s ostatními)?

Co by Vás motivovalo zúčastnit se například dlouhodobějšího kurzu rodičovských dovedností?

JAK VNÍMÁTE ZMĚNY V SOUVISLOSTI S NOVELOU ZÁKONA O SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANĚ?

Víte o novele zákona o sociálně právní ochraně, zaznamenal/a jste v této souvislosti nějaké změny? Hodnotíte tyto změny spíše kladně nebo naopak?

PŘÍLOHA B /

POLOSTRUKTUROVANÝ ROZHOVOR S ODBORNÍKY

ZÁKLADNÍ INFORMACE O RESPONDENTOVÍ

Věk:

Odbornost:

ZMAPOVÁNÍ PROBLÉMŮ , KTERÉ SE V RODINÁCH OBJEVUJÍ

S jakými problémy se ve své praxi nejčastěji setkáváte?

Jak problémy obvykle začínají? Jaký bývá typický vývoj situace?

PREVENCE

Co by mohlo zabránit tomu, aby se problémy takto vyhrotily?

MOŽNOSTI VZDĚLÁVACÍCH AKTIVIT PRO RODINY OHROŽENÉ SOCIÁLNÍM SELHÁNÍM

Jaké máte zkušenosti se vzdělávacími aktivitami pro rodiny, ať už pro rodiče nebo pro děti?

O jakých aktivitách víte?

Co by podle Vás motivovalo rodiče k účasti na vzdělávacích aktivitách?

Co by podle Vás motivovalo rodiče k tomu, aby k takovým aktivitám vedli své děti?

Jaké vzdělávací aktivity by mohly působit preventivně, aby se rodiny do problémů vůbec nedostaly?

Jaké vzdělávací aktivity mohou být účinné ve chvíli, kdy už rodina problémy má?

Jaká témata vzdělávacích aktivit by podle Vás rodiče případně zajímala?

- témata týkající se výchovy dětí
- komunikační a sociální dovednosti
- dovednosti zvyšující uplatnění na trhu práce (jak napsat CV, jak se připravit na pohovor apod.)
- specializované kurzy (práce s počítačem, zdravotnická témata apod.)

Jakým způsobem by takové aktivity měly být organizovány?

skupinové / individuální?

jednorázové / pravidelné (např. každý týden)?

krátkodobé (např. dvouhodinový workshop) / dlouhodobé (např. víkendové setkání)?

formálnější (např. přednáška odborníka) / neformální (např. sdílení zkušeností s ostatními)?

Co by podle Vás motivovalo rodiče zúčastnit se například dlouhodobějšího kurzu rodičovských dovedností?

JAK VNÍMÁTE ZMĚNY V SOUVISLOSTI S NOVELOU ZÁKONA O SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANĚ?

Jak vnímáte změny související s novelou? Spíše kladně nebo naopak?

Jak se do Vaší práce a především do vzdělávání novela zákona prakticky promítla?

PŘÍLOHA C /

PŘEHLED KATEGORIÍ A JEJICH DIMENZÍ

(kategorie jsou vyznačeny tučně, jsou řazeny podle písmen K1-K4 jejich dimenze jsou psány běžným písmem, pro jednotlivé kategorie jsou řazeny podle písmen a-l)

K1. CO ZPŮSOBUJE, ŽE SE RODINA DOSTANE DO PROBLÉMU

a. rozvod v rodině a vztahové problémy mezi rodiči

- svěření dítěte do péče jednoho z rodičů a styk dítěte s druhým rodičem
- dítě je „nárazníkem mezi rodiči“
- vliv rozvodu a konfliktů rodičů na chování dětí
- neplacení výživného

b. finanční problémy

- dluhy, exekuce
- neexistující rezerva pro nenadálé události
- malá motivace k práci vzhledem k dávkám sociální podpory

c. generační zatížení

- vlastní zkušenosti rodičů s ústavní výchovou

d. sociálně vyloučené komunity

- větší výskyt určitého sociálně patologického chování v regionu

e. nezvládnutí náročné situace

- matka na rodičovské dovolené těžce nese svou finanční závislost
- psychická labilita

f. nezvládnutí péče o děti a výchovy

- matky samoživitelky
- nedostatek komunikace a pozornosti
- nastavení hranic

g. problémy se školou

- záškoláctví
- šikana
- hyperaktivita

h. nevyhovující bydlení

i. trestná činnost

j. závislosti a alkoholismus

k. pozdní řešení situace

l. problémy se nevyhýbají nikomu

- pracující rodiče nemají na děti čas

K2. JAK MŮŽEME PŘEDCHÁZET PROBLÉMŮM

a. sociální politika státu a zákony

- spolupráce jednotlivých organizací a nestátního a neziskového sektoru
- odebrání dítěte jako poslední možnost

b. materiální zabezpečení

- systém dávek
- řešení nezaměstnanosti
- řešení bytové problematiky
- klienti by se neměli stávat závislými na sociálním systému

c. zvýšení prestiže manželství a rodiny ve společnosti

- stigmatizace rozvodů
- ocenění matek na rodičovské dovolené
- podpora morálních hodnot ve společnosti
- důraz na výchovu k manželství a rodičovství na druhých stupních základních škol
- důraz na práci s celou rodinou
- snížení normality ústavní výchovy

d. větší prestiž sociální práce a prostor pro prevenci

- dostatek kvalifikovaných odborníků

e. intenzivní práce s rodinou

- nastavení jasných hranic

f. včasná intervence

- sebereflexe - ochota přiznat si, že mám problém
- větší efektivita u mladých rodičů s malými dětmi
- problémy se projevují u starších dětí
- důležitá je prevence ve škole

g. individuální přístup

- individuální plánování
- případové konference

h. minimální možnost preventivního působení

K2.1 MOTIVACE KE VZDĚLÁVÁNÍ

a. vnímání užitečnosti

- jako prostředek k získání vhodné práce
- sebeúcta
- odstranění nepohody

- zájem ze strany pomáhajících profesionálů

- vidina vyřešení finančních těžkostí

b. náhled na rizika

c. práce s negativní motivací

- "aby sem už přestal chodit OSPOD"

- zabránit odebrání dítěte nebo usilování o jeho navrácení

- podmíněnost výplaty dávek státní sociální podpory spoluprací s profesionály

d. domluvení jasné zakázky a naplánování konkrétních kroků k řešení

e. vztah s klientem

- respekt ze strany pracovníka

f. nařízení ze strany OSPOD

- hrozba odebrání dítěte

- finanční motivace

g. nabídka vzdělávání zdarma (i v případě dětských kroužků)

h. propojení s aktivitami pro děti

i. vliv okolí

- vliv reklamy

- zájem musí mít oba rodiče

- dostat se do jiné společnosti

j. individuální motivace

k. s motivací problém není

l. motivovat je nadstandard

- není to naše zodpovědnost

m. minimální možnosti motivace

- utopie
- příliš mnoho jiných starostí
- nevidí výhody v budoucnosti
- nejsou ochotni se sami snažit
- generační zatížení
- předchozí negativní zkušenost
- nechť podílet se na hodnotách většinové společnosti
- ztížená možnost uplatnění ve společnosti
- vzdělávání je něco, co se váže k dětskému věku
- klienti si nedokáží představit nic, co by je motivovalo

K2.2 MOTIVACE RODIČŮ KE VZDĚLÁVÁNÍ DĚTÍ

a. spolupráce se školou

b. navázání vztahu s vrstevníky

c. minimální možnost motivace dětí

- nechci je do ničeho nutit
- moji snahu nikdo neocení
- obrácené role mezi rodiči a dětmi
- předstírání zájmu o vzdělávání
- rodiče si nedokáží představit nic, co by je motivovalo k podpoře vzdělávání

K3. JAKÉ VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY MOHOU PŮSOBIT PREVENTIVNĚ

a. pro rodiče

- činnosti prováděné společně s dětmi

- různé druhy terapie
- využití médií
- využití akcí pro děti
- bezpečnost internetu a orientace ve slevách

a.1 poradenství

- podpora ve zvládání každodenních záležitostí
- rodiny získají kontakty na další instituce
- zplnomocňování

a.2 mediace, rodinné poradny a terapie

- finanční a časová náročnost
- nutná ochota ke spolupráci u všech zúčastněných

a.3 svp

a.4 finanční gramotnost

a.5 výchovná problematika

- návykové látky
- sexuální výchova
- prostřednictvím literatury
- u mladých maminek

a.6 komunikační a sociální dovednosti

- komunikace mezi rodiči
- je to soukromá věc, rodiče se mohou cítit pod dohledem
- "každý má na tyhle věci patent"
- není vidět jasný smysl a výsledky
- s prevencí je třeba začít už na základní škole

- nápad testování rodičů a vyslání těch, kteří neuspějí na kurz
- ti, kdo by měli zájem, podobné aktivity nepotřebují

a.7 uplatnění na trhu práce

- mají na starosti úřady práce a kurátoři pro dospělé
- s volbou povolání by měly pomáhat školy
- získané zaměstnání si nedokáží udržet
- mají velmi malé děti
- po absolvování rekvalifikace nemožnost získat zaměstnání
- nutnost příslibu práce od zaměstnavatele pro účast na rekvalifikačním kurzu
- nechtějí pracovat
- odmítají přijmout pomoc
- nevěří, že mají šanci
- dovednosti už mají

b. pro děti

- malá kapacita
- finanční náročnost
- funguje to, příliš mnoho kroužků

c. programy pro seniory

d. programy od školy

e. specifické podmínky

- malý zájem
- málo volného času
- málo financí
- nutnost hlídání dětí

- vzdálenost kurzu od místa bydliště
- propagace na akcích pro děti a na třídních schůzkách
- u mladých rodičů s mladými dětmi a u dětí samotných
- doména neziskových organizací
- nutnost zjistit, jaká témata by rodiče zajímala
- praktičnost
- okamžitý viditelný efekt
- nenechají se do ničeho nutit
- omezená kapacita
- vzdělávání jako poučování
- možnost soudního nařízení účasti na vzdělávacích aktivitách

f. minimální možnosti působení pomocí vzdělávacích aktivit

- nic takového nefunguje
- je to věcí neziskových organizací
- nemáme na to kapacitu
- nemáme s tím zkušenosti
- funguje jedině individuální práce
- neochota rodičů pracovat na změně
- nepotřebují další informace

g. jakým způsobem by měly být organizovány

g.1 individuálně nebo skupinově

individuálně

- osobnostní rozdíly
- neochota přiznat si, že potřebují pomoc

- příliš velké problémy

skupinově

- ostatní jsou v podobné situaci
- finančně výhodné
- vhodné u některých témat

je to individuální

- šité "na míru", v místě bydliště klienta
- uspořádání hromadné akce, kde budou předány další kontakty
- kombinace obou forem
- nepodstatný aspekt

g.2 formálně nebo neformálně

formálně

- pro klienty z vyšší sociální třídy
- jinak to nemůže fungovat

neformálně

- pro klienty z nižší sociální třídy
- mohou se chovat přirozeně a mají menší obavy
- praktické ukázky
- ideálně by si to klienti měli sami vyhledat

je to individuální

g.3 pravidelně nebo jednorázově

pravidelně

- malý zájem a nedostatek času
- zajištění hlídání v rámci akce

- neměli by získat pocit, že jsou nekvalitními rodiči
- zpětná vazba
- možnost identifikovat ohrožené rodiny
- aktuální kontakt s rodinou
- organizační překážky

jednorázově

je to individuální

g.4 víkendové či kratší časové úseky

kratší

- finanční dostupnost
- bez účasti pracovníků OSPOD

víkendové

- různé způsoby práce
- větší tým odborníků
- vytržení od všedních starostí

je to individuální

g.5 další organizační záležitosti

- zajištění prostor
- dostatek kvalifikovaných pracovníků

K.4 ZMĚNY V SOUVISLOSTI S NOVELOU

- nárůst byrokracie
- vzdělávání pěstounů
- nexistence proškolení a metodického vedení
- malý počet pracovníků